

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Meze projevů náboženského vyznání v evropských
státech**

Aleš Vondrášek

Plzeň 2020

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Aleš VONDRÁŠEK**
Osobní číslo: **R16M0318P**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Téma práce: **Meze projevů náboženského vyznání v evropských státech**
Zadávací katedra: **Katedra ústavního a evropského práva**

Zásady pro vypracování

1. Úvod
2. Pojem, vývoj
3. Projev náboženského vyznání
4. Právní úprava
5. Meze projevů náboženského vyznání
6. Závěr

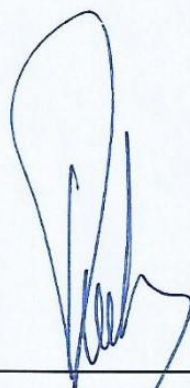
Rozsah diplomové práce: **103**
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

- 1. Evropská ochrana náboženské svobody, Spratek Daniel
- 2. Konfesní právo, Valeš Václav
- 3. Religion and the public order of the European Union, McCrea Ronan
- 4. Meze svobody projevu, Herzeg Jiří

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. Tomáš Pezl**
Fakulta právnická

Datum zadání diplomové práce: **27. března 2019**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2020**

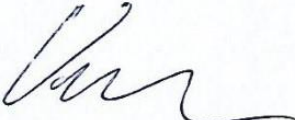

Doc. JUDr. Jan Pauly, CSc.
děkan

Doc. JUDr. Monika Forejtová, Ph.D.
vedoucí/katedry

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V *Čestmíra Budějovický* dne *13.4.2020* Podpis autora

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat svému vedoucímu práce JUDr. Pezlovi za přínosné rady a odbornou pomoc týkající se mé práce, které mi poskytl během jejího zpracování.

Obsah

1. Úvod.....	9
2. Pojem, vývoj	11
2.1. Náboženství	11
2.2. Náboženství v právu evropských zemí	13
2.3. Vztah státu a církve.....	15
2.4. Náboženská svoboda.....	16
2.4.1. Historie náboženské svobody.....	16
2.4.1.1. Starověk a středověk	16
2.4.1.2. Novověk	18
2.4.1.3. Válečné a meziválečné období	20
2.4.2. Subjekty	23
2.4.3. Předmět	24
3. Projev náboženského vyznání.....	25
4. Právní úprava	27
4.1. Evropská unie	27
4.1.1. Zakládající smlouvy	27
4.1.1.1. Protokol č. 33 ke Smlouvě o založení Evropského společenství.....	27
4.1.1.2. Listina základních práv Evropské unie	28
4.1.2. Sekundární právo.....	29
4.1.3. Judikatura ESD.....	31
4.1.4. Vztah ESLP a ESD.....	34
4.2. Organizace spojených národů.....	36
4.2.1. Všeobecná deklarace lidských práv.....	36
4.2.2. Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře.....	36

4.3. Rada Evropy	37
4.3.1. Evropská sociální charta	37
4.3.2. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14	37
4.4. Mechanismus Úmluvy	38
4.4.1. Evropský soud pro lidská práva	39
4.4.1.1. Individuální stížnost	39
4.4.1.2. Mezistátní stížnost.....	41
4.4.1.3. Soudní formace	41
4.4.1.3.1. Samosoudce.....	42
4.4.1.3.2. Výbor	42
4.4.1.3.3. Senát.....	43
4.4.1.3.4. Velký senát	45
5. Meze projevu náboženského vyznání.....	46
5.1. Zásah státu	46
5.2. Prostor pro uvážení	47
5.2.1. Úzký prostor pro uvážení.....	48
5.2.2. Široký prostor pro uvážení.....	49
5.2.3. Prostor pro uvážení a článek 9 Úmluvy.....	50
5.3. Stanovení zákonem	50
5.4. Legitimní cíl a nezbytnost v demokratické společnosti	53
5.5. Svoboda projevu	54
5.6. Jednotlivé oblasti projevu náboženského vyznání.....	55
5.6.1. Verbální projevy.....	55
5.6.2. Písmo	60
5.6.3. Náboženské symboly a oděvy v rámci veřejnosti a veřejných institucí....	61

5.6.4. Náboženské symboly a oděvy v zaměstnání.....	67
5.6.5. Výchova dětí	73
5.6.6. Výkon trestu.....	78
5.6.7. Vojenská služba.....	80
6. Závěr.....	84
Resumé	86
Seznam použitých zdrojů.....	87

1. Úvod

Náboženská otázka je, pravděpodobně ještě dlouho bude, ale hlavně od nepaměti byla fenoménem evropského kontinentu. Přestože se mnozí shodují, že náboženství a jeho vliv je minimálně v rámci Evropy spíše na ústupu, je tento vliv stále tak velký, že lze jen těžko hovořit o tom, že Evropa není a nebude náboženskými hodnotami ovlivněna. Podle zkoumaných údajů z roku 2010 se pouze 18% evropanů neidentifikuje s žádným náboženstvím.¹ I tito však, ač většinou nevědomě, do určité míry stále drží náboženského ducha společnosti ve hře. I v tak silně ateistické zemi, jako je ta naše, jsou náboženské zvyky stále dodržovány, přestože mnohdy již nejsou náboženským přesvědčením motivovány. Společnost, ať už vědomě, či nevědomě, žije stále často v područí víry a pokračuje v jejích tradicích. Vychází evropské hodnoty z náboženství, jsou jeho pokračováním, nebo jsou od historie dávno osamostatněné? Nabízí se i otázka, zda náboženství není přežitkem a zda nebude dál ztrácet svůj vliv. Avšak v kontextu dlouhých dějin evropského kontinentu, tolik ovlivněného náboženskými konflikty, kdy může přijít na řadu spousta očekávaných, i nečekaných proměnných, které pohnou společností a jejím vztahem k víře, je potřeba se touto náboženskou otázkou neustále zabývat a řešit vztah náboženství a společnosti a to nejen z hlediska věřících, ale každého, koho by víra mohla nějakým způsobem ovlivnit. S přihlédnutím ke kosmopolitnímu charakteru dnešní Evropy, k snad již uplynulé migrační krizi, volnému trhu pracovních sil a volnému pohybu je právě tento kontinent charakteristický růzností, chceme-li pluralitou a je domovem všech možných kultur, náboženství a jeho výkladů, které však ne vždy korespondují s pokojným životem ve většinové společnosti. Právo na tento podnět musí reagovat. Musí se zdravým vyvážením zájmů stanovit určitou hranici, kterou náboženství nemá překročit a právě její hledání bude předmětem této práce.

¹ Europe. *GLOBAL RELIGIOUS FUTURES PROJECT* [online]. Washington, DC: PewResearchCenter, 2016 [cit. 2020-04-15]. Dostupné z: <http://www.globalreligiousfutures.org/regions/europe?fbclid=IwAR1wxJL3IPWrTc3FBx1I9sWJkFBrp-tHZx80eFB81VU2NCKX3iAeM511pGk>

V první kapitole po úvodu se budu zabývat náboženstvím v rámci Evropy, náboženskou svobodou jako takovou, její skutečnou pozicí v evropské společnosti, kdy nejprve budu zkoumat otázku naprosto zásadní - co vlastně je náboženství. Pro porozumění skutečného významu postavení náboženství a jeho svobody v širším chápání evropské společnosti bude nezbytné vzít v potaz historický kontext a obecné roviny možného existujícího vztahu a státu a náboženského vyznání.

V další kapitole stále povedu tuto práci směrem k nalezení mezí projevů náboženského vyznání, pročez však bude nezbytné definovat, co takovým projevem může být a v tomto ohledu bude samozřejmě rozhodující definice ze strany mechanismů, které jsou schopny svobodu tohoto projevu omezit.

V následující kapitole se za účelem ještě jasnějšího vymezení významu náboženství v evropském právu pokusím o definici nejdůležitějších pramenů v rámci všech institucí, které jsou významné pro evropský systém ochrany lidských práv, načež pro jeho nejširší pole působnosti navážu na Evropský soud pro lidská práva, jehož funkcí a rozhodováním se budu zabývat poměrně podrobněji, než ostatními institucemi

Právě v rozhodování ESLP budu obecné i specifické meze projevu náboženského vyznání, jakož i požadavky na jeho omezení, hledat. Pokusím se rozdělit jednotlivé případy rozdělit do řady oblastí, aby bylo pokud možno co nejzřejmější kdy, za jakých okolností a proč je předmětný projev možno omezit a tedy v zkoumané meze spočívají. Pro různost případů však budu hledat nejen meze, ale i faktory, které ESLP bere v potaz při svém rozhodování, což by mělo vést k ještě jasnější představě kdy, v čem a proč spatřuje ESLP meze projevu náboženského vyznání.

2. Pojem, vývoj

2.1. Náboženství

Pro částečné vymezení pojmu oprašuji Ottův slovník naučný z roku 1901, který obsahuje o náboženství vcelku dlouhé pojednání. Podlé něj lze uvažovat buď o stanovisku jednotlivce jako o duševním jevu, nebo o stanovisku společenského celku jako o jevu sociálním. Po ideové stránce je zde popsáno jako názorem o světě, jehož podstatnou známkou je představa o nadpřirozené bytosti nebo bytostech, jejichž působením vzniká přírodní dění a jejichž stanoviska ovlivňují lidské osudy.²

To je samo o sobě částečně substanciální a částečně funkcionální definicí, jak jsou rozděleny v dnešním dnešním chápání. Samotný pojem lze z hlediska religionistiky a filosofie vymežit jen velmi obtížně a neostře.³ Například Freud definoval náboženství tak trochu dehonestujícím způsobem jako kolektivní neurózu, resp. funkci individuální psychiky produkující bohy, jež mají za úkol těšit a uspokojovat dětské touhy dospělého. Podle Fichteho je náboženství poznáním objasňujícím člověka sobě samému a odpovídá na nejvyšší otázky, které vůbec mohou být vzneseny a přináší člověku dokonalou jednotu se sebou samým a skutečně posvěcené myslí.⁴ Další z definic charakterizuje náboženství jako jednu z forem vědomého vztahování člověka k celku světa, která usiluje o celostní výklad světa a postavení člověka v něm a jako takové je neodmyslitelně spjata s lidským bytím.

Ovšem těžko se domnívat, že tento pojem je různě vykládán jen filosofy a religionisty. Na světě existuje nespočet náboženství a náboženství se vyskytuje v nějaké formě v každé lidské společnosti,⁵ kdy toto číslo lze ještě znásobit, pokud vezmeme v potaz různost výkladů a fakt, že z filosofického hlediska nelze určitě stanovit podmínky pro to, co může náboženstvím být, jelikož toto záleží na osobním přesvědčení jedince a i proto je na místě se domnívat, že náboženstvím z pohledu

² OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Sedmnáctý díl. Praha: Jan Otto, 1901, str. 961

³ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 13

⁴ Pokusme se definovat náboženství. *Ateisté ČR* [online]. Praha: Občanské sdružení ateistů České republiky, 2012 [cit. 2020-02-15]. Dostupné z: <http://www.osacr.cz/2012/10/15/pokusme-se-definovat-nabozenstvi/>

⁵ HEJNA, Dalibor. *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*. 1. vydání. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2427-0, str. 9

jedince může být stejně tak uctívání létajícího špagetového monstra, jež je provázáno nosením cedníku na hlavě,⁶ jako křesťanství, přestože rozdíl v relevanci těchto přesvědčení a hlavně motivů k nim, bude diametrálně odlišný.

Za těchto podmínek však těžko přiznávat náboženství a jeho projevům jakoukoliv ochranu a proto je při aplikaci norem nezbytné vytyčit alespoň základní podmínky. Německý Spolkový ústavní soud dospěl k názoru, že takové základní podmínky jsou tři: 1) minimum organizační formy, 2) konsenzus co do smyslu lidské existence a 3) nesení svědectví o tomto konsenzu. Podobné podmínky lze hledat také v právních předpisech, které se týkají registrace církví v jednotlivých státech.⁷ Další pojetí přináší Jeremy Gunn z Centra pro studium práva a náboženství Emoryovy Univerzity v USA, kdy dělí náboženství v mezinárodním právu do tří rovin: 1) náboženství jako víra, 2) náboženství jako identita a 3) náboženství jako způsob života. V tomto případě se jedná o rozdělení podle vnitřních a vnějších forem projevů, kterými lze realizovat. Přestože právní věda jako taková disponuje řadou poznatků k náboženství a v některých případech je zřejmé, že jej, přestože určitým omezeným způsobem, vymezuje, tak jednotnou definici samotnou postrádá.⁸ To může být dáno toliko zaprvé faktem, že náboženství může být vykládáno jedinci, tak i státy vykládáno velice různě a v některých státech je náboženská otázka velmi citlivá, kdy tento fakt musí právní věda zohlednit zadruhé faktem, že pro správný efekt a dosažení účelu ochrany náboženské svobody se jeví jednotně definovat, co je náboženství, vcelku nepotřebně a je do určité míry nežádoucí. Toto tvrzení podpírám i odůvodněním rozsudku ESLP ve věci *Metodiev a ostatní proti Bulharsku*, kde bylo judikováno ve vztahu k Úmluvě, že tato v zásadě vylučuje hodnocení legitimacy náboženského vyznání nebo jeho projevů ze strany státu.⁹

⁶ Zrození Létajícího špagetového monstra – humor jako zbraň. *Ateisté ČR* [online]. Praha: Občanské sdružení ateistů České republiky, 2013 [cit. 2020-02-15]. Dostupné z:

<http://www.osacr.cz/2013/05/30/zrozeni-letajiciho-spagetoveho-monstra-humor-jako-zbran/>

⁷ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 13

⁸ Tamtéž, str. 14-15

⁹ Rozsudek senátu ESLP ze dne 15. června 2017 ve věci č. 58088/08 – *Metodiev a ostatní proti Bulharsku* [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z:

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-174412%22%5D%7D>, §46

2.2. Náboženství v právu evropských zemí

Jak už bylo řečeno úvodem, evropský kontinent a dění v jeho rámci je velmi silně ovlivněno náboženským vyznáním a ať už budeme hledat příčiny v migrační krizi, kterou Evropa prošla, v křesťanských základech a historii, která bude v této práci taktéž nastíněna, nebo kdekoliv jinde, vliv náboženství na společnost v jednotlivých zemích, který je ve výsledku promítnut i na poli mezinárodního práva, je nepopíratelnou součástí evropské kultury.

Myšlenka státní neutrality ve vztahu k náboženství byla ústředním pilířem liberálního myšlení o státě a jeho etnickém rozměru. Proto fakt, že v rámci Evropy taková neutralita značně absentovala, je přinejmenším překvapivý. Ve svém průzkumu v roce 1982, do kterého zahrnul přes 30 suverénních států Evropy, zjistil D. Barrett, že pouze pět z nich bylo sekulárních v tom smyslu, že stát nepodporoval ani náboženství, ani nenáboženství (ireligion). Dalších devět komunistických zemí bylo ateistických, 14 bylo spojeno s jedinou konfesní tradicí a Finsko se dvěma - pravoslavnou a luteránskou. Dalších 6 států podporovalo pluralitu náboženských organizací. Nebylo tedy možné říci, že některý ze států Evropy má k náboženství naprosto neutrální přístup. V roce 2000, kdy již bylo v Evropě 47 nezávislých států, toto bylo přezkoumáno, avšak bylo zjištěno, že směrem k neutralitě k velkému posunu nedošlo. Na vyšší stupeň neutrality se posunulo pouze Švédsko a Německo. Proti neutralitě stál i tehdejší trend v postkomunistických zemích, který spočíval v odstranění dřívějších omezení v oblasti náboženského života a jejich nahrazením podporou, která se projevovala například prostřednictvím daňového systému zvýhodněním církevních staveb.¹⁰

To potvrzuje mé tvrzení ohledně vlivu náboženství na právní systémy v jednotlivých státech. Vývoj vztahu jednotlivých evropských zemí, jejich práva ve vztahu k náboženství je velmi složitou konstrukcí a bylo by naivní si myslet, že tento vztah lze definovat přesně a zahrnout při tom všechny dotčené státy a to vzhledem k mnohdy diametrálně odlišným postojům v této oblasti. McCrea ve své knize sice vyjmenovává, státy, resp. skupiny států, které ve vztahu k náboženství mají stejný, či podobný přístup, avšak při tomto se jeho výčet omezuje pouze na členské státy EU a to je z pohledu mé práce nedostačující.

¹⁰ MCCREA, Ronan. *Religion and the Public Order of the European Union*. Impression: 1. Oxford: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0-19-871394-4, str. 36

Jedinou oblastí, kde je možné tento vztah do jisté míry sjednotit, je oblast mezinárodních úmluv, které jednotlivé státy podepisují a rámec institucí a mechanismů s nimi spojených. V každém jednotlivém státě však bude mít tento vztah odlišné charakteristiky a co se týče vývoje těchto vztahů, tak i spoustu různých proměnných. Tuto různost přístupů ostatně ve své judikatuře připouští i ESLP, kdy zdůrazňuje subsidiární roli mechanismu samotné Evropské úmluvy o lidských právech (dale jen Úmluva) a to, že přímou demokratickou legitimitu mají vnitrostátní orgány a tím pádem jsou i v lepší pozici při zhodnocení tamních potřeb a podmínek.¹¹ Co se týče samotného fenoménu náboženské svobody, ESPL vidí individuální náboženskou svobodu jako právo, které je v zásadě soukromé povahy a je zaměřeno na individuální svobodu jedince se takto rozvíjet a dodržovat náboženskou víru. V souvislosti s tím odmítá přiznat svobodě náboženského vyznání zvláštní postavení ve veřejné sféře. ESLP totiž někdy vidí mezi náboženstvím na veřejné scéně a liberálním demokratickým státem vztah konkurence a i proto je jím připuštěno, že státy mohou omezovat náboženské projevy s cílem hájit některé ze zásad, které vyplývají z jeho judikatury.¹² Těmi může být například neutralita a nestrannost,¹³ laicita¹⁴ rovné zacházení,¹⁵ nebo veřejný pořádek¹⁶. Tento přístup utváří soulad se zásadami neutrálního státu a zároveň úcty k náboženské svobodě do té míry, která je omezena potřebami státu ve veřejné sféře a zásadou úcty k individuální autonomii, kdy tyto zásady jsou dědictvím evropského humanismu.¹⁷

¹¹ Rozsudek senátu ESLP ze dne 5. prosince 2017 ve věci č. 57792/15 – Hamidović proti Bosně a Hercegovině [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z:

¹² MCCREA, Ronan. *Religion and the Public Order of the European Union*. Impression: 1. Oxford: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0-19-871394-4, str. 103

¹³ Rozsudek senátu ESLP ze dne 16. září 2014 ve věci č. 21163/11 – Mansur Yağın a ostatní proti Turecku [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z:

¹⁴ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. listopadu 2005 ve věci č. 44774/98 - Leyla Şahin proti Turecku [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z:

¹⁵ Tamtéž, §116

¹⁶ Tamtéž, §99

¹⁷ MCCREA, Ronan. *Religion and the Public Order of the European Union*. Impression: 1. Oxford: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0-19-871394-4, str. 4

Při zjišťování souvislostí ve vztahu náboženství a práva v jednotlivých zemích lze zjistit, že většina evropských států toto právo zaručuje na ústavní úrovni, skutečný uplatňovaný standart ochrany těchto práv se však může lišit. Vyzorovat to lze ze skutkových okolností některých případů, které se dostaly až před ESLP, při tom je nicméně třeba vzít v potaz, že toto je pouze zjiřitelná rovina stavu, ne každý případ porušení práva v oblasti náboženské svobody a jejího projevu se dostane vůbec k přezkumu vnitrostátními soudy, natož pak na mezinárodní úrovni a že skutečný stav náboženství a svobody náboženství může být diametrálně odlišný.

2.3. Vztah státu a církve

Vymezení pozice náboženství a náboženské svobody co nejpřesněji by jistě při hloubějším bádání bylo možné, avšak cíl mé práce spočívá někde úplně jinde a tak mi nezbývá, než tento vztah podřadit pod některý z obecných modelů konfesního práva. Podle Paula B. Mozjese obecně existují 4 modely vztahu mezi státem a církví. Prvním je náboženský absolutismus, kdy je státem podporována jedna náboženská organizace a ti, kdo nejsou jejími členy, jsou omezováni na právech. Druhým modelem "náboženská tolerance", kdy je jedno náboženství pro stát primární, avšak to a ostatní náboženství jsou si rovné před zákonem. Třetím modelem je sekulární absolutismus, kdy je náboženství státem odmítáno a zavrhováno a posledním modelem je pluralitní svoboda, která ke všem náboženstvím přistupuje stejně. Mozes pak poukazuje na vratkou hranici mezi prvním a třetím modelem, kdy ve státech je k netolerantnímu absolutismu přirozená tendence.¹⁸ Většina evropských států by byla schopna splňovat kritéria čtvrtého, nebo druhého modelu a pokud by některý z nich z těchto modelů vybočoval, dalo by se mluvit o východních státech, zejména Rusku a Turecku a to směrem k modelu třetímu, přestože o takových tendencích lze mluvit jen do jisté a z mého pohledu nikoli velké míry. K "dobru" těchto zemí svědčí i fakt, že podle

¹⁸ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 20-21

oficiálních statistik za rok 2019 nebyl těmito zeměni porušen článek 9 Úmluvy ani jednou¹⁹.

2.4. Náboženská svoboda

2.4.1. Historie náboženské svobody

Náboženská svoboda patří k těm nejstarším tématům civilizace a v evropské historii byla důvodem, či zámiknou k řadě válečných konfliktů, civilizačních střetů a dalších situací, kdy víra vedla ke krveprolití. Co se týče náboženství, sahala by historie až do velice dávných dob, avšak se vznikem pospolitějších společností, které se později proměnily ve státní útvary, království a další mocenské systémy, bylo vždy otázkou, do jaké míry mají tyto útvary sekulární charakter, do jaké míry je jedno náboženství primární a do jaké míry jsou respektována ostatní.

2.4.1.1. Starověk a středověk

Náboženství starověku znamenalo uctívání bohů, jež byli lidem vnuceni, resp. lidé často neznali více jak jedno náboženství, které bylo absolutně provázané jejich kulturou, avšak pokud někdo přesto vzal za své náboženství jiné, či žádné, mohl za to být tvrdě trestán. Podle míry zbožnosti a duchovního života se často soudila i kvalita člověka samotného a tak ten, kdo nevěřil, či věřil v něco jiného, byl ze společnosti vyloučen. V římském impériu uctívaná božstva existovala taktéž, ovšem jejich charakter jednotícího kultu ustoupil kultu císaře, jehož uctívání bylo ve všech částech impéria vynucováno.²⁰ V této době však dochází k zásadnímu milníku v historii náboženské svobody, který měl později naprosto zásadní význam v historii Evropy jako takové. S příchodem křesťanství v 1. stolení našeho letopočtu na půdě judaismu došlo k nabourání stavu v náboženském životě impéria.²¹ Reakce na šíření křesťanství byly různé, část obyvatel o jeho existenci nevěděla, jindy bylo považováno za židovskou sektu a jindy jako nepovolené, kdy bylo třeba jej omezit, či zakázat - to vedlo až k otevřenému pronásledování. Na druhou stranu, nebyla to často zvlé

¹⁹ Violations by Article and by State 2019. *European Court of Human rights* [online]. Štrasburk: Council of Europe, 2020 [cit. 2020-02-18]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2019_ENG.pdf

²⁰ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 26

²¹ Tamtéž, str. 27

obyvatel a moci Říma, co k pronásledování vedlo, bylo to často podezření z nezákonných aktivit a neloyalitu vůči státu. V tomto hrál roli i odmítavý, až dehonestující postoj křesťanství vůči ostatním náboženstvím.²² Toto pronásledování nicméně vedlo rostoucí křesťanské hnutí až k prvním požadavkům na náboženskou svobodu, jež byly zdůvodněny přirozenoprávní koncepcí, což je potvrzeno i ve spisech řady starověkých církevních teologů.²³ Ideje, které tato pronásledovaná církev formulovala, se odrazila i v textu Reskriptu milánského Konstantina Velikého a Licinia z roku 313,²⁴ který přímo vyslovoval oprávněnost křesťanského náboženství na půdě celé římské říše a bylo prohlášeno za rovnoprávné s dosavadním státním kultem.²⁵ Tento reskript, původně máje za cíl dosažení náboženské svobody, však odstartoval období, v němž se tendence náboženského vlivu ubíraly naopak k jeho nesvobodě. V roce 380 císař Theodosius prohlásil křesťanství státním náboženstvím, což vedlo k zastavení podpory kultu jiných bohů a následně až k ostrému postupu proti nim,²⁶ pročež náboženská svoboda byla paradoxně vlivem křesťanské věrouky vržena do temných dob. Vztah mezi církví a státem byl charakterizován Gelasiánskou formulí z roku 495 jako dynamický dualismus.²⁷ Postupná christianizace evropské kultury, což byl proces trvající až na začátek nového tisíciletí, se začala projevovat překrýváním filosofické řeči o světě a člověku křesťansko-náboženským univerzalistickým nárokem na pravdu a náboženství začalo převládat nad tradicí filosofie.²⁸ Pozdější rozpad římské říše vedl přimknutí západořímské části k centralizovanému papežství. Západořímská větev pak prošla mezi 11. a 13. stoletím rozsáhlou církevní reformou, která vedla k

²² Formování křesťanství a jeho vývoj do konce středověku. ZBÍRAL, David. *Náboženství světa I : západní tradice: Formování křesťanství a jeho vývoj do konce středověku* [online]. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 157 [cit. 2020-02-19]. ISBN 978-80-210-7201-5. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/131671/Books_2010_2019_078-2014-1_8.pdf?sequence=1, str. 84

²³ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 27

²⁴ Tamtéž, str. 28

²⁵ OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Čtrnáctý díl. Praha: Jan Otto, 1899, str. 735

²⁶ Formování křesťanství a jeho vývoj do konce středověku. ZBÍRAL, David. *Náboženství světa I : západní tradice: Formování křesťanství a jeho vývoj do konce středověku* [online]. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 157 [cit. 2020-02-19]. ISBN 978-80-210-7201-5. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/131671/Books_2010_2019_078-2014-1_8.pdf?sequence=1, str. 84

²⁷ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 28-29

²⁸ HEJNA, Dalibor. *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*. 1. vydání. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2427-0, str. 99

efektivnější a centrálnější církevní správě (článek), což s narůstající mocí papežů vedlo k ještě výraznějšímu vlivu křesťanství zaujetí hluboce netolerantního stanoviska vůči svobodě náboženského vyznání jednotlivce. Tento přístup ve svém díle zdůvodňuje Tomáš Akvinský, kdy prezentuje uzavřený systém, v jehož středu stojí světonázorový monopol křesťanství.

2.4.1.2. Novověk

Dalším významným obdobím pro vývoj svobody náboženského vyznání bylo období reformace na přelomu středověku a novověku. Reformace v tomto období navázala na raně křesťanské myšlenky a pojem náboženské svobody se stal téměř synonymem pro svobodu jako takovou.²⁹ Období reformace bylo významné pro náboženskou svobodu zejména v tom směru, že člověk byl emancipován jako jedinec a lidská individualita byla toliko chápána jako nezprostředkovaný poměr člověka k Bohu. Zejména klavínská verze považovala svobodu vyznání přímo za právní nárok.³⁰ To je nicméně významné opět ve vztahu ke křesťanství, jelikož hlavní proudy reformace v čele s Martinem Lutherem (1483-1546) přistupovaly k názoru, že hlavním náboženstvím je pouze křesťanství. Pokusy o náklon postojů k jiným náboženstvím jsou v tomto období v Evropě velice ojedinělé. V tomto směru se těší určitému významu dílo "Kniha o pohanu a třech mudrcích", které bylo výsledkem zkušeností s pokusy o obracení Arabů a Židů ke křesťanství a může být považováno za učebnici náboženského dialogu.³¹

V 15. a 16. století, za přičinění následků husitských válek, stály na pomyslném evropském žebříčku náboženské svobody České země, které se vyznačovaly jejím hlubokým pochopením. Důkazy o tom lze najít například v žádosti stavů adresované tehdejšímu králi Ferdinandovi I., ve které se silně projeví reformační principy, když stavy požadovaly, aby člověk mohl sloužit Bohu podle vlastního výkladu zákona božího. Další významnou událostí v historii náboženské svobody byl konvokační sněm ve Varšavě v roce 1573, kdy byl zaručen smír mezi konfesemi a zákaz diskriminace

²⁹ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 29

³⁰ Tamtéž, str. 29

³¹ HEJNA, Dalibor. *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*. 1. vydání. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2427-0, str. 110

z důvodu náboženského přesvědčení v oblasti veřejného i soukromého práva³² - toto už se velmi blíží dnešnímu pojetí této svobody. Od reformačního přístupu se však toto konečně lišilo, jelikož náboženská svoboda nebyla v tomto případě zaručena jen křesťanům, ale i nekřesťanům. Augsburský (náboženský) mír ujednaný 25. září roku 1555 zakotvil vyjmutí protestantských křesťanů z jurisdikce papeže³³ a odvrhl dosavadní teorii o říši založené na společném náboženství,³⁴ když přiznal každému právo hlásit se ke katolictví i luteránství.³⁵ Je nicméně třeba poznamenat, že se toto právo vztahovalo pouze na zmíněné větve křesťanství a další větve křesťanství už nezmiňovalo³⁶ - tím spíš ani jiná náboženství. Křesťanské větve - katolíky, kalvinisty a luterány zrovnoprávnil až Vestfálský mír v roce 1648, jímž byla ukončena třicetiletá válka,³⁷ která ostatně rozpor mezi těmito větvemi v dané době charakterizovala. Vzhledem k tomu musel nutně obsahovat ustanovení o náboženské svobodě.

V dalších desetiletích se smluvní instrumenty mezinárodního práva omezují na mocenské změny na daných územích a situací, kdy nový panovník je jiného náboženského vyznání, než předchozí a na smlouvy uzavřené mezi křesťanskými státy a Tureckem, jež zaručovaly náboženskou svobodu obchodníkům a poutníkům cestujícím do Svaté země.³⁸ Počínaje reformací se na svobodě náboženského vyznání a jejím vývoji a interpretaci podílelo spoutu právníků a filosofů a teoretiků, kteří jsou vyjmenováni v knize D. Spratka a které si i přes jejich nepochybný význam dovolím přeskochit, abych se dostal k dalšímu zásadnímu milníku v evropské historii náboženské svobody. Tím je Deklarace práv člověka a občana z 26. srpna roku 1789.

"Nul ne doit être inquiété pour ses opinions, même religieuses, pourvu que leur manifestation ne trouble pas l'ordre public établi par la Loi."

³² SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 30

³³ OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Druhý díl. Praha: Jan Otto, 1889, str. 1030

³⁴ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 31

³⁵ OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Druhý díl. Praha: Jan Otto, 1889, str. 1030

³⁶ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 31

³⁷ OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Dvacátý šestý. Praha: Jan Otto, 1907, str. 618

³⁸ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 32

nebo-li,

"Nikomu se nesmí dít újma pro jeho názory, i náboženské, ledaže by jejich projev rušil pořádek stanovený zákonem"

Takto vymezil náboženskou svobodu čl. 10 této přelomové Deklarace, která měla naprosto zásadní vliv nejen v oblasti svobody náboženského vyznání, ale vůbec v celé lidskoprávní sféře nejen Francie, ale později i ostatních evropských států. Tato Deklarace vůbec poprvé přináší také ostřejší "meze" náboženské svobody, kdy z článku 10 Deklarace vyplývá, že touto mezí je rušení pořádku stanoveného zákonem (veřejného pořádku) a navíc ve svém článku 4 zakotvuje zásadu, že *"výkon přirozených práv člověka má hranice tam, kde začíná právo ostatních členů společnosti užívat svých vlastních práv"*. To stanovuje vedle veřejného pořádku druhou mezi náboženské svobody.

Lidskoprávní myšlenky Francouzské revoluce z let 1789 - 1799 byly významným vzorem pro vývoj v oblasti mezinárodního práva. V této oblasti je zásadní protokol z 21. července 1814, podle nějž se zavázalo Nizozemí k ochraně všech náboženství v oblasti přístupu ke státním úřadům. Další oblastí, kde vyvstala nutná potřeba zaručení svobody náboženským menšinám, byla oblast Balkánského poloostrova v souvislosti s koncem nadvlády osmanské říše, kdy tato doba vyprodukovala například berlínskou smlouvu z roku 1878.³⁹ Osmanská říše, ač se vyvíjela do určité míry paralelně, byla ve smyslu náboženské svobody velice pokroková. Například židé, ač nebyli rovnoprávní s muslimy, těšili se stejné, ne-li vyšší úrovni práv, než v křesťanské Evropě. Mohli mít například, stejně jako i další náboženské skupiny, vlastní soudy, a osmané sami byli otázce náboženství vůči mnohým menšinám v jejich říši velmi zdrženliví.⁴⁰

2.4.1.3. Válečné a meziválečné období

Přestože období první světové války v letech 1914 až 1918 žádný významný právní milník v oblasti náboženské svobody nepřineslo, bylo toto období neméně

³⁹ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 35

⁴⁰ RYDELL, Anders. *Zloději knih: pátrání po zmizelých knihovnách*. 1. vydání Zlín: Kniha Zlín, 2017. Tema (Kniha Zlín). ISBN 978-80-7473-532-5., str. 252

významným pro vývoj chápání náboženství a jeho svobody až do doby, jak jej známe dnes. V některých ohledech byla tato válka návratem do minulosti. Dosud nevídaný dopad válečných útrap a také přístup mocností k životům jednotlivců zapříčinily nepochopení samotného důvodu války ze strany běžné populace, což vedlo k hledání vysvětlení v pověstech, mýtech, magii a legendách, které měly často původ právě v náboženství. I proto mohl velký konflikt být jednotlivci chápán jako náboženský.⁴¹ Odvážnější autoři dokonce nazývají tento konflikt poslední křížovou výpravou. Na druhou stranu, válka často způsobila i ztrátu víry v očích obyvatel evropského kontinentu a stala se tak dalším krokem k postupné sekularizaci.⁴²

Politické uspořádání střední a východní Evropy po první světové válce se významně změnilo. Důsledkem toho vznikly mezinárodní právní instrumenty chránící národnostní i náboženské menšiny. Tzv. "menšinové smlouvy" uzavřené mezi spojeneckými a přidruženými mocnostmi a řadou států, které se staly nezávislými po roce 1918. Mimo závazků na ochranu náboženských menšin tyto smlouvy zohledňovaly i význam specifických okolností v jednotlivých státech,⁴³ což vyjadřovalo respekt k jejich vnitřním záležitostem. Další z nástrojů byl přímo vnucen poraženým mocnostem v rámci zvláštních kapitol mírových smluv. I samotná Versailleská z roku 1919 uznala a posílila náboženskou svobodu občanů, i když jen do určité míry. (<https://providencemag.com/2019/06/the-treaty-of-versailles-and-religious-freedom/>) Bilaterální smlouvy mezi státy se staly dalším nástrojem ochrany svobody náboženského vyznání. Nejvýznamnější z nich byla uzavřena mezi Německem a Polskem z 15. května 1922, která zakotvovala možnost podat individuální stížnost k Radě Společnosti národů, která byla zřízena Paktem o Společnosti národů z 28. 4. 1919 (Pakt). Posledním nástrojem byla jednostranná prohlášení zavazující k ochraně náboženské svobody učiněná státy přistupujícími k Paktu o Společnosti národů (dále jen Pakt) v letech 1921-1932. Co se týče Paktu samotného, zakotvil svobodu náboženství v odst. 5 článku 22 velmi podobnou dikcí, jako francouzská

⁴¹ Religious Mobilization and Popular Belief. *International Encyclopedia of the First World War* [online]. Berlin: Freie Universität Berlin, 2015, 26 August 2015 [cit. 2020-02-23]. Dostupné z: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-religious_mobilization_and_popular_belief-2015-08-26.pdf, str. 2

⁴² Tamtéž, str. 3

⁴³ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 36-37

Deklarace práv člověka a občana, stejně tak s výhradou omezení vedoucích k zachování veřejného pořádku a dobrých mravů a těch bránící demonstrativně vyčteným nepřístojnostem. Systém ochrany náboženských a jiných menšin v rámci Společnosti národů byl však závazný jen pro poražené mocnosti a tak byl považován těmito mocnostmi za diskriminační. Pro ostatní platila v systému mezinárodního práva dále jen zásada humanity.⁴⁴

S nástupem totalitních režimů v různých částech Evropy zažila náboženská svoboda, stejně jako i ostatní lidská práva temné období. "Zářným" a zároveň nechutným příkladem této doby v totalitních systémech jsou nechvalně proslulé Norimberské zákony, které na základě náboženské víry, v tomto případě židovské, přímo zakotvovaly druhořadost židů před "říšskými občany" a řadu zákazů proti židům směřujících,⁴⁵ jakož i ustanovení o židovském míšenství⁴⁶ a o tom, kdo je za žida považován.⁴⁷ Po válce se začal vyvíjet systém ochrany lidských práv, tedy i svobody náboženství v rámci Organizace spojených národů, avšak nutno podotknout že přístup k náboženství ve státech na východ od "železné opony" byl diametrálně odlišný. Komunistická ideologie byla totiž založena na nepřátelské odluce o církve a vyznačovala se vnucování ateistické ideologie celé společnosti.⁴⁸ To však neznamená, že by náboženská svoboda nebyla v těchto státech na ústavní úrovni zaručena. Například Ústava ČSSR z roku 1960 zaručuje náboženskou svobodu v čl. 32,⁴⁹ na druhou stranu i zde, tak jako všude jinde, směřovala komunistická snaha k likvidaci náboženství, které vnímala jako politickou konkurenci. Toto se konečně projevuje i v §1 zákon o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu, který tento fakt konstatuje v odstavci b), podle kterého docházelo k utlačování náboženských skupin občanů zvláště závažným způsobem.

⁴⁴ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 37-38

⁴⁵ §1-4 Zákona o ochraně německé krve a německé cti z 15. září 1935, [online]. [cit. 2020-02-24]. Dostupné z: http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=system/files/Norimberske_zakony.pdf

⁴⁶ §2 odst. 2 Nařízení k zákonu o říšském občanství z 15. září 1935, [online]. [cit. 2020-02-24]. Dostupné z: http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=system/files/Norimberske_zakony.pdf

⁴⁷ Tamtéž, §5

⁴⁸ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 23

⁴⁹ Čl. 32 zákona č.100/1960, Ústava Československé socialistické republiky, [online]. [cit. 2020-02-24]. Dostupné z: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html

2.4.2. Subjekty

Kdo (které subjekty) požívá ochrany práv vyplývající z náboženské svobody? Podle dnes již přežitě klasické koncepce byla nositelem náboženské svobody poze osoba fyzická.⁵⁰ Ochrana fyzických osob v oblasti svobody náboženského vyznání je zakotvena v každém z hlavních mezinárodních instrumentů ochrany lidských práv. Nelze však zapomenout na fakt, že významný je i dopad dalších mezinárodních norem v lidskoprávní oblasti, které mají vliv na strukturování náboženských komunit.⁵¹ Ve spojení s tím, že náboženství je z velké části skupinovým jevem, bylo jak právní teorií, tak rozhodovací praxí orgánů lidskoprávní oblasti v Evropě, bylo přiznáno toto právo i církvím a jiným náboženským společnostem.⁵² Bylo by ostatně nelogické, kdyby toto právo nebylo přiznáno organizacím, jejichž povaha s touto svobodou velmi úzce souvisí a jejichž materiální základ v této svobo vlastně i tkví. Je to dáno i dikcí hlavních mezinárodních dokumentů, že se lze pro náboženské účely shromažďovat, čímž je stvrzen zmíněný společenský charakter. Náboženská svoboda je tedy přiznána i osobám právnickým. Rozdíl je však D. Spratkem spatřován zejména v tom, že legitimace skupiny je pouze formální a legitimace jedince materiální. Resp. že skupina je umělým útvarem jedinců a vykonává lidská práva pouze v zájmu svých členů, nikoli ve vlastním. Přestože svoboda náboženského vyznání je praxí přiznána všem právnickým osobám, jsou to hlavně náboženské organizace a církve, které se před ESLP domáhají práv zaručených článkem 9, přičemž předmětem stížností jsou nejčastěji vměšování vnitrostátních orgánů do vnitřních záležitostí církve, nebo zdanění darů církvím.⁵³ Tento progres v oblasti subjektů náboženské svobody vede až k novým

⁵⁰ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 18

⁵¹ DURHAM, Cole. FREEDOM OF RELIGION OR BELIEF: LAWS AFFECTING THE STRUCTURING OF RELIGIOUS COMMUNITIES. *Refworld* [online]. Genève: United Nations High Commissioner for Refugees, 1999, September 1999 [cit. 2020-02-24]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/pdfid/3e283bd01.pdf>

⁵² SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 18

⁵³ ŠTURMA, Pavel. *Lidskoprávní dimenze mezinárodního práva* [online]. Beroun: Univerzita Karlova v Praze, 2014 [cit. 2020-02-25]. ISBN 978-80-87975-17-6.

Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/329877341_Lidska_prava_pravnickych_osob_dle_EULP_Human_rights_of_legal_persons_under_the_ECHR, str. 122

rozčleněním náboženské svobody.⁵⁴ Přestože je rozhodně žádoucí, aby náboženská svoboda byla přiznána stejně tak právnickým, jako fyzickým osobám, je třeba nezapomínat na fakt, že lidská práva už ze své podstaty a i z vlastního pojmenování náleží hlavně lidem. To souvisí i s tím, co bylo uvedeno výše ohledně uplatňování lidských práv skupinou (tedy i právnickou osobou), kdy by měla toto právo uplatňovat zejména ve prospěch jednotlivců, čímž se okruhem dostáváme zpátky k tomu, že v oblasti lidských práv by neměla být skupina, právnická osoba nemá být jejich přímým poživitelem, ale jen jakýmsi "prostředníkem" a uplatňovat je ve prospěch jednotlivců. Otázkou zůstává, zda toto vždy odpovídá realitě.

2.4.3. Předmět

Náboženská svoboda se obecně dělí do dvou rovin, ve kterých požívá ochranu, jedná se o tzv. "forum internum", tedy vnitřní formu, která zahrnuje svobodu mít, ale na druhou stranu i nemít své vnitřní přesvědčení a druhou je "forum externum" vztahující se k vnější formě, kterou je svoboda projevit toto přesvědčení navenek.⁵⁵ Dělení na dvě roviny je nicméně do jisté míry zavádějící a na první pohled tyto roviny odlišující.

Z mého pohledu by se zdálo vhodnější tyto formy rozdělit na "forum internum" jako formu základní a "forum externum" jako formu odvozenou. Zásadní otázkou totiž je, do jaké je jedna forma závislá na te druhé a naopak. Z povahy věci totiž vyplývá, že bez vnitřní formy by vnější forma těžko existovala. Každý projev má zákonitě základ v nějakém vnitřním stavu mysli, který je příčinou pozdějšího projevu. Toto je nicméně problémem práva, jelikož dokáže zhodnotit pouze okolnosti a formu vnějšího projevu a při hodnocení "forum internum" je omezeno na hodnocení stavu zprostředkovaného osobou. Pak vzniká otázka, zda vnější forma náboženské svobody má skutečný původ v v upřímném vnitřním přesvědčení. Tento motiv a tedy vztah mezi vnitřní a vnější formou náboženské svobody lze hledat v oblasti znalectví, ale i ve skutkových okolnostech daného případu. Tuto formu hodnocení použil ESLP v případě *Kosteski* proti bývalé Jugoslávské republice Makedonie, kde se stěžovatel bez povolení nedostavil do práce z důvodu oslavy muslimského náboženského svátku. Z okolností

⁵⁴ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 18

⁵⁵ Tamtéž, str. 16

případu však později vyplynulo, že jednání stěžovatele nemělo původ v jeho náboženském přesvědčení, ale že chtěl pouze využít zvláštního práva přiznaného vnitrostátním zákonem.⁵⁶ Z výše uvedeného vyplývá, že se ESLP dokáže do určité míry s problematickým vztahem těchto složek vypořádat.

Vnitřní svoboda musí být bezpodmínečně chráněna nelze ji omezit. Nic neospravedlňuje zásah do vnitřního přesvědčení člověka.⁵⁷ To mimo jiné znamená to, že vnitřní svobodu nelze omezit, jelikož k tomuto ani není z povahy věci způsobilá. Dokud se prostřednictvím vnějšího projevu nestane vnímatelnou okolním světem, nelze ji ani omezit.

3. Projev náboženského vyznání

Co se týče projevu náboženského vyznání, tedy vnější formy, která je podstatná pro mou práci, přinesla výčet způsobů, jakými lze náboženskou svobodu odvozeným způsobem, tedy navenek projevit, Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře (dále jen Deklarace) z roku 1981. Tyto způsoby jsou obsaženy v článku 6. a jsou jimi výkon kultu a shromažďování v souvislosti s náboženstvím, jakož i zřizování a udržování míst pro tyto účely, vytváření a udržování vhodných charitativních, nebo humanitárních institucí, vytváření, získávání a používání nezbytných předmětů a materiálů v odpovídajícím množství, které vyžaduje rituál nebo zvyklosti náboženství, nebo víry. Dalšími způsoby vyčtenými v této Deklaraci jsou psaní, tisk a šíření publikací o těchto tématech, vyučování náboženství nebo víru v místech vhodných k těmto účelům, žádání a přijímání dobrovolných finančních příspěvků od jednotlivců a institucí, školení, jmenování a volení nebo určování v závěti vhodných vedoucích představitelů v souladu s potřebami a normami náboženství nebo víry, dodržování dnů klidu a oslavování svátků a ceremoniálů v souladu s tím, jak je předepsáno daným náboženstvím nebo vírou a nakonec navazování a udržování spojení s jednotlivci a společnostmi v záležitostech náboženství a víry na národní i mezinárodní úrovni. Všechny tyto

⁵⁶ Rozsudek senátu ESLP *Kosteski proti Bývalé jugoslávské republice Makedonie* ze dne 13. 4. 2006 ve věci č. 55170/00 [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-73342%22%7D>

⁵⁷ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 16

vyčtené způsoby vnějšího projevu náboženského vyznání požívají ochrany podle této Deklarace.⁵⁸

Způsoby vnějšího projevu požívající ochranu jsou vyčteny i přímo v článku 9 Úmluvy. Tento článek nejprve shrnuje vnitřní formu jako svobodu mít náboženské vyznání, ale zároveň jej i měnit. Podle ESLP však svoboda náboženského vyznání zahrnuje také právo náboženské přesvědčení vůbec nemít a pokud ano, právo tuto vnitřní formu proměnit, ale i neproměnit tuto formu ve vnější a náboženské vyznání projevit i neprojevit, což plyne z judikatury. Vnější forma podle Úmluvy zahrnuje projev náboženského vyznání nebo přesvědčení samostatně nebo společně s jinými, veřejně i soukromně, bohoslužnou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů.⁵⁹ Totožné vymezení vnitřní a vnější formy lze najít i v Listině základních práv EU.⁶⁰

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že předmětem ochrany náboženské svobody je jak vnitřní, tak navazující vnější forma. Důležitost ochrany vnější formy je nesporná, touto formou vstupuje jedinec se svým náboženským vyznáním, či vírou do vnějšího světa a zde by měl být chráněn do určité míry před zásahy státu, či ostatních. Je však otázkou, do jaké míry je nezbytná ochrana vnitřní formy, kdy tato, dokud není projevena vnější formou, nezasahuje do vnějšího světa a je záležitostí pouze a jedině osoby samé. V tomto ohledu shledávám dvě funkce ochrany této vnitřní formy. První je deklaratorní povaha, která je významná hlavně pro svědomí jedince a kdy tato symbolicky ukotvuje v právu ochranu stavu mysli člověka. Druhou funkcí je s přihlédnutím k již zmíněnému funkce zakládající povahy, která vlastně umožňuje vytvoření prostoru pro vnější formu. Jinými slovy, bez svobody náboženského vyznání by neexistovala svoboda jej projevit.

⁵⁸ *Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře*. In: . New York: Valné shromáždění OSN, 1981, ročník 1981. Dostupné také z: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/de01-81.htm>

⁵⁹ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 9

⁶⁰ Listina základních práv Evropské unie (2012) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=CS>, článek 10

4. Právní úprava

4.1. Evropská unie

4.1.1. Zakládající smlouvy

V článku 6 odst. 3 Smlouvy o EU je uvedeno, že obecné zásady práva Unie jsou tvořeny společnými ústavními tradicemi členských států a Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod.⁶¹ Výslovné uvedení ochrany náboženské svobody v zakládajících smlouvách EU chybí.⁶² Do určité míry může tuto ochranu, skrze státy, skrývat i článek 4 odst. 2 SEU, podle kterého EU ctí rovnost členských států před smlouvami a jejich národní identitu, která spočívá v jejich základních politických a ústavních systémech, včetně místní a regionální samosprávy.⁶³ Toto ustanovení reaguje na fakt, že v každém státě se přístup k náboženství a sekularizaci liší, přičemž v některých státech jsou vazby k náboženství výrazné, mnohdy dokonce ústavou proklamované. "Bűh žehnej Maďarűm!" je vűbec první větou preambule maďarské ústavy z roku 2011.⁶⁴ EU tímto vyjadřuje, mimo jiné, respekt k postoji jednotlivých států vůči náboženství. Článek 6 odst. 1⁶⁵ pak přiznává stejnou právní sílu, jako Smlouvám, Listině základních práv EU, o které je pojednáno níže.

4.1.1.1. Protokol č. 33 ke Smlouvě o založení Evropského společenství

Tento protokol z roku 1997 o ochraně a dobrých životních podmínkách zvířat uvádí "náboženské obřady", co by součást zvyklostí členských států, jež jsou

⁶¹ Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie (2012/C 326/01) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=cs>, článek 6 odst. 3

⁶² SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 162

⁶³ Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie (2012/C 326/01) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=cs>, článek 4 odst. 2

⁶⁴ Základní zákon Maďarska vyhlášený dne 25. dubna 2011 [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2013.pdf?lang=en

⁶⁵ Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie (2012/C 326/01) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=cs>, článek 6 odst. 1

zohledněny při stanovování a provádění politik, co se týče požadavků na dobré životní podmínky zvířat.⁶⁶

Toto zohlednění se pak může promítat v jednotlivých legislativních i nelegislativních aktech EU. Například Směrnice Rady 93/119/ES ze dne 22. prosince 1993 o ochraně zvířat při porážení nebo usmrcování stanovuje výjimku, kdy na základě náboženských rituálů, které znamenají určité zvláštní metody porážky, je upuštěno od požadavku omráčení bezprostředně před porážkou nebo před usmrcením podle ustanovení přílohy.⁶⁷

4.1.1.2. Listina základních práv Evropské unie

Tato listina, mnohdy také nazývaná jako "Charta", byla Evropskou komisí, Radou a Parlamentem vyhlášena dne 7. prosince 2000. O jejím sepsání rozhodla na zasedání v Kolíně nad Rýnem, které se konalo 3. a 4. června 1999, Evropská rada. Jejím cílem bylo sjednocení a sumarizace všech základních práv občanů v Evropské unie, čímž dojde ke zvýšení o jejich povědomí. Tato listina vychází ze smluv Společenství a mezinárodních úmluv, kterými jsou např. Evropská úmluva o lidských právech, nebo Evropská sociální charta. Stejně tak však vychází z ústavních tradic členských států a z vydaných deklarácí Evropského parlamentu.⁶⁸ Závazného charakteru však nabyla až 12. prosince 2007 a to právě pomocí článku 6 odst. 1 Smlouvy o EU, jež jí přiznává stejnou právní sílu jako Smlouvám.⁶⁹ Co se týče svobody náboženského vyznání, je zakotvena v článku 10 :

1. Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož i svobodu

⁶⁶ Protokol (č. 33) o ochraně a dobrých životních podmínkách zvířat (1997) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:12006E/PRO/33&from=CS>

⁶⁷ Směrnice Rady 93/119/ES ze dne 22. prosince 1993 o ochraně zvířat při porážení nebo usmrcování [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1993L0119:20070105:CS:PDF>, článek 5 odst. 2

⁶⁸ LISSE, Luděk. Listina základních práv Evropské unie. *Ústav práva a právní vědy* [online]. Praha: Ústav práva a právní vědy [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <http://student.ustavprava.cz/cz/sekce/casopis-pravo-2010-1-listina-zakladnich-prav-evropske-unie-123/>

⁶⁹ Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie (2012/C 326/01) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=cs>, článek 6 odst. 1

projevovat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním úkonů a zachováváním obřadů.

2. *Právo odmítnout vykonávat vojenskou službu z důvodu svědomí se uznává v souladu s vnitrostátními zákony, které upravují výkon tohoto práva.⁷⁰*

Článek 14 odst. 3 pak zakotvuje právo rodičů zajišťovat vzdělání a výchovu svých dětí ve shodě s jejich náboženským, filosofickým a pedagogickým přesvědčením.⁷¹ Článek 21 v odst. 1 zakazuje diskriminaci na základě náboženského vyznání a přesvědčení⁷² a článek 22 vyjadřuje respekt Unie mimo jiné k náboženské rozmanitosti.⁷³

4.1.2. Sekundární právo

Svoboda náboženského vyznání a jejího projevu je součástí komunitárních právních předpisů zejména v oblasti zákazu diskriminace a ochrany osobních údajů.⁷⁴ Pro velkou obsáhlost předpisů sekundárního práva EU se omezím pouze na ty předpisy, které jsou právně závazné, tedy na nařízení, směrnice a rozhodnutí, přičemž ke každému uvedu příklady.

Co se týče nejnovějších komunitárních předpisů, zmíněné antidiskriminační ustanovení se objevují například v Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/1896 o Evropské pohraniční a pobřežní strážní a o zrušení předchozích, kde je stanoveno v článku 80 odst. 2, aby nikdo nebyl v rozporu se zásadou nenavrácení vystoupit v určité zemi, vstoupit do ní a ocitnout se zde jinými způsoby, pokud by v této zemi byl ohrožen jeho život, či svoboda mimo jiné z důvodu náboženského přesvědčení.⁷⁵ Také je stanoveno v článku 43. odst, 4, že příslušníci jednotek při plnění

⁷⁰ Listina základních práv Evropské unie (2012) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=CS>, článek 10

⁷¹ Tamtéž, článek 14 odst. 3

⁷² Tamtéž, článek 21 odst. 1

⁷³ Tamtéž, článek 22

⁷⁴ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 172

⁷⁵ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/1896 ze dne 13. listopadu 2019 o Evropské pohraniční a pobřežní strážní a o zrušení nařízení (EU) č. 1052/2013 a (EU) 2016/1624 [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019R1896&from=CS>, článek 80 odst. 2

svých úkolů a výkonu svých pravomocí nesmějí nikoho diskriminovat mimo jiné z důvodů náboženského přesvědčení.⁷⁶ Dalším příkladem může být Nařízení rady (ES) č. 1186/2009 o systému Společenství pro osvobození od cla, kde jsou podle článku 90 odst. 2 písmene c) osvobozeny od cla výstavy, které jsou pořádány například k podpoře náboženství⁷⁷ a též jsou osvobozeny od cla podle článku 103 písm. a) dokumenty určené k bezplatnému rozdávání, které mají především vzbudit zájem veřejnosti o účast na shromážděních a akcích mimo jiné s náboženským zaměřením⁷⁸, či např. Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 767/2008 o Vízovém informačním systému (VIS) a o výměně údajů o krátkodobých vízech mezi členskými státy, které stanovuje v článku 7 odst. 2 zákaz diskriminace na základě náboženství žadatelů a držitelů víz při využívání VIS, kdy toto má zajistit každý příslušný orgán.⁷⁹

Co se týče směrnic, jde například o Směrnici Evropského parlamentu a Rady 2013/32/EU o společných řízeních pro přiznávání a odnímání statusu mezinárodní ochrany, kde v souladu s článkem 10 odst. 3 písm. d) přiznává náboženské identitě zvláštní postavení, kdy zakotvuje povinnost členských států zajistit, aby v otázkách, kdy uvádí náboženství jako příklad, měli pracovníci při vyřizování žádostí v případě potřeby možnost konzultace s odborníky.⁸⁰ Podle článku 38 odst. 1 a) je pak bezpečnou třetí zemí země, kde není ohrožen život a svoboda mimo jiné z náboženských důvodů.⁸¹ Jiná směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/31/EU o energetické náročnosti budov připouští v písmeně b) odstavce 2 článku 4 možnost členských států rozhodnout o tom, že nestanoví, nebo nebude uplatňovat požadavky uvedené v jiném odstavci u budov užívaných pro náboženské účely, či jako místa bohoslužby.⁸²

⁷⁶ Tamtéž, článek 43 odst. 4

⁷⁷ Nařízení Rady (ES) č. 1186/2009 ze dne 16. listopadu 2009 o systému Společenství pro osvobození od cla [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=cellar:20b34435-21a5-4ed5-a430-bf7afb3404ab>, článek 90 odst. 2 písm. c)

⁷⁸ Tamtéž, článek 103 písm. a)

⁷⁹ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 767/2008 ze dne 9. července 2008 o Vízovém informačním systému (VIS) a o výměně údajů o krátkodobých vízech mezi členskými státy (nařízení o VIS) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=celex%3A32008R0767>, článek 7 odst. 2

⁸⁰ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2013/32/EU ze dne 26. června 2013 o společných řízeních pro přiznávání a odnímání statusu mezinárodní ochrany [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=CELEX%3A32013L0032>, článek 10 odst 3 písm. d)

⁸¹ Tamtéž, článek 38 odst. 1 písm. a)

⁸² Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/31/EU ze dne 19. května 2010 o energetické náročnosti budov [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0031>

Poměrně významným je také rozhodnutí Rady (EU) 2018/1215 o hlavních směrech politik zaměstnanosti členských států, kdy součástí Hlavního směru 8 uvedeného v příloze tohoto rozhodnutí je zajištění rovného zacházení státy, pokud jde o zaměstnání, sociální ochranu, vzdělávání a přístup ke zboží a službám mimo jiné bez ohledu na náboženské vyznání.⁸³ Posledním příkladem, který uvedu, je rozhodnutí Komise ze dne 31. ledna 2018, podle jehož článku 11 odst. 2 písmene b) informují bývalí členové Komise současnou komisi o jakékoli výdělečné nebo nevýdělečné profesní činnosti, s výjimkou neplacených činností, jež nemají souvislost s činnostmi Evropské unie a jež nevedou k lobbování či prosazování zájmů u Komise a jejích útvarů, mezi které patří například činnost vyplývající z náboženského přesvědčení.⁸⁴

Vzhledem k výše uvedeným příkladům je zřejmé, jak důležitou pozici má náboženství a jeho svoboda v sekundárním komunitárním právu. Hlavní otázkou, v rámci které se, jak jsem již uvedl, náboženská svoboda vyskytuje, je oblast diskriminace, což však neznámá, že je sekundární právo omezeno pouze na tuto oblast. Zde lze vyzorovat i zvláštní postavení, které je v souvislosti s náboženstvím přiznáváno. To se týká například úlev v oblasti cel a dalších.

4.1.3. Judikatura ESD

Judikatura evropského soudního dvora je bezpochyby významným určovatelem, v evropském rámci, jak je pohlíženo na svobodu projevu náboženského vyznání v jednotlivých členských státech. Jeho judikatura však často následuje výklad ESLP, kdy navíc i v judikatuře ESD se objevují odkazy na jednotlivé ustanovení Úmluvy.

V některých případech lze vyzorovat určitou zdrženlivost ESD v náboženských otázkách. Například ve věci *Sjöberg*, C-447/08 posuzoval ESD slučitelnost omezení hazardních her s právem na volný pohyb. Zde uvedl, že uznává naléhavé důvody obecného zájmu vyplývající z judikatury, kterými jsou ochrana spotřebitele, prevence před podvody a před rozhazování peněz za účelem hazardních

⁸³ Rozhodnutí Rady (EU) 2018/1215 ze dne 16. července 2018 o hlavních směrech politik zaměstnanosti členských států [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018D1215&from=EN>, Hlavní směr 8

⁸⁴ Rozhodnutí Komise ze dne 31. ledna 2018 o kodexu chování členů Evropské komise (2018/C 65/06) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018D0221\(02\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018D0221(02)&from=EN), článek 11 odst. 2 písmene b)

her a obecná potřeba zachování veřejného pořádku. Právě oblast hazardních her je jednou z oblastí, kde jsou podstatné morální, náboženské a kulturní odlišnosti jednotlivých členských států.⁸⁵ Z toho lze vyvodit, že judikatura ESD, ač je náboženská svoboda komunitárním právem zaručena, je v určitých oblastech v této otázce spíše zdrženlivá. Zohlednění odlišností v různých rovinách mezi členskými státy je do určité míry odrazem doktríny prostoru pro uvážení, jakou používá v daných situacích ESLP. Různosti přístupu čelil ESD i v případě Komise v. Polsko (C-165/08, 3), kde bylo předmětem vnitrostátní opatření k omezení pohybu geneticky modifikovaných organismů. To bylo odůvodněno nejen možným poškozením životního prostředí a lidského zdraví, ale také křesťanským pojetím života, které je proti manipulaci a přeměně živých organismů vytvořených Bohem. V tomto případě se však ESD byl zdrženlivý v otázce, zda a za jakých podmínek státy mohou přijímat vnitrostátní opatření omezující volný pohyb podle práva EU, kdy je toto odůvodněno etnickými nebo náboženskými důvody a to proto, že se Polsku nepodařilo prokázat, že takové důvody byly skutečnými důvody přijetí sporného vnitrostátního opatření.⁸⁶ McCrea k tomuto podotýká, že vliv náboženské autority na právo a politiku je v evropských systémech tak hluboce zakořeněn, že z povahy věci bude vždy docházet k částečným konfliktům mezi náboženskými hodnotami členských zemí a komunitárním právem.

V případě C-157/15, G4S Secure Solutions se jednalo o zaměstnankyni ve firmě G4S, kde působila jako recepční a jednalo se o soukromý podnik, který poskytuje služby zákazníkům ve veřejném i soukromém sektoru. V době nábory zaměstnankyně zde platilo určité nepsané pravidlo. Zaměstnankyně nicméně přesto informovala zaměstnavatele, že má v úmyslu nosit muslimskou pokrývku hlavy. Ten však odpověděl, že by toto ze strany společnosti nebylo tolerováno vzhledem k požadavku G4S na neutralitu při kontaktu se zákazníky, který obsahuje zákaz viditelných politických, náboženských a filosofických symbolů na pracovišti. Toto nicméně zaměstnankyně odmítla respektovat a situace vyústila až v její propuštění z výše uvedených důvodů. Proti tomu zaměstnankyně brojila u vnitrostátních soudů. Vnitrostátní soud vyslovil ESD otázku ohledně interpretace Směrnice Rady 2000/78/ES, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a

⁸⁵ MCCREA, Ronan. *Religion and the Public Order of the European Union*. Impression: 1. Oxford: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0-19-871394-4, Preface to the Paperback Edition

⁸⁶ Tamtéž

povolání, (směrnice) přičemž chtěl zjistit, zda tyto vnitřní předpisy podniku mohou představovat diskriminaci, jak jí směrnice zakazuje. Na to konto ESD poznamenává, že "zásada rovného zacházení" zakotvená směrnicí zakazuje přímou a nepřímou diskriminaci mimo jiné na základě náboženského vyznání. Směrnice sice nezahrnuje definici náboženství, ESD se však pro tyto účely odvolal na výklad Úmluvy a ústavních tradic členských států, které jsou pojaty do Listiny základních práv EU. I proto musí výklad pokrývat obě formy projevu - vnitřní i vnější.

ESD však není toho názoru, že by vnitřní předpisy G4S týkající se tohoto případu činily rozdíly mezi politickým, filosofickým, či náboženským přesvědčením. Naopak z hlediska těchto předpisů je ke všem třem přístupováno stejně. (je zakázáno explicitní nošení takových symbolů) Díky tomu působí na všechny zaměstnance podniku stejně, jelikož požaduje neutralitu v oblékání od všech zaměstnanců. Ze spisů, které měl ESD k dispozici nevyplývalo toliko takové rozdílné zacházení s danou zaměstnankyní a ostatními zaměstnanci. Podle ESD sice není vyloučeno, že by toto vnitrostátním soudem mohlo být považováno za pravidlo vedloucí nepřímo k rozdílnému zacházení, nicméně konstatuje, že v základu je tato povinnost neutrální. Toto opatření by vedlo k nepřímé diskriminaci pouze pokud by nebylo odůvodněno legitimním cílem a prostředky k dosažení by byly nepřiměřené. Toto nicméně podle ESD záleží na určení vnitrostátního soudu. Je však na místě přihlídnout i k faktu, že daný vnitřní předpis se týká pouze zaměstnanců přicházejících do styku s veřejností.

Zákaz viditelných symbolů politického, filosofického, nebo náboženského přesvědčení za účelem uplatňování politiky neutrality je v pořádku, pokud je tato politika důsledně a systematicky uplatňována i v jiných ohledech, to je však taktéž na posouzení vnitrostátního soudu. Musí být bráno v potaz i to, zda společnost nemohla přiměřeně ke svým vnitřním možnostem nabídnout zaměstnankyni místo, kde není v přímém kontaktu s veřejností.

Závěrem ESD je, že zákaz nošení islámského šátku vyplývající z vnitřních předpisů společnosti nepředstavuje přímou diskriminaci. V otázce nepřímé diskriminace je třeba posoudit, zda uložená neutrální povinnost, nevede ke znevýhodnění osob praktikujících své náboženské vyznání, nebo přesvědčení. To však

lze objektivně odůvodnit legitimním cílem, kterým je neutralita ze strany zaměstnavatele.⁸⁷

Shrnutí tohoto judikátu vychází z tiskové zprávy No 30/17 z března 2017. V některých ohledech je tento pohled ESD na sobotu projevu náboženského vyznání velice podobný, ne-li shodný s rozhodováním ESLP. ESD je především nezávislá soudní instituce, která představuje nejvyšší soudní moc v komunitárním právu, nicméně v oblasti lidských práv je výrazně ovlivněn Úmluvou a rozhodováním ESLP, přičemž vztah obou institucí je otázkou další kapitoly.

4.1.4. Vztah ESLP a ESD

Ač neopomím význam judikatury Evropského soudního dvora, je v mé práci stěžejní judikatura Evropského soudu pro lidská práva. Prvním důvodem je fakt, že pod jurisdikci ESLP spadá výrazně větší množství států a tím pádem je judikatura ESLP z mého pohledu relevantnější a to i s přihlédnutím k faktu, že i když toto nemusí jakkoliv vypovídat o standartu lidských práv, tedy i svobody náboženského vyznání, jsou stěžovatelé převážně občany států, které do jurisdikce ESD nespadají. Platností Lisabonské smlouvy k 1. prosinci 2009 byl změněn článek 6 SEU, ze kterého vyplynula vůle Unie přistoupit k Evropské úmluvě o lidských právech.⁸⁸ Tím bylo vyjádřeno, že EU respektuje standart lidských práv obsažených v Úmluvě a že se hodlá podřídit jurisdikci ESLP.

Protokol č. 8 k čl. 6 odst. 2 SEU však stanovil, že dohoda, kterou by toto přistoupení bylo uskutečněno, musí odrážet nezbytnost zachování specifických rysů Unie a jejího práva a zajistit, že se přistoupení nedotkne pravomocí Unie ani jejích orgánů. Samotné jednání o přistoupení bylo zahájeno v roce 2010, což vyústilo v dohodu o návrzích přístupových instrumentů. V souvislosti s touto dohodou pak byl vypracován posudek, jež se týkal její slučitelnosti s unijním právem.

⁸⁷ PRESS RELEASE No30/17. *Soudní dvůr Evropské unie* [online]. Luxembourg: Court of Justice of the European Union, 2017, 14 March 2017 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2017-03/cp170030en.pdf>

⁸⁸ Dohoda o přistoupení EU k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod. *Bulletin-advokacie.cz* [online]. Praha: Česká advokátní komora, 2014, 22.12.2014 [cit. 2020-04-15]. Dostupné z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/dohoda-o-pristoupeni-eu-k-evropske-umluve-o-ochrane-lidskych-prav-a-zakladnich-svobod>

Tento klíčový posudek ESD 2/3 zdůraznil řadu problémů, které zamýšlená dohoda obsahuje a v mnoha částech její rozpor s povahou Unie, jejími principy, politikami, právními předpisy a jinými primárními a sekundárními akty a vzhledem k těmto problémům dospěl k závěru, že tento návrh dohody není slučitelný s ustanoveními unijního práva.⁸⁹ Diskuze o tom, jak zmíněné problémy překonat a pokračovat v jednáních dodnes probíhají.⁹⁰ Judikatura obou soudů tak stojí stále odděleně.

ESD však ve své judikatuře dotýkající se lidských práv právě na judikaturu ESLP odkazuje.⁹¹ Zásadní je pro tento vztah i rozsudek ESLP, ve kterém uvedl, že procesní a hmotněprávní záruky práva EU jsou nikoliv identické, avšak srovnatelné s ochranou základních práv podle Úmluvy, čímž vytvořil tzv. "Bosporskou presumpci kompatibility systému ochrany lidských práv v EU s Úmluvou".⁹² Nikoliv vždy lze však tuto "presumpci kompatibility systému" uplatnit a to zejména v případě, že dojde k dysfunkci soudního mechanismu ochrany v komunitárním právu. To je uvedeno v případě Michaud proti Francii, kdy je ESLP tato "presumpce" odmítnuta. Tento rozsudek vrací do hry otázku rozsahu kontroly ESLP právě v případě dysfunkce ESD, kdy v tomto případě byla shledána, jelikož nebyl plně respektován mechanismus předvídaný komunitárním právem. Zde ESLP sám sebe vidí jako garanta principů Úmluvy i pro oblast působnosti komunitárního práva a toliko i jako poradce komunitárního práva. Toto je podstatné, jelikož ESLP vykonstruoval svou vlastní pravomoc účinného soudního přezkumu v oblasti ochrany lidských práv vůči ESD. Bylo konstatováno, že EU nabízí ve vztahu k úrovni ochrany lidských práv ochranu srovnatelnou s Úmluvou, nicméně přístup jednotlivce k ESD omezenější. Je to kvůli

⁸⁹ Dohoda o přistoupení EU k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod. *Bulletin-advokacie.cz* [online]. Praha: Česká advokátní komora, 2014, 22.12.2014 [cit. 2020-03-15]. Dostupné z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/dohoda-o-pristoupeni-eu-k-evropske-umluve-o-ochrane-lidskych-prav-a-zakladnich-svobod>

⁹⁰ MARZOCCHI, Ottavio. Ochrana základních práv v EU: Přistoupení EU k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod (EÚLP). *Evropský parlament* [online]. Brusel: Evropský parlament, 2019, Prosinec 2019 [cit. 2020-03-15]. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/146/ochrana-zakladnich-prav-v-eu>

⁹¹ FOREJTOVÁ, Monika. Závaznost soudních rozhodnutí – judikatura Evropského soudu pro lidská práva a judikatura Soudního dvora EU. *Právní prostor* [online]. ATLAS consulting spol. s.r.o, 2017, 27.06.2017 [cit. 2020-03-15]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/mezinarodni-a-evropske-pravo/zavaznost-soudnich-rozhodnuti-judikatura-evropskeho-soudu-pro-lidska-prava-a-judikatura-soudniho-dvora-eu>

⁹² Přesah rozsudku Michaud: ESLP jako záchranné lano ochrany lidských práv. *Bulletin-advokacie.cz* [online]. Praha: Česká advokátní komora, 2013, 22.10.2013 [cit. 2020-03-15]. Dostupné z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/presah-rozsudku-michaud-eslp-jako-zachranne-lano-ochrany-lidskych-prav?browser=mobi>

tomu, že pokud vnitrostátní orgán odmítne obrátit se na návrh žadatele/ stěžovatele na ESD s předběžnou otázkou týkající se Úmluvy a vnitrostátní orgán toto odmítne, není poskytnuta účinná ochrana práv.⁹³

4.2. Organizace spojených národů

4.2.1. Všeobecná deklarace lidských práv

Prvním a do jisté míry vzorovým dokumentem v rámci Evropy byla v době po válečných konfliktech Všeobecná deklarace lidských práv. Tu přijalo Valné shromáždění OSN a vyhlásilo v Paříži 10. prosince roku 1948 a je dodnes popisována jako jeden z milníků v lidskoprávní oblasti a je přeložena do více, jak pětiset světových jazyků.⁹⁴

I přes její nezávazný charakter měla výrazný vliv na vývoj lidských práv, tedy i svobody projevu v evropských státech a mnoho současných mezinárodních smluv a ústav států požívá dikci svobody projevu podobnou tomuto dokumentu. Svoboda náboženského vyznání, stejně jako i jejího projevu je zde zakotvena v článku 18 :

"Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství; toto právo zahrnuje v sobě i volnost změnit své náboženství nebo víru, jakož i svobodu projevovat své náboženství nebo víru, sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, vyučováním, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou a zachováváním obřadů."

4.2.2. Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře

Tato deklarace přijatá usnesením č. DE01/81 Valného shromáždění OSN byla přijata 25.11. 1981, jejímž cílem byla svoboda náboženství, která tímto měla přispět k dosažení cílů celosvětového míru, sociální spravedlnosti a přátelství mezi národy a k likvidaci ideologií, či praktik kolonialismu a rasové diskriminace - tento vznešený cíl

⁹³ BENDOVÁ MARUŠKOVÁ, Jana. Přesah rozsudku Michaud: ESLP jako záchranné lano ochrany lidských práv. *Bulletin-advokacie.cz* [online]. Praha: Česká advokátní komora, 2013, 2013 [cit. 2020-03-15]. Dostupné z: https://www.cak.cz/assets/komora/bulletin-advokacie/ba_78_2013_web.pdf, str. 63

⁹⁴ Universal Declaration of Human Rights. *United Nations* [online]. New York: United Nations [cit. 2020-03-06]. Dostupné z: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

je v samotné deklaraci rovněž obsažen.⁹⁵ Náboženská svoboda, jakož i formy jejího projevu, protidiskriminační ustanovení, vztahy dětí a rodičů (opatrovníků) jsou celým meritem deklarace, proto neuvádím žádná konkrétní ustanovení. I tato však trpí nedostatkem závazného charakteru.

4.3. Rada Evropy

4.3.1. Evropská sociální charta

Tato charta z roku 1961, která byla revidována v roce 1996 má doplňující charakter k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv. Její význam pro svobodu náboženského vyznání je však pouze marginální a tkví pouze ve svém antidiskriminačním charakteru, kdy Článek E zakazuje diskriminaci z uvedených důvodů, mezi kterými je i náboženství a v návaznosti na to podle čl. 24 odst. 3 písmene d) není náboženství náboženské vyznání skutečností, která by tvořila platný důvod pro skončení zaměstnání.⁹⁶

4.3.2. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14

Tato Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen Úmluva), která má v oblasti svobody náboženského vyznání v Evropě největší význam, byla podepsána členy Rady Evropy v Římě 4. listopadu 1950 jako dokument hodnot navazujících na Všeobecnou deklaraci lidských práv z roku 1948. Snahou států, členů Rady Evropy, jež tuto Úmluvu podepsaly, bylo vytvoření mezinárodního právního instrumentu založeného na možnosti skutečného uplatnění práv a svobod a účinnosti jejich ochrany.⁹⁷ Úmluva zakotvuje náboženskou svobodu v článku 9 :

1. Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání; toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož i svobodu projevovat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám

⁹⁵ Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře (1981) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/de01-81.htm>

⁹⁶ Revidovaná Evropská sociální charta (1996)

⁹⁷ HUBÁLKOVÁ, Eva. *Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika: Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva*. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-720-1417-X., str. 10-11

nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů.

2. Svoboda projevovat náboženské vyznání a přesvědčení může podléhat jen omezením, která jsou stanovena zákony a která jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných

Dále je článkem 14 zakázána diskriminace na základě náboženství a právo rodičů zajišťovat výchovu a vzdělání v souladu se svým náboženským přesvědčením je zaručena článkem 2. Dodatkového protokolu k Úmluvě. A konečně podle článku 1 Protokolu č. 12 k EULP je všeobecně zakázána diskriminace z důvodů náboženství a dalších.⁹⁸

4.4. Mechanismus Úmluvy

Historický vývoj prokázal, že pouhá prohlášení o nezbytnosti ochrany lidských práv a svobod nikdy neovlivnila jejich vývoj a nezměnila skutečný stav.⁹⁹ I proto EULP, jež má sama o sobě závazný charakter, musí pro účely zajištění práv obsažených v ní obsahovat vynucující mechanismy, musí konstituovat akceschopné instituce, které dohlíží na dodržování těchto práv. Pro tyto účely je klíčový článek 19, na jehož základě je konstituován Evropský soud pro lidská práva (dále jen ESLP), který slouží jako instituce zajišťující plnění závazků v Úmluvě.¹⁰⁰ Původně tento článek zřizující ESLP zřizoval též Evropskou komisi pro lidská práva (dále jen Komise). To vedlo v podstatě k dvoustupňovému řízení, kdy Komise projednávala stížnosti jednotlivců a ESLP stížnosti smluvních států a stížnosti, jež mu předložila Komise. V tom lze spatřit jistou podobnost s dnešním stavem ESLP, kdy do určité míry plní úlohu Komise výbory a samosoudci, dnes už však v rámci soudního orgánu. Tento stav trval do roku 1998, kdy byly přijetím dodatkového Protokolu č. 11 obě instituce zdánlivě splynuly

⁹⁸ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

⁹⁹ HUBÁLKOVÁ, Eva. *Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika: Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva*. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-720-1417-X., str.10

¹⁰⁰ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z:

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 19

v jednu soudní, která však umožnila stěžovatelům obrátit se na ryze soudní orgán, čímž se jejich postavení výrazně změnilo.¹⁰¹

4.4.1. Evropský soud pro lidská práva

Tato instituce slouží podle článku 19 Úmluvy k zajištění plnění závazků z Úmluvy vyplývajících Vysokými smluvními stranami, jimiž jsou signatáři Úmluvy.¹⁰² Toto zajištění se děje za pomoci soudních mechanismů Úmluvy. ESLP sídlí ve Štrasburku a je konstituován soudci, jejichž počet je shodný s počtem členských států Rady Evropy, tedy 47. I přes toto spojení s jednotlivými státy nehájí soudci zájmy žádného státu.

Úlohou soudu je aplikace Evropské úmluvy o lidských právech a zajištění respektování práv v ní zaručených členskými státy. K tomu účelu projednává stížnosti jednotlivců a zřídka i států.

4.4.1.1. Individuální stížnost

Prvním krokem vedoucím k samotnému řízení před ESPL je stížnost podle článku 34. Jak jsem již zmínil výše, Komise a dřívější ESPL byly nahrazeny jediným soudním orgánem. Přestože se dá říct, že se tím zlepšilo postavení stěžovatelů - jednotlivců, může toto sloučení agendy pod jeden orgán vést k přehlčení podněty. Proto musí, mimo obsahovch náležitostí uvedených v článku 47 Jednacího řádu ESLP, stížnost splňovat řadu kritérií uvedených v článku 35 Úmluvy, z nichž je tím vůbec nejdůležitějším vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků.¹⁰³

Cílem této podmínky je poskytnout smluvním státům příležitost, aby před předložením případu ESLP zabránily porušení Úmluvy, které je jim vytýkáno, nebo takové porušení napravily.¹⁰⁴ Na kvalitu těchto opravných prostředků jsou však kladeny určité nároky vyplývající taktéž z judikatury ESLP. Prostředky semusí týkat

¹⁰¹ HUBÁLKOVÁ, Eva. *Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika: Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva*. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-720-1417-X., str. 13

¹⁰² Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 19

¹⁰³ Otázky a Odpovědi. *Evropský soud pro lidská práva* [online]. Štrasburk: Rada Evropy [cit. 2020-04-15]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Questions_Answers_CES.pdf, str. 3

¹⁰⁴ Rozsudek senátu ESLP Hartman proti České republice ze dne 10. července 2003 ve věci č. 53341/99 [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z:

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-160564%22%5D%7D>, §56

namítaného porušení Úmluvy, musí být dostupné a přiměřené. Navíc musí v teorii i praxi vykazovat dostatečný stupeň jistoty.¹⁰⁵ Nadto ESLP vyžaduje jejich aplikaci s jistou mírou pružnosti a bez přílišných formalizmů. Tato povinnost vyčerpání opravných prostředků je však ESLP posuzována s ohledem na okolnosti daných případů a její charakter tedy není absolutní.¹⁰⁶ Tyto nároky kladené na určitou "kvalitu" stížnosti jsou často k dobru stěžovatele a tíží státu, jež je prostistranou, kdy na první pohled nesplněná podmínka vyčerpání opravných prostředků nebyla splněna, ale tyto prostředky jsou posouzeny v souladu s požadavky vyplývajícími z judikatury a tím pádem nemusí být stížnost nutně podmíněna jejich vyčerpáním. Zároveň je třeba uvést, že otázka vyčerpání opravných prostředků vůbec nevzniká, pokud stěžovatel není poškozen individuálním opatřením, proti kterému by je mohl uplatňovat.¹⁰⁷

Stejně tak lze stížnost vyškrtnout kdykoliv v průběhu řízení podle článku 37 Úmluvy, pokud stěžovatel na stížnosti dál netrvá, věc byla vyřešena a nebo jiného důvodu, jež vede k nedůvodnosti pokračování v posuzování stížnosti.¹⁰⁸

Toto je pro zamezení ještě vyšší, než nutné přehlcenosti ESLP naprosto klíčové. Jak ve svých oficiálních dokumentech ESLP sám uvádí, je každým rokem podáváno více než 50 000 nových stížností, z nichž je drtivá většina odmítnuta pro nesplnění podmínek článku 35 Úmluvy, nebo vyškrtnuta. V roce 2019 bylo takových "negativně vyřízených" žádostí 38480. Z těchto dat však těžko činit závěry ohledně výkonnosti soudu, zejména s přihlédnutím k rozdílné složitosti jednotlivých případů a k faktu, že stížnost podaná v daném statistickém roce může mít jiné statistické výstupy v roce jiném, resp. že jednotlivým případům se ESLP věnuje rozdílnou dobu.

Z hlediska statistik jsou nejčastějšími stěžovateli rusové, turci, ukrajinci a rumuni. I z tohoto důvodu jsem naprosto upřednostnil judikaturu ESPL, protože žádná

¹⁰⁵ Rozsudek senátu ESLP Vokurka proti České republice ze dne 16. října 2007 ve věci č. 40552/02 [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-83129%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-83129%22]}), §46

¹⁰⁶ Rozsudek Velkého senátu ESLP Scordino proti Itálii ze dne 29. března 2006 ve věci č. 36813/97 [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-72925%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-72925%22]}), §138

¹⁰⁷ Rozsudek Velkého senátu ESLP S.A.S. proti Francii ze dne 1. července 2014 ve věci č. 43835/11 [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22S.A.S.%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-145466%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22S.A.S.%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-145466%22]}), §59

¹⁰⁸ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z:

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 37

z těchto zemí není členskou zemí EU, přičemž však každá ze zmíněných zemí, jichž se stížnosti týkají vůbec nejčastěji (tyto stížnosti tvoří více jako polovinu celkového počtu stížností), je zároveň členskou zemí Rady Evropy a signatářem Úmluvy. Ja pak na uvážení každého, zda a co tyto statistiky vypovídají o standartu lidských práv v zemích, odkud většina stížností vzešla.¹⁰⁹

4.4.1.2. Mezistátní stížnost

Podle článku 33 Úmluvy může oznámit každá z Vysokých smluvních stran, tedy signatářské státy porušení Úmluvy a jejích Protokolů jinou Vysokou smluvní stranou,¹¹⁰ kdy tato mezistátní stížnost vyžaduje obsahové náležitosti uvedené v článku 46 Jednacího řádu ESLP.¹¹¹

4.4.1.3. Soudní formace

Každou individuální stížnost přidělí podle článku 52.1 odst. 1 předseda ESLP jedné ze sekcí ESLP, přičemž dbá jejich rovnoměrného vytížení.¹¹² Předseda dané sekce pak přidělí stížnost jednomu ze soudců, jež stížnost posuzuje jako soudce zpravodaj a jež může v průběhu studia spisu požádat dotčené strany o informace a dokumenty. Na základě tohoto posouzení pak rozhodne, v jaké formaci bude stížnost projednána. Tento systém přidělování je pro fungování soudu klíčový, jelikož přidělení té či oné formace by mělo vést k pokud možno co největší efektivitě ESLP při rozhodování.¹¹³

Podle článku 26 odst. 1 Úmluvy zasedá ESLP k projednání předložených případů v následujících formacích.

¹⁰⁹ Analysis of statistics 2019. *European Court of Human Rights* [online]. Strasbourg: Council of Europe, 2020, January 2020 [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2019_ENG.pdf

¹¹⁰ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 33

¹¹¹ *Jednací řád ESLP*. In: . Štrasburk: Kancelář ESLP, 2011, ročník 2011. Dostupné také z: https://www.cak.cz/assets/pro-advokaty/mezinarodni-vztahy/jr-duben-2011_s-prijatymi-zmenami_2.pdf, článek 46

¹¹² Tamtéž, čl. 52.1

¹¹³ HUBÁLKOVÁ, Eva. *Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika: Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva*. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-720-1417-X., str. 37

4.4.1.3.1. Samosoudce

Tato formace je první formací ze zachycených v článku 26 Úmluvy.¹¹⁴ Na první pohled jedna samostatná osoba tvořit formaci nemůže, ovšem při zasedání v této formaci jsou podle článku 18A.1 Jednacího řádu nápomocni zpravodajové.¹¹⁵ Odstavec 3 článku 26 Úmluvy vylučuje samosoudce z přezkumu stížnosti proti smluvní straně, za kterou byl jmenován. To zamezuje možnému střetu zájmů jednotlivých soudců. Samosoudce podle článku 27 může stížnost prohlásit za nepřijatelnou¹¹⁶, nebo ji vyškrtnout podle článku 34 Úmluvy, pokud tak lze učinit bez dalšího přezkoumání.¹¹⁷ Toto v opačném smyslu vyplývá i z ustanovení článku 49.1 Jednacího řádu, podle kterého je stížnost přidělena samosoudci, pokud je nepřijatelnost, či pravděpodobné vyškrtnutí zřejmé již z jejího podání.¹¹⁸ Pokud se tak nestane, postupuje v souladu s odstavcem 3 tohoto článku další z formací tzn. výboru, či senátu. Samosoudce přezkoumává čl. 27 odst. 1 Úmluvy stížnosti pouze individuálního charakteru.¹¹⁹

4.4.1.3.2. Výbor

Do kompetencí výboru spadá podle článku 28 odst. 1 Úmluvy taktéž pouze stížnost individuálního charakteru. Tu může výbor, stejně jako samosoudce, prohlásit za nepřijatelnou, či vyškrtnout a nebo ji naopak prohlásit za přijatelnou a vynést rozsudek o odůvodněnosti. Výbory se skládají ze tří soudců, kteří příslušejí ke stejné sekci ESLP.¹²⁰ Ustavování těchto výborů se řídí článkem 27.2 odstavce 2 Jednacího

¹¹⁴ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z:

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 26

¹¹⁵ *Jednací řád ESLP*. In: . Štrasburk: Kancelář ESLP, 2011, ročník 2011. Dostupné také z: https://www.cak.cz/assets/pro-advokaty/mezinarodni-vztahy/jr-duben-2011_s-prijatymi-zmenami_2.pdf, článek 18A.1

¹¹⁶ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z:

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 27

¹¹⁷ Tamtéž, článek 34

¹¹⁸ *Jednací řád ESLP*. In: . Štrasburk: Kancelář ESLP, 2011, ročník 2011. Dostupné také z: https://www.cak.cz/assets/pro-advokaty/mezinarodni-vztahy/jr-duben-2011_s-prijatymi-zmenami_2.pdf, článek 49.1

¹¹⁹ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z:

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 27 odst. 1

¹²⁰ Tamtéž, článek 28 odst. 1

řádu.¹²¹ Stížností se tato formace zabývá v případě, kdy z textu stížnosti není porušení poukazovaného práva zjevně patrné. Dalé pokud nedošlo k vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků, údajně porušené právo není chráněno Úmluvou ani protokoly a nebo nebyla dodržena lhůta šesti měsíců podle článku 35 odst. 1 Úmluvy.¹²²

Řízení před touto soudní formací se řídí článkem 53.3 Jendacího řádu a pravomocemi výboru v článku 28 Úmluvy. Podle těchto může být stížnost výborem prohlášena za nepřijatelnou a nebo vyškrtuta, pokud tak lze učinit bez dalšího přezkoumání. V opačném případě ji prohlásí za přijatelnou a vynese rozsudek o její odůvodněnosti, přičemž oba tyto typy rozhodnutí, ať už s kladným, či odmítavým stanoviskem, jsou konečné. Případně může výbor ještě rozhodnout o spravedlivém zadostiučinění. Pokud však výbor nevydá ani jedno z uvedených rozhodnutí, postoupí věc senátu.¹²³

Další pravomoci výboru souvisí s žádostí o výklad ve smyslu článku 46 odst. 3 Úmluvy. Zde rozhoduje výbor o výkladové otázce v případě, že sám vydal rozsudek, jehož se tato otázka týká.¹²⁴

4.4.1.3.3. Senát

Pokud není přijato rozhodnutí žádnou z výše uvedených soudních formací, rozhoduje senát o přijatelnosti a odůvodněnosti individuálních stížností podle článku 29 Úmluvy senát.¹²⁵ Stížnosti předkládané senátu jsou zpravidla složitější a soudci jim často věnují dlouhou rozpravu ještě předtím, než vůbec rozhodnou o její přijatelnosti či nepřijatelnosti.

¹²¹ *Jednací řád ESLP*. In: Štrasburk: Kancelář ESLP, 2011, ročník 2011. Dostupné také z: https://www.cak.cz/assets/pro-advokaty/mezinarodni-vztahy/jr-duben-2011_s-prijatymi-zmenami_2.pdf, článek 27.2. odst. 2

¹²² Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 35 odst. 1

¹²³ *Jednací řád ESLP*. In: . Štrasburk: Kancelář ESLP, 2011, ročník 2011. Dostupné také z: https://www.cak.cz/assets/pro-advokaty/mezinarodni-vztahy/jr-duben-2011_s-prijatymi-zmenami_2.pdf, článek 53.3

¹²⁴ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 46 odst. 3

¹²⁵ Tamtéž, článek 29

Pokud předseda senátu nerozhodne jinak, při projednávání případu rozhoduje tato formace o procesních otázkách, které vyžadují její rozhodnutí. Navíc senát, či jeho předseda, jsou oprávněni k využití institutu tzv. "předběžného opatření" v zájmu stran nebo řízení.¹²⁶ Co se týče přístupu ke stížnostem, má senát oproti jiným formacím řadu zvláštních pravomocí. Může rozhodnout o tom, že některá ze stížností bude projednána přednostně a tím odhlédnout od stanoveného pořadí projednávání stížností a stejně tak může nařídit spojení buď dvou, nebo i více stížností a jeho předseda nařídit souběžné projednání stížností bez formálního spojení. Může stížnost vyškrtnout, pokud existuje úmysl žalující strany vzít stížnost zpět, s tímto však musí souhlasit všechny dotčené strany. To se týká i ustanovení 44E.2 o netrvání na stížnosti. Co se týče mezistátní stížnosti, určí senát jednoho či několik soudců zpravodajem a po obdržení stanovisek dotčených stran je pověří, aby vypracovali zprávu o přijatelnosti stížnosti.

Kromě přidělených stížností projednává senát také ty, které mu postoupili buď samosoudce. Senátem může být stížnost prohlášena za nepřijatelnou, nebo případně i vyškrtuta. Než rozhodne o přijatelnosti, může navíc nařídit ústní zasedání - to se týká i mezistátní stížnosti. Jinak ve vztahu k řízení disponuje pravomocemi směrem ke stranám, které jsou vyjmenovány mimo jiné v odst. 2 článku 54.1 Jednacího řádu. Pokud je individuální stížnost prohlášena za přijatelnou, má senát, nebo jeho předseda právo vyzvat účastníky k doplnění důkazního materiálu nebo písemných stanovisek. I v případě řízení po prohlášení stížnosti za přijatelnou může senát jeho předseda svolat ústní jednání a to v souladu s odst. 3 článku 59.1 Jednacího řádu. Senát navíc může odmítnout nároky, nebo jejich část, na spravedlivé zadostiučinění uplatňované stěžovatelem v souladu s článkem 60.2 Jednacího řádu a to v případě nerespektování podmínek tohoto článku.¹²⁷

Po přijetí stížnosti k meritornímu projednání jsou na pokyn senátu nebo jeho předsedy kontaktovány strany za účelem dosažení smírného urovnání sporu ve smyslu článku 39 odst. 1 písm. b) Úmluvy.¹²⁸ Senát je tomuto nápomocen. Jednání vedoucí k

¹²⁶ *Jednací řád ESLP*. In: Štrasburk: Kancelář ESLP, 2011, ročník 2011. Dostupné také z: https://www.cak.cz/assets/pro-advokaty/mezinarodni-vztahy/jr-duben-2011_s-prijatymi-zmenami_2.pdf, článek 39.2

¹²⁷ Tamtéž, články 43-60.2

¹²⁸ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 39 odst. 1 písm. b)

tomuto smírnému ujednání jsou vedena nanejvýš neformální cestou a pokud k takovému ujednání strany dojdou, je úkolem senátu ujistit se, že tato ujednání budou respektovat lidská práva v Úmluvě a Protokolech.

Ústní jednání má veřejný charakter, senát však může rozhodnout o opaku a to v souvislosti z důvody v odstavci 2 článku 63,1 Jednacího řádu. Toto jednání svolává a vede předseda senátu. Osobám, které před soud předstoupí, pak soudci senátu pokládají otázky.¹²⁹

Rozsudky senátu, stejně jako ostatní rozhodnutí, jsou přijímány většinou přítomných soudců,¹³⁰ přičemž je v takovém rozhodnutí ucedeno, zda bylo přijato jednomyslně, či většinou¹³¹ a rozsudky se stávají konečnými za splnění jedné z podmínek odst. 2 článku 44 Úmluvy, tedy pokud je stranami prohlášeno, že nebudou žádat o postoupení Velkému senátu, po marném uplynutí tříměsíční lhůty ode dne vynesení rozsudku, nebo pokud je Velkým senátem zamítnuta žádost o postoupení věci k němu.¹³²

4.4.1.3.4. Velký senát

Poslední a nejvýznamnější soudní formací je Velký senát. Tato soudní formace stojí v hierarchickém uspořádání nad ostatními a její rozhodování požívá velkého významu v oblasti výkladu jednotlivých článků Úmluvy a Protokolů k ní.

Velký senát rozhoduje o individuálních i mezistátních stížnostech a to v případech, kdy se senát vzdal své pravomoci v jeho prospěch. Z ustanovení Úmluvy vyplývá, že se tak děje v případech, kdy případ projednávaný senátem vyvolává závažnou otázku ohledně výkladu Úmluvy nebo jejích Protokolů a v případech, kdy by se rozhodnutí soudu mohlo dostat do rozporu s dřívějším rozsudkem ESLP. To garantuje konstantnost judikatury ESLP samotného. K odstoupení Velkému senátu

¹²⁹ *Jednací řád ESLP*. In: . Štrasburk: Kancelář ESLP, 2011, ročník 2011. Dostupné také z: https://www.cak.cz/assets/pro-advokaty/mezinarodni-vztahy/jr-duben-2011_s-prijatymi-zmenami_2.pdf, články 62.1-64.2

¹³⁰ Tamtéž, článek 23

¹³¹ Tamtéž, článek 56.1

¹³² Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 44 odst. 2

může dojít kdykoliv, dokud nebyl senátem vynesena rozsudek.¹³³ a toto rozhodnutí musí být řádně odůvodněno.¹³⁴ Jiným případem je postoupení podle článku 43, kdy tento prostředek náleží vůli stran. Ty mohou do tří měsíců od rozsudku senátu požádat ve výjimečných případech o postoupení. O této žádosti rozhoduje kolegium pěti soudců Velkého senátu, přičemž klade na případ stejné požadavky co se týče významnosti dané otázky, jako v případě vzdání se pravomoce senátem samotným. Znovu se tedy jedná o výklad Úmluvy nebo jejích Protokolů, či závažný problém obecného významu.¹³⁵ Pokud však Velký senát toto postoupení odmítne, nemusí toto ani odůvodnit¹³⁶ a rozsudek senátu je konečný.

Řízení před Velkým senátem se řídí procesními ustanoveními o řízení před senáty, které se na toto řízení použijí přiměřeně.¹³⁷ Rozsudky Velkého senátu jsou konečné bez dalšího.¹³⁸

5. Meze projevu náboženského vyznání

5.1. Zásah státu

Pokud hovoříme o "mezi projevem náboženského vyznání", hledáme vlastně přijatelnou hranici zásahu, jež učiní stát vůči jednotlivci a tím jej omezí ve svobodě zaručené článkem 9 Úmluvy, tedy ve svobodě projevovat své náboženské vyznání. V úplně obecné rovině lze použít frázi J.S. Milla, podle kterého "*svoboda jednoho končí tam, kde začíná svoboda druhého*". Je však často velice komplikované rovnováhu mezi těmito svobodami nalézt. To však není úlohou ESLP jako takového, ale vnitrostátních orgánů, které mají za úkol tuto rovnováhu nalézt a ESPL pak posuzuje,

¹³³ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z:

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 30

¹³⁴ *Jednací řád ESLP*. In: . Štrasburk: Kancelář ESLP, 2011, ročník 2011. Dostupné také z: https://www.cak.cz/assets/pro-advokaty/mezinarodni-vztahy/jr-duben-2011_s-prijatymi-zmenami_2.pdf, článek 72 odst. 1

¹³⁵ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z:

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 43 odst. 1-2

¹³⁶ *Jednací řád ESLP*. In: . Štrasburk: Kancelář ESLP, 2011, ročník 2011. Dostupné také z: https://www.cak.cz/assets/pro-advokaty/mezinarodni-vztahy/jr-duben-2011_s-prijatymi-zmenami_2.pdf, článek 72 odst. 2

¹³⁷ Tamtéž, článek 71.1

¹³⁸ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z:

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 44

zda se tento požadavek vnitrostátním orgánům podařilo naplnit. Tento požadavek nalezení rovnováhy lze vypořádat v četné judikatuře ESLP a pokud se takovou rovnováhu vnitrostátním orgánům při jejich rozhodování tuto rovnováhu nalézt nepodaří, znamená to porušení jednoho z článků Úmluvy chránících lidská práva. ESLP totiž ve vztahu k právům zaručených Úmluvou nerozhoduje o tom, zda a jak budou omezena, jak do nich bude zasaženo. Původcem takového zásahu je v zásadě stát, resp. některý z orgánů, který uplatní svou pravomoc ve vnitrostátní rámci a ESLP vůči tomuto vystupuje v roli arbitra, kdy posuzuje řadu otázek týkajících se skutkového, ale i právního stavu věci. Přestože meze projevu náboženského vyznání tak, aby měly v evropském kontextu co nejširší význam, budu hledat v judikatuře ESLP, půjde vlastně i o to, v jakých případech a do jaké míry je daný zásah považován ESLP za přijatelný, resp. na jaký zásah může svoboda projevu náboženského vyznání narazit a je toto z hlediska ESLP v pořádku.

5.2. Prostor pro uvážení

Prostor pro uvážení by se dal definovat jako určitý "manévrovací prostor", který je ESPL schopen udělit vnitrostátním orgánům v rámci plnění jejich povinností podle Úmluvy.¹³⁹

Děje se tak z toho důvodu - a ESLP to sám přiznává ve své judikatuře, že vnitrostátní orgány mají přímou demokratickou legitimitu a jsou tak zásadně v lepší pozici než mezinárodní soud, aby hodnotili tamní potřeby a podmínky.¹⁴⁰ To je výrazem nejen potvrzení pravomoci vnitrostátních orgánů plnit svoje závazky v rámci Úmluvy samostatně, kdy ESLP sám je jen dohlížející institucí, která umožňuje subjektům ochrany lidských práv domáhat se této ochrany na mezinárodní úrovni, ale zároveň výrazem připuštění faktu, že vnitrostátní orgány jako takové jsou daleko povolanější v hodnocení otázek, ke kterým mají geograficky i teoreticky blíže, kdy

¹³⁹ THE MARGIN OF APPRECIATION. *Council of Europe* [online]. Štrasburk: Council of Europe [cit. 2020-03-07]. Dostupné z:

https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/themis/echr/paper2_en.asp

¹⁴⁰ Rozsudek senátu ESLP Hamidović proti Bosně a Hercegovině ze dne 5. prosince 2017 ve věci č. 57792/15 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z:

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22ENG%22%5D,%22appno%22:%5B%2257792/15%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-179219%22%5D%7D>, §129

navíc, až je tendencí této mezinárodní instituce směřovat k jednotnému standardu lidských práv, plní tato doktrína funkci flexibilního nástroje, který do určité míry rozdílů mezi přístupem států pokryje. Tento "prostor pro uvážení", v různé míře daný státům v závislosti na oblasti lidských práv, ve které je rozhodováno, je toliko i výrazem respektu k odlišnostem vztahů mezi náboženstvím a státem, jakož i společností jako takovou. Taktéž samotný právní základ této doktríny lze najít nejen ve francouzském "French Conseil d'état", kde bylo užito pojmu "marge d'appréciation", nýbrž i v systémech správního práva v jednotlivých zemích.¹⁴¹ Například v českém vnitrostátním právu lze najít paralelu v rámci správního uvážení (diskreční pravomoci), jež vykazuje podobné rysy s "prostorem pro uvážení", jak jej používá ESLP.

V praxi jde o to, že ESLP při svém rozhodování nejprve zkoumá, zda a případně v jaké míře je státům poskytnut "prostor pro uvážení" v dané otázce, přičemž pokud je šíře takového prostoru vymezena, zabývá se tím zda byl tento prostor překročen a tím pádem se jednalo o porušení jednoho z práv zaručených Úmluvou. "Manévrovací prostor", který byl zmíněn v úvodu kapitoly, je sice vymezený ELPS pro vnitrostátní orgány, avšak ESLP je vymezuje vlastně i pro sebe, kdy po určení jeho existence a případné šíře zkoumá, zda stát z této šíře vybočil, což je rozhodující pro posouzení, zda byl daný článek, nebo články porušeny. Můj tezi ohledně návaznosti prostoru pro uvážení na rozdílnost mezi jednotlivými státy, resp. zohlednění těchto rozdílností, potvrzuje ESLP např. ve věci Schalk a Kopf proti Rakousku, kde uvádí, že šíře prostoru pro uvážení se bude lišit v závislosti na okolnostech předmětné otázky a pozadí případu, kdy jedním z relevantních faktorů je buď existence, nebo neexistence shody v dané oblasti mezi smluvními státy.¹⁴² Z judikatury ESLP lze vypožorovat dva stupně šíře prostoru pro uvážení.

5.2.1. Úzký prostor pro uvážení

Úzký, mnohdy až velmi omezený prostor pro uvážení je státům při jejich rozhodování dán v případech, kdy je v sázce zvláště důležitý aspekt identity nebo

¹⁴¹ THE MARGIN OF APPRECIATION. *Council of Europe* [online]. Štrasburk: Council of Europe [cit. 2020-03-07]. Dostupné z:

https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/themis/echr/paper2_en.asp

¹⁴² Rozsudek senátu ESLP Schalk a Kopf proti Rakousku ze dne 24. června 2010 ve věci č. 30141/04 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-99605%22>}, §98

existence jednotlivce, v případech, kdy je odůvodněn daný zásah ochranou autority soudní moci a v případech, kdy ESLP rozhodne, že vnitrostátní právo a praxe v jednotlivých státech odhalují poměrně zásadní shodu v dané oblasti napříč těmito státy. Co se týče článků 2 a 3 Úmluvy, resp. práv jimi chráněných, jsou tato práva absolutního charakteru a ta nemohou být vyvážena ani jinými právy, ani sledováním legitimního cíle. Nicméně pokud mezi státy neexistuje dostatečný konsenzus, může toto ovlivnit názor ESLP při jeho rozhodování. Pouze úzký prostor pro uvážení je přiznán státům i v případě, že dochází k rasové, nebo etnické diskriminaci - k tomuto ESLP rozhodl, že prostor pro uvážení nemůže sloužit k ospravedlnění rasové, nebo etnické segregace ve vzdělávání. Poslední oblastí, kde není široký prostor pro uvážení státům přiznán, jsou situace, kdy je v sázce "intimní aspekt soukromého života" podle článku 8 Úmluvy.¹⁴³

5.2.2. Široký prostor pro uvážení

Mezi případy, kdy je státům přiznán široký prostor pro uvážení, jsou "případy války nebo jiného veřejného ohrožení státní existence" podle článku 15 Úmluvy,¹⁴⁴ v případech týkajících se národní bezpečnosti, v případech, které se týkají ochrany mravů (morálky) a to s přihlédnutím k faktu, že výklad tohoto pojmu je v jednotlivých státech odlišný, v případech provádění sociálních a hospodářských politik státy, v případech, kdy je stát povinen najít rovnováhu mezi konkurenčními zájmy nebo právy vyplývajícími z Úmluvy a konečně v otázkách, kdy na mezinárodní úrovni neexistuje dostatečná shoda.¹⁴⁵ Typickým příkladem takové situace je případ S.A.S. proti Francii, kde ESLP konstatoval, že členské státy rady Evropy dosud nedošly ke shodě ohledně

¹⁴³ Margin of Appreciation: An overview of the Strasbourg Court's margin of appreciation doctrine. *Open society justice initiative* [online]. Open society, 2012, April 2012 [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: <https://www.justiceinitiative.org/uploads/918a3997-3d40-4936-884b-bf8562b9512b/echr-reform-margin-of-appreciation.pdf>

¹⁴⁴ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 15

¹⁴⁵ Margin of Appreciation: An overview of the Strasbourg Court's margin of appreciation doctrine. *Open society justice initiative* [online]. Open society, 2012, April 2012 [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: <https://www.justiceinitiative.org/uploads/918a3997-3d40-4936-884b-bf8562b9512b/echr-reform-margin-of-appreciation.pdf>

zákazu nošení závoje zakrývajících obličej na veřejnosti, což též odůvodňuje, aby byl žalovanému státu ponechán dokonce velmi široký prostor pro uvážení.¹⁴⁶

5.2.3. Prostor pro uvážení a článek 9 Úmluvy

Z hlediska prostoru pro uvážení je článek 9 Úmluvy zařazen do skupiny článků (články 8,9 a 10 Úmluvy, které ve svém druhém odstavci zakotvují podmínky, za kterých svobodu zaručenou odstavcem 1. omezit. V případě článku 9 Úmluvy jsou těmito podmínkami stanovení zákonem a nezbytnost v demokratické společnosti v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných. Jedná se o tzv. "ustanovení o přizpůsobení". Pojem "nezbytnost" přitom zahrnuje jakýsi "test proporcionality" a interpretace samotné "nezbytnosti v demokratické společnosti" vyjadřuje střet jedince a společnosti. Právě tento princip proporcionality umožňuje variabilní rozpětí prostoru pro uvážení, právě povaha předmětného práva je totiž faktorem pro ospravedlnění úzkého, či širokého přiznaného prostoru pro uvážení.¹⁴⁷ V požadavcích pro přiznání širokého prostoru pro uvážení tkví jeden z cílů této práce. Jedná se o požadované předepsání zákonem a nezbytnost v demokratické společnosti. Pokud jsou tyto podmínky splněny, je státům dána do ruky vůči stěžovatelům velice silná "zbraň" v podobě právě širokého prostoru pro uvážení, přičemž nevybočení z něj znamená toliko soulad počínání vnitrostátních orgánů s článkem 9 Úmluvy a v opatřeních, která jsou za tohoto stavu, tzn. za stavu nepřekročení prostoru pro uvážení lze konečně najít mezi projevem náboženského vyznání v evropských státech, které podléhají jurisdikci ESLP.

5.3. Stanovení zákonem

Podmínka stanovení zákonem znamená požadavek, aby opatření přijaté vnitrostátními orgány mělo zákonný základ. Tato formulace odst. 2 článku 9 Úmluvy však jistě není dostatečná. Pojem zákonného základu je posuzován ESLP nikoliv

¹⁴⁶ Rozsudek Velkého senátu ESLP S.A.S. proti Francii ze dne 1. července 2014 ve věci č. 43835/11 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z:

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22S.A.S.%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-145466%22%5D%7D>, §156

¹⁴⁷ THE MARGIN OF APPRECIATION. *Council of Europe* [online]. Štrasburk: Council of Europe [cit. 2020-03-07]. Dostupné z:

https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/themis/echr/paper2_en.asp

formálně, ale z materiálního hlediska.¹⁴⁸ Nad požadavek samotného zákonného stanovení totiž existuje ze strany ESLP ještě požadavek na jeho kvalitativní stránku, což vyplývá například u případu Ibragim Ibragimov a ostatní proti Rusku ESLP konstatoval, že Úmluva kromě požadavku existence zákonného základu stanovuje i určité požadavky na kvalitu zákonného rámce, přičemž vyžaduje dostupnost a předvídatelnost. Stěžovatelé v tomto případě namítali, že klíčové pojmy, jako jsou extrémistická "činnost" nebo "nesnášenlivost" nebyly vymezeny. Soud zde poukázal na fakt, že již dříve bylo shledáno, že vymezení těchto pojmů je široké, nejasné a připouštějící různé výklady. Přesto se však touto otázkou nezabýval.¹⁴⁹ Určité řešení této otázky by mohlo být nalezeno v případě Kokkinakis proti Řecku, kde stěžovatelé namítali "kvalitu" právní úpravy podobným způsobem, avšak ESLP zde konstatoval, že existovala početná a ustálená judikatura řeckých soudů, která byla publikovaná a dostupná a která doplňovala dikci zákona tak, aby se podle ní stěžovatel mohl řídit.¹⁵⁰ Dá se tedy říci, že pokud by se ESLP zabýval touto otázkou v předchozím případě, pravděpodobně by záleželo právě na výše uvedených faktorech. To znamená, že ESLP připouští, že určitá ustanovení mohou být do určité míry vágní, avšak pokud je dostupný jejich výklad, nelze nedostatek ve stanovení zákonem namítat. Pokud toto je skutečně přístup ESLP k otázce legislativní kvality, pak si dovoluji tvrdit, že vůči většinové populaci, která je původcem stížností, není vhodný - to však pouze v případě, že je tato otázka skutečně rozhodující při posouzení případu. Pokud hlavní otázka tkví někde jinde, může namítání kvality stanovení zákonem představovat jen pokus stěžovatelů o odklonění pozornosti ESLP, nicméně pokud je to rozhodující, argumentace výkladem pojmu v judikatuře, přestože dané ustanovení je shledáno vágním i poradním orgánem Rady Evropy a to by teoreticky mohlo být v určitém rozporu s obecnými požadavky na tvorbu právních norem ve vztahu k laické veřejnosti.

Proti tomuto názoru však stojí názor ESLP, že je třeba se vyvarovat nadměrné rigiditě a držet krok s měnícími se podmínkami, což vyžaduje použití právních pojmů,

¹⁴⁸ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 97

¹⁴⁹ Rozsudek senátu ESLP Ibragim Ibragimov a ostatní proti Rusku ze dne 28. srpna 2018 ve věci č. 1413/08 a 28621/11 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:%5B%22003-6173344-7999426%22%5D%7D>

¹⁵⁰ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 98

kteře jsou ve většii či menšii miiře určité i neurčité. Výklad těchto pojmů pak závisii na praxi, tedy mimo jiné na judikatuře.¹⁵¹ I s tím se dá souhlasit, vzniká však otázka, zda je určitá vágnost pojmů žádoucí, či ne, když na jedné straně může vést k nepochopení veřejnosti a na druhé straně k přílišné rigiditě. "Dostupnost" ve světle judikatury ESLP nicméně znamená, jak vyplývá z případu Hamidović proti Bosně a Hercegovině, že občan musí mít okolnostem přiměřenou možnost, aby se mohl seznámit s právními normami použitelnými na jeho případ. Druhou podmínkou je, že je norma formulována s dostatečnou přesností, což občanům umožňuje přizpůsobit své chování odpovídajícím způsobem - to znamená "předvídatelnost" spojení jednání s právními důsledky a to i s využitím odborné právní pomoci, pokud je to potřeba.¹⁵²

Dalším faktorem, který může stát proti uznání zákonného základu ze strany ESLP, je míra diskreční pravomoci vnitrostátního orgánu. Stalo se tak ve věci Čauš proti Bulharsku, kde ESLP zkoumal bulharský zákon o o věrovyznáních a shledal, že neexistují kritéria, podle kterých jsou registrovány náboženské společnosti a měněno jejich vedení. Navíc neexistovala ani procesní záruka spočívající v kontradiktorním řízení před orgánem, který by toto uplatnění diskreční pravomoci přezkoumal. Správní orgán tak měl možnost při rozhodování jednat zcela svévolně a proto nebylo dané ustanovení možné pokládat za zákon ve smyslu článku 9 Úmluvy.¹⁵³

Další možností je, že zákon předmětnou situaci vůbec neupravuje. Touto situací se zabýval ESLP ve věci Dimitrijevs proti Lotyšsku, kdy bylo shledáno porušení práva zaručeného článkem 9, jelikož stěžovateli nebylo umožněno se při výkonu vazby účastnit bohoslužeb, avšak lotyšské právo toto vůbec neupravovalo.¹⁵⁴ Poslední

¹⁵¹ Rozsudek senátu ESLP Kokkinakis proti Řecku ze dne 25. března 1993 ve věci č. 14307/88 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22ENG%22%5D,%22appno%22:%5B%2214307/88%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57827%22%5D%7D>, §40

¹⁵² Rozsudek senátu ESLP Hamidović proti Bosně a Hercegovině ze dne 5. prosince 2017 ve věci č. 57792/15 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22ENG%22%5D,%22appno%22:%5B%2257792/15%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-179219%22%5D%7D>, §32

¹⁵³ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 98-99

¹⁵⁴ Rozsudek senátu ESLP Dimitrijevs proti Lotyšsku ze dne 16. prosince 2014 ve věci č. 49037/09 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwjw79-c5enoAhXzTRUIHX2qDIUQFjAAegQIAxAB&url=https%3A%2F%2Fhudoc.echr.coe.int%2Fapp%2>

možností pak je neexistence zákonného podkladu pro jednání úředních osob při výkonu svých pravomocí, jak vyplývá z věci Kuzněcov a další proti Rusku.¹⁵⁵

Z výše uvedeného lze vysledovat, že existuje řada podmínek, které jsou vyžadovány pro naplnění požadavku stanovení zákonem podle článku 9 odst. 2 Úmluvy. Tou základní je pouhá existence právní úpravy dané situace, či existence zákonného základu pro jednání úředních osob, přičemž teprve až pak je možno tuto podmínku hodnotit v souladu s podmínkami dalšími. Těmi může být dostupnost a předvídatelnost, které však podléhají výše uvedenému výkladu ze strany ESLP. Dalším je omezenost a možnost přezkumu diskreční pravomoci. Je však třeba podotknout, že ani splnění podmínky "stanovení zákonem ještě neznamená, že vnitrostátní orgány při rozhodování nevybočily ze zmíněného prostoru pro uvážení. Tato podmínka je někdy trochu nepřesně označena jako "jenda ze tří", přičemž je však třeba naplnit i podmínky ostatní. Z mého pohledu by však bylo přesnější hovořit o prvním stupni podmínky nepřekročení prostoru pro uvážení, jelikož tato podmínka nestojí sama o sobě, ale je jakýmsi základním stupněm, na který se pak po posouzení staví stupně ostatní a teprve po naplnění všech navazujících podmínek lze říci, že stát ze zmíněného prostoru pro uvážení nevybočil. To potvrzuje pojetí D.Spratka, který prezentuje takové schéma ve své knize, přičemž však konstatuje, že v praxi podle tohoto schématu ESLP ne vždy přísně postupuje, kdy pokud není splněno kritérium, které logicky předchází jinému, pracuje ESLP s fikcí, že je kritérium splněno, aby následně vyslovil, že následujícímu již zásah neodpovídá.

5.4. Legitimní cíl a nezbytnost v demokratické společnosti

Dalším stupněm této podmínky je požadavek legitimního cíle, který musí být sledován zásahem. Úplně obecně lze říci, že v případě náboženské svobody mohou být podle odstavce 2 článku 9 Úmluvy těmito legitimními cíli veřejná bezpečnost, ochrana veřejného pořádku, zdraví, mravnost a ochrana práv a svobod jiných.¹⁵⁶ Stejně jako v předchozím případě je však věcí výkladu ESLP, či vnitrostátních orgánů, pokud je

Fconversion%2Fpdf%2F%3Flibrary%3DECHR%26id%3D001-148674%26filename%3D001-148674.pdf%26TID%3Dihgdqbxnfi&usg=AOvVaw2L8ttDNRXWbMe7fWk1hEiT, §36

¹⁵⁵ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 100

¹⁵⁶ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z:

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 9 odst. 2

jim dán zmíněný prostor pro uvážení, co lze pod tyto pojmy pořadit. I zásah do náboženské svobody sledující jeden z výše uvedených legitimních cílů však nemusí být přípustný, nespĺňuje-li poslední podmínku stanovenou odstavcem 2 článku 9 Úmluvy - podmínku nezbytnosti zásahu v demokratické společnosti. Při zkoumání tohoto bere ESLP v potaz řadu faktorů, za pomoci kterých zkoumá naléhavou společenskou potřebu a přiměřenost zásahu sledovanému legitimnímu cíli.¹⁵⁷

Co lze z hlediska ESLP pořadit pod legitimní cíle a jaké jsou zmíněné faktory, za pomoci kterých ESLP zkoumá nezbytnost zásahu v demokratické společnosti, je předmětem hlavní části této práce, kdy při zkoumání uvedených případů by mělo být nalezeno pokud možno co nejvíce vyzorovatelných mezí projevu náboženského vyznání.

5.5. Svoboda projevu

Úvodem této části je nutno říct, že první dvě zkoumané oblasti sice obsahují projevy, které mají základ v náboženském přesvědčení, avšak jsou ESLP posuzovány ve spojení s článkem 10 Úmluvy, s právem na svobodu projevu.¹⁵⁸ Této svobodě se s ohledem na její důležitost a význam pro následující část práce sluší věnovat trochu pozornosti.

Svoboda projevu podle ESLP představuje jeden ze základních pilířů demokratické společnosti, který je předpokladem pro pokrok společnosti jako celku a pro rozvoj každého jednotlivce.¹⁵⁹ Omezení svobody projevu podle odstavce 2 článku 10 Úmluvy podléhá stejným podmínkám, jako u článku 9 Úmluvy, jedná se tedy shodně o stanovení zákonem, sledování legitimního cíle a musí být nezbytné v demokratické společnosti. Pro rozsah ochrany svobody projevu ze strany ESLP je taktéž důležitá míra aplikace doktríny prostoru pro uvážení, čímž se rovněž stotožňuje

¹⁵⁷ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1, str. 108

¹⁵⁸ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z:

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf, článek 10

¹⁵⁹ Rozsudek pléna ESLP Handyside proti Spojenému království ze dne 7. prosince 1976 ve věci č. 5493/72 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z:

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22handyside%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-57499%22%5D%7D> , §49

s článkem 9 Úmluvy.¹⁶⁰ Pokud jde přímo o konflikt s článkem 9 Úmluvy, je především věcí obecných soudů, aby s přihlédnutím k okolnostem každého případu zvážily význam protichůdných zájmů a to, zda jednomu právu nebyla bezdůvodně dána přednost před druhým,¹⁶¹ ESLP je pak v roli hodnotitele nastolení této požadované spravedlivé rovnováhy.

5.6. Jednotlivé oblasti projevu náboženského vyznání

5.6.1. Verbální projevy

První oblastí, kterou se budu zabývat, je oblast verbálních projevů, tedy otázkou, v jakých případech omezení verbálního projevu považuje ESLP za sledující legitimní cíl a za nezbytné v demokratické společnosti.

Důležitým je případ Müslüm Gündüz proti Turecku, rozsudek ze dne 4. prosince 2003. Stěžovatelem byl výše jmenovaný, který se jako vůdce náboženské sekty Tarikat Aczmendi účastnil televizního vysílání a debaty v něm na jednom z tureckých televizních kanálů. Téma debaty se posléze dotýkalo i otázek demokracie a tzv. „Kemalismu“. Stěžovatel v rámci televizní debaty použil své výroky ve smyslu, že kdokoliv se nazývá demokratem a sekularistou, je bezbožný. Bezbožná, despotická a nemilosrdná byla podle něj také demokracie v Turecku. Další problémové výroky užil v jiné části debaty, kde prohlásil, že kdokoliv má svatební noc poté, co byl oddán úředníkem rady z moci Turecké republiky, považuje se později jeho dítě za bastarda. Další problematickou částí televizní debaty bylo, když jej jeden z účastníků konfrontoval tvrzením, že cílem podporovatelů stěžovatele bylo zničit demokracii a nastolit režim na bázi práva šaría, na což stěžovatel odpověděl ve smyslu, že se tak samozřejmě stane.

Následkem těchto výroků v rámci televizní debaty byl tureckým vnitrostátním soudem odsuzen k dvouletému trestu odnětí svobody společně s pokutou, kdy kasační soud později tento prvoinstanční rozsudek potvrdil, čímž byly vyčerpány opravné prostředky. Přestože stěžovatel dříve u vnitrostátního soudu namítal porušení článku 9

¹⁶⁰ BARTOŇ, Michal. *Svoboda projevu: principy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010. Teoretik. ISBN 978-80-87212-42-4., str. 34-35

¹⁶¹ HERCZEG, Jiří. *Meze svobody projevu*. 1. vydání. Praha: Orac, 2004. Knihovnička Orac. ISBN 80-861-9994-0., str. 46

Úmluvy, ve stížnosti směřované ESLP namítal porušení článku 10 Úmluvy - práva na svobodu projevu. O zásahu do těchto práv nebylo mezi účastníky sporu. V otázce stanovení zákonem nebylo rovněž sporu a stejně tak ani v otázce legitimního důvodu - předcházení nepokojům a zločinům, ochrana morálky a ochrana práv ostatních. Problém nastal až v otázce nezbytnosti v demokratické společnosti. ESLP se nejprve zabýval užitými principy, kdy s odkazem na *Handyside v. the United Kingdom* uvedl, že svoboda projevu je jedním ze základů demokratické společnosti a jednou ze základních podmínek sebenaplnění každého. S výhradami článku 10 odst. 2 Úmluvy se toto vztahuje i na ty myšlenky, které uráží, šokují a znepokojují. V souvislosti s projevem náboženských názorů a přesvědčení může být nicméně legitimně zahrnuta povinnost vyhnout se pokud možno výrazům, které bezdůvodně urážejí ostatní, čímž porušují jejich práva a nepřispívají k žádné veřejné formě debaty, která je schopna podporovat pokrok v lidských záležitostech. S odkazem na další případy pak uvedl, že určitý prostor pro uvážení je dán smluvním státním při regulaci svobody projevu v případech, kdy může urazit důvěrná osobní přesvědčení. Při posouzení přiměřenosti zásahu musí být navíc brán v potaz druh a závažnost trestu. Zmíněné výroky byly součástí televizního vysílání, které se týkalo náboženské sekty, jejímž je stěžovatel představitelem. Šlo o formu debaty, výměnu názorů ohledně role náboženství v demokratické společnosti, což bylo i vlastním účelem. Problematické výroky byly ESLP rozděleny do tří skupin. ESLP přiznává, že výraz "bastard" může být pro lidi žijící sekulárním způsobem života nemístný a urážlivý. Na druhou stranu bylo toto prohlášení učiněno ústně během živého přenosu, takže nebyl prostor jej přeformulovat, zjemnit, či odstranit. Navíc podle ESLP nepřikládaly vnitrostátní soudy dostatečnou váhu faktu, že se vše odehrálo v rámci účasti na veřejné diskuzi. V otázce otevřeného vedení kampaně za právo šaría výše zmíněnými výroky o zničení demokracie a nastolení režimu na bázi právě tohoto práva stěžovatel uváděl, že se tak nemělo dít za použití nátlaku, síly a zbraní, ale přesvědčováním a přemlouváním lidí, což vnitrostátní soud také nezohlednil. Podle ESLP pouhá kampaň za nastolení práva šaría bez použití násilí nemůže být nenávisťným projevem. ESLP nakonec shledal zásah jako neopodstatněný a proto se tvrdostí trestu dál ani nezabýval.¹⁶²

¹⁶² Rozsudek senátu ESLP *Gündüz proti Turecku* ze 4. prosince 2003 stížnost č. 35071/97 [online]. [cit. 2020-03-14]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-69682%22%7D>

Tento projev, který byl učiněn verbálně - orálně, v rámci televizního vysílání přestože v daném případě směřovala stížnost na porušení článku 10 - svobodu projevu, měl nepochybně svůj základ ve vnitřní složce projevu náboženského vyznání - minimálně dva z napadených výroků přímo odkazovaly na právo šaría, či přímo reprodukovaly jeho výrazy. Třetí otázka se týkala přímo nastolení práva šaría. Mezi projevem náboženského vyznání lze spatřovat v tomto smyslu v nenávislných projevech, tzv. "hate speech", v bezdůvodně urážejících výrazech, které nepřispívají žádné formě veřejné debaty. Při posuzování, zda se o nenávislné, či bezdůvodné projevy jedná, však ESLP zohledňuje hned několik faktorů. Jednak lze hovořit o faktoru výběru, kdy lze říci, že je toto posuzováno mírněji, pokud jde o projev který je učiněn bezprostředně, kdy chybí jakákoliv možnost jej změnit, či od takového projevu úplně upustit, přestože vzhledem k okolnostem provázejícím zrovna tento případ by se dalo těžko očekávat, že by se tak stalo. Z hlediska ESLP nejsou problémové ani výroky, které vedou k podpoře změny režimu v dané zemi na režim na bázi náboženství, to je nicméně podmíněno argumentací, která se týká způsobů jakými se tak má stát - pokud jsou tyto způsoby pokojné a nepodněcují násilí, dají se považovat za přijatelné - jedná se o faktor způsobu. Posledním a asi nejzásadnějším faktor účelu - okolností, za jakých byl projev učiněn. Nejednalo se totiž o svévolný ústní projev, ale o projev učiněný v rámci platformy, která k těmto účelům přímo sloužila, tím spíš, že stěžejním tématem pořadu byla náboženská komunita stěžovatele a prezentování jejích názorů k tomuto přímo vybízelo.

Dalším případem, ve kterém sice předmětné omezení nesměřuje proti svobodě projevu, která má původ v náboženském vyznání, avšak velmi významně se dotýká náboženské citlivosti, je případ Otto-Preminger-Insitut proti Rakousku. Zde šlo o situaci, kdy stěžovatelská společnost měla uvést do kin film s názvem "Das Liebenskonzil", ve kterém se objevilo nelichotivé vyobrazení biblických postav, avšak ještě před uvedením nařídil krajský soud odnětí filmu, protože nemohl být promítán. Podnět pro trestní stíhání podala římskokatolická diecéze v Innsbrucku, přičemž organizace byla podezřelá z pokusu o trestný čin "znevažování náboženských zásad". Toto stíhání bylo sice později zastaveno, avšak krajský soud nařídil jeho propadnutí z důvodu hrubého zásahu do náboženského citění způsobeného provokativními postoji ve filmu, což důvod převažující nad svobodou umění. Jednatel

společnosti se proti tomuto odvolal, vnitrostátní soud však konstatoval, že není vlastníkem práv na film. Případ se dostal až před tehdejší Komisi, která konstatovala porušení článku 10 a to jak v případě odnětí, tak propadnutí filmu a následně případ pokračoval před ESLP. Co se týče stanovení zákonem, byl podle ESLP výklad a aplikace vnitrostátního práva především úlohou vnitrostátních soudů, v jejichž jurisdikci je posouzení vztahu mezi jednotlivými dotčenými právy. Bylo tedy rozhodnuto, že právo bylo aplikováno správně a podmínka zákonného základu splněna. V otázce legitimního cíle s ESLP v návaznosti na uvedené zásady konstatoval, že osoby využívající svého práva na svobodu projevu náboženského vyznání nemohou očekávat, že nebudou objektem kritiky, nicméně respektování náboženského cítění věřících může být porušeno provokativním zobrazováním předmětů náboženského uctívání, kdy toto může být považováno za zlomyslné porušení ducha tolerance, který charakterizuje demokratickou společnost a navíc použití extrémních metod k vyjádření nesouhlasu s náboženským vyznáním může vést až k ovlivnění jeho zastánců. Opatření, které směřuje proti potlačení jednání mířeného proti předmětům náboženského uctívání, které by mohlo vyvolat oprávněné rozhořčení, tedy sleduje legitimní cíl "ochrany práv druhých", čímž splňuje další podmínku. Stěžejní byla pro tento případ otázka nezbytnosti v demokratické společnosti. Svoboda projevu, jak ESLP často konstatuje, se vztahuje mimo jiné i na informace, či myšlenky, které šokují, urážejí, nebo znepokojují část obyvatelstva, což vyžaduje pluralismus, tolerance a svobodomyšlnost, bez kterých demokratická společnost neexistuje. K povinnostem podle článku 10 odst. 2 může patřit povinnost vyvarovat se v co největší míře bezdůvodně urážlivých projevů, jak bylo později uvedeno i v případě Müslüm Gündüz proti Turecku. Z toho vyplývá, že v některých zemích může vznikat potřeba předcházet, či trestat sankcemi útoky proti předmětům náboženského uctívání, nicméně toto omezení, či trest, musí být přiměřené sledovanému cíli. ESLP znovu připomíná, že není možné rozpoznat shodu v chápání náboženství v jednotlivých zemích, v nichž také existují často rozdílné koncepce. Proto není možné dospět k tomu, co je přípustným zásahem do práva na svobodu projevu, který je namířený proti náboženskému cítění jiných, protože přiznává určitou míru volnosti vnitrostátním orgánům. Vstup do kina byl podmíněn věkovou hranicí, film byl silně propagovaný a veřejnost měla dostatek informací o tématu filmu, protože si o něm mohla udělat jasnou představu. Z toho pohledu jde o něco "dostatečně

veřejného", aby se to mohlo dotknout ostatních. Podle vnitrostátních soudů nepřevážil příspěvek do veřejné diskuze ze strany filmu nad tou vlastností filmu, že útočí na širokou veřejnost, kdy římskokatolické náboženství je vlastním pro drtivou většinu obyvatel v dané oblasti. Odnětím filmu vnitrostátní orgány sledovaly kromě jiného cíl zachování náboženského míru, i proto ESLP přiznal, že při v posuzování nevyhnutelnosti takových opatření jsou vnitrostátní orgány v lepší pozici, než ESLP a tím pádem nedošlo k porušení článku 10 Úmluvy.¹⁶³

Přestože se v daném případě nejedná o projev náboženského vyznání, který má původ v náboženském přesvědčení tak, jako je tomu v předchozím případě, společným jmenovatelem je pro tyto případy vysoká náboženská citlivost, která oba provází a která může být dalším faktorem v rozhodování před ESLP. V takových případech ESLP přiznává obecně širší prostor pro uvážení státům a to i s přihlédnutím k faktu, který ESLP sám konstatuje, že pozice náboženství spojená s vnímáním náboženství ve společnosti se může v každém státě lišit, stejně tak i přístupy mohou být různé v jeho rámci. Přestože v tomto případě nešlo o šíření informací slovem, ale filmem, užití principy lze vztáhnout toliko i na verbální projevy. Podstatným poznatkem v tomto případě je pohled ESLP na vlastnost daného projevu z toho hlediska, zda existuje dostatečná míra "publicity", která způsobí, že se projev může dotknout široké veřejnosti, což je jeden z faktorů, který později svědčí naplnění požadavku nezbytnosti v demokratické společnosti a může představovat zkoumanou mezi i pro projev náboženského vyznání. Stejně onou mezí za určitých podmínek mohl být i útok směřující na předměty náboženského uctívání, či zachování náboženského míru ze strany státu. ESLP připomíná významnost náboženské otázky v předmětné oblasti, kterou může být stát, či region poměrně často, nicméně s odkazem na názor většinové populace, kdy v tomto i předchozím případě byla otázka velice citlivá i s přihlédnutím k víře většiny obyvatel dotčené oblasti (V Turecku je muslimská většina, v oblasti Innsbrucku římskokatolická). To se projevuje i jistou zdrženlivostí ESLP v otázkách verbálních náboženských projevů.

¹⁶³ Rozsudek senátu ESLP Otto-Preminger-Institut proti Rakousku z 20. září 1994 stížnost č. 13478/87 [online]. [cit. 2020-03-14]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22otto%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57897%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22otto%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57897%22]})

5.6.2. Písmo

V případě Ibragim Ibragimov proti Rusku šlo o spojení dvou stížností, které se týkaly výtisků knih autora Saida Nursiho, které byly využívány k náboženskému vzdělávání po celém rusku. Stěžovatelem byl také zakladatel organizace, která knihu vydávala. V obou případech bylo navrženo státní prokuraturou prohlášení publikací za extrémistické a zákaz dalšího vydávání a šíření z důvodu údajného podněcování k nenávisti a náboženské nesnášenlivosti. Bylo navrženo dokonce i zabavení výtisků. O podněcování k nenávisti a snižování důstojnosti i postavení nevěřících hovořily i znalecké posudky, kdy k posudkům poskytnutým stěžovatelem přihlíženo nebylo. Následkem toho byly výtisky skutečně označeny za extrémistické a bylo zakázáno jejich vydávání a šíření. Stěžovateli bylo namítáno, že tímto došlo k porušení jejich práva na projev. Požadavek zákonného základu byl splněn a stejně tak i požadavek legitimního cíle, který spočíval v předcházení nepokojům, ochraně územní celistvosti, veřejné bezpečnosti a práv a svobod jiných. Co se týče nezbytnosti v demokratické společnosti, připoměl ESLP, že stát je v roli nestranného arbitra a je povinen udržovat harmonii a toleranci mezi náboženstvími, aniž by vyloučil pluralismus. ESLP dále uvedl, že Said Nursi je známý muslimský teolog a komentátor Koránu. Muslimská obec v Rusku i v zahraničí, i další odborníci potvrzují, že jeho texty představují umírněnější hlavní proud islámu, kdy navíc obhajují otevřené a tolerantní vztahy k ostatním náboženstvím a staví se proti násilí. Navíc dané výtisky byly šířeny dlouhá léta a vláda nepředložila relevantní důkazy, že by toto vedlo k náboženským konfliktům. Podle ESLP se navíc vnitrostátní soudy ztotožnily se znaleckými posudky bez kritického posouzení, kdy znalci vybočili ze zadání a řešili pouze právní otázku textů, což však náleží soudům - ty navíc ani přesně nevedly, která část textu je považována za problematickou. K tomu podotkl, že stěžovatelům nebylo umožněno zmíněné znalecké posudky napadnout a to vedlo k nerovnosti zbraní v řízení, což už dříve vedlo ke zbavení procesní ochrany. V případě druhé stížnosti sice problematické pasáže označené byly, avšak ty popisovaly muslimy jako věrné a spravedlivé a ostatní jako žvaníci a méněcenné. Podle publikace je nebýt muslimem závažný zločin, avšak to

nutně nemusí znamenat projev nenávisť a je třeba na toto nahlížet v širším kontextu publikace. Došlo tedy k porušení článku 10 Úmluvy.¹⁶⁴

Ač se jednalo o článek 10 Úmluvy, bylo toto nepochybně spojeno s náboženským přesvědčením, na základě kterého bylo písmo šířeno a pokud ne, bylo samotné písmo jistou formou náboženského projevu. Meze projevu náboženského vyznání je zde evidentní. Spočívá v podněcování násilí a náboženské nesnášenlivosti a nenávisťných projevech, což však v daném případě nebylo prokázáno - to znamená, že byl brán v potaz i faktor svědčících důkazů, který také úzce souvisel s faktorem neexistence důkazu o problémovosti projevu, který je spojen s bezproblémovým šířením publikace dlouhé roky předtím. I nedostatečné označení problémového projevu vedlo, i když pouze jen částečně, k porušení článku 10 Úmluvy a může tedy být rovněž jedním z hodnotících faktorů. Posledním zohledněným faktorem byla nerovnost zbraní v řízení, kdy stěžovatelům bylo znemožněno napadení znaleckých posudků.

5.6.3. Náboženské symboly a oděvy v rámci veřejnosti a veřejných institucí

Další oblastí, kam směřuje pozornost této práce ohledně meze projevu náboženského vyznání, tedy i kdy a jaká opatření je možné přijmout při omezení práva na takový projev, je oblast oděvů a jiných náboženských symbolů.

První zkoumaný případ, Lachiri proti Belgii, se týká situace, kdy stěžovatelka jako poškozená chtěla být účastna soudního jednání, což jí však bylo soudem odepřeno z důvodu, že si i přes předchozí výzvu odmítla sundat hidžáb - náboženskou pokrývku hlavy zakrývající vlasy a krk. To stěžovatelka považovala za porušení práva na projev náboženského vyznání zrušeného článkem 9 Úmluvy. Podle ESLP je nošení hidžábu "jednáním motivovaným náboženským přesvědčením, přičemž připoměl, že daný zásah musel dle dikce čl. 9 odst. 2 Úmluvy být stanoven zákonem, sledovat legitimní cíl a být nezbytný v demokratické společnosti. Zákonným základem pro stěžovaný zásah mělo být ustanovení soudního řádu, podle kterého jsou účastníci soudního jednání povinni sejmout pokrývku hlavy za účelem zachování důstojnosti a pořádku soudního jednání. ESLP vyslovil rovněž jistou pochybnost, co se týče jednotnosti a

¹⁶⁴ Rozsudek senátu ESLP Ibragim Ibragimov a ostatní proti Rusku ze dne 28. srpna 2018 ve věci č. 1413/08 a 28621/11 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-6173344-7999426%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-6173344-7999426%22]})

předvídatelnosti tohoto ustanovení, nicméně s ohledem na svůj závěr ohledně nezbytnosti stěžovaného zásahu se touto otázkou nezabýval. V otázce legitimacy zásahu bylo uvedeno, že vnitrostátní soud nepoužil toto opatření za účelem ochrany sekulárních a demokratických hodnot, tedy legitimního cíle ochrany práv druhých, ale za účelem předcházení neuctivému chování k soudní instituci, či rušení pokojného průběhu jednání. K tomu ESLP však uvedl, že legitimní cíl v zachování autority soudní moci ve vztahu k článku 9 odst. 2 Úmluvy spatřovat nelze, nicméně legitimním cílem podle tohoto článku může být ochrana veřejného pořádku. K otázce nezbytnosti zásahu v demokratické společnosti byly uvedeny případy, v nichž se ESLP zabýval podobnou situací, nicméně tato situace se lišila tím, že muslimská pokrývka hlavy zakrývala pouze hlavu a krk. ESPL okolnostem případu dále uvedl, že povinnost zdrženlivosti se na stěžovatelku nevztahuje, jelikož se nepodílela na výkonu státní moci. Co však lze považovat za veřejný prostor? Budovu soudu, dle výkladu ESLP, nelze srovnávat, co do veřejnosti, například s ulicí, či náměstím, avšak jedná se o veřejnou instituci, na jejíž půdě by mohl mít respekt k neutralitě v náboženských otázkách přednost před právem na projev náboženského vyznání, kdy podobně je tomu například ve vzdělávacích zařízeních. Toto však nebylo cílem sledovaným vnitrostátními orgány a proto se ESLP omezil pouze na posuzování cíle zachování veřejného pořádku, k čemuž označil způsob vstupu stěžovatelky do soudní síně za nezpůsobilý ohrozit řádný průběh jednání a tím pádem stěžovaný zásah nebyl nezbytný v demokratické společnosti.¹⁶⁵

Ačkoli se ESLP na základě uvedených důvodů omezil pouze na posuzování této otázky, zabývá se přesto, aby odůvodnil, proč tyto nebral v potaz, i ostatními. Z tohoto případu lze vyzdvihnout několik faktorů, které mohou mít vliv na stanovení meze projevu náboženského vyznání v oblasti náboženských symbolů a oděvů. Je uvedeno, že pokud se jedná o veřejnou instituci, prostor, nebo vzdělávací instituci apod., může být v určitých případech dán přednost právě respektu k neutralitě před výkonem práva na projev náboženského vyznání, což však nebylo státem uvedeno jako legitimní cíl. Určitá nedostatečnost, či chybnost argumentace ze strany státu též někdy může posunout mezi projev náboženského vyznání. Dalším faktorem, který z případu vyplynul, je faktor účasti na státní moci. Pokud by totiž stěžovatelka takto jednala při

¹⁶⁵ Rozsudek senátu ESLP Lachiri proti Belgii ze dne 18. září 2018 ve věci č. 3413/09a 28621 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-198929%22%5D%7D>

výkonu veřejné moci, byla by povinna zdrženlivosti v oblasti projevu náboženského vyznání, což znamená další možnou mezi vyhledávanou touto prací. Posledním faktorem je s přihlédnutím k okolnostem samotná míra zahalení stěžovatelky, která byla zakryta v místech okolo tváře, jak to umožňuje hidžáb - muslimská pokrývka hlavy. Tuto samotnou míru zahalení shledal ESLP jako nezpůsobitou narušit průběh soudního jednání.

V jiném případě, kterým je S. A. S. proti Francii, se právě o tuto míru zahalení jednalo. Francouzský zákon obsahoval plošný zákaz nošení oblečení zahalující obličej na veřejnosti pod pokutou až 150 eur. Proti tomuto brojila u ESLP stěžovatelka z důvodu, že sama nosí burku a nikáb¹⁶⁶ z důvodu víry a vlastního kulturního přesvědčení. Nikáb sice nenosí systematicky, nicméně šlo hlavně o ponechání možnosti vlastní volby. Podle ESLP nemusí být prokázáno, zda toto víra přikazuje, tím spíš ani to, že stěžovatelka vůbec je muslimka. Stačí, když takové provádění náboženských úkonů ve společnosti bezpochyby jen existuje. Legitimním cílem v tomto případě podle ESLP nemůže být rovnost mezi pohlavími, na jejímž základě ani nelze zahalování obličejů ženám odpírat, jakož ani ochrana důstojnosti, kdy naopak zahalení obličejů je výrazem kulturní identity přispívajícím k pluralismu. Legitimní cíl podle ESLP spočívá v ochraně práv a svobod jiných, což je vyjádřeno "respektováním minimálních požadavků na život ve společnosti". Odhalená tvář je totiž důležitá při sociální interakci lidí a navíc ESLP uznává i legitimní cíl zajištění veřejné bezpečnosti a ochrany veřejného pořádku. K otázce nezbytnosti zákazu v demokratické společnosti ESLP připoměl, že právo projevit náboženství se vztahuje nejen na soukromí, ale i na veřejné způsoby takového projevu a s odkazy na vlastní judikaturu připoměl úlohu státu v těchto situacích, prostor pro uvážení jemu daný a faktory důležité pro demokratickou společnost.

Bylo připuštěno, že legitimního cíle ochrany veřejné bezpečnosti mohlo být dosaženo mírnějšími prostředky a navíc vláda neprokázala bezpečnostní ohrožení vyžadované Úmluvou pro takto zásadní zásah. ESLP si však všiml důrazu, jaký klade důvodová zpráva předmětného zákona na "neslučitelnost dobrovolného systematického zahalování obličejů se základními požadavky společného života ve

¹⁶⁶ Burka se liší od nikábu tím, že zakrývá i oči ženy

francouzské společnosti a další důvody, na základě kterých může být tento zásah považován za nezbytný pro ochranu práv a svobod jiných. Co se týče přiměřenosti, uvedl ESLP, že se zásah netýká nošení náboženských oděvů jako takových, nýbrž jen o zahalování tváře, přičemž sankce ze strany státu je ještě relativně mírná. Vzhledem k výše uvedeným okolnostem tedy ESLP postupoval zdrženlivě a to i s přihlédnutím k faktu, že ohledně daného tématu neexistuje shoda na evropské úrovni. K porušení článku 8 ani 9 Úmluvy proto nedošlo.¹⁶⁷

Zde faktor míry zahalení výrazně ovlivnil rozhodnutí ESLP, to však i za přičinění lepší argumentace ze strany státu, než v předchozím případě. Pokud je míra zahalení náboženským oděvem taková, že je zahalen celý obličej, může být brán v potaz faktor "minimálních požadavků na život ve společnosti", kdy tímto požadavkem je sociální interakce, pro kterou je důležité odhalení obličeje - to může být mezi projevem náboženského vyznání pravděpodobně jen tehdy, pokud opatření směřuje proti kompletnímu zakrytí obličeje. Dalším faktorem, který však ovlivnil rozhodování ESLP pravděpodobně jen v malé míře, je přiměřenost sankce, to je však posuzováno zvláště a nemělo by mít vliv na otázku zásahu samotného, co se týče faktorů, které jsou rozhodující pro zkoumanou mezi. Znovu je navíc upozorněno na faktor nesouladu právních úprav v jednotlivých členských státech, díky kterému přiznává ESLP státům poměrně širší prostor pro uvážení v těchto otázkách.

Dalším případem týkajícím se náboženského oděvu je Hamidović proti Bosně a Hercegovině. Zde byl stěžovateli uložen trest za neuposlechnutí výzvy soudu ohledně sejmutí náboženské pokrývky hlavy. K tomu je podstatné stanovisko stěžovatele, že toto neuposlechnutí bylo projevem náboženského vyznání, jakož i vyjádření muslimské komunity, podle které není nošení pokrývky hlavy náboženskou povinností, ale zakořeněnou tradicí, pročež je jako povinnost vnímána. V tomto případě bylo opět odmítnuto sledování legitimního cíle spočívajícího v zachování autority a nestrannosti soudní moci, jelikož na toto neodkazuje článek 9 odst. 2 Úmluvy. Takovým cílem je naopak ochrana práv a svobod jiných, což je v tomto případě vyjádřeno zásadou laickosti a potřeby tolerance ve společnosti, která má za sebou nedávný náboženský

¹⁶⁷ Rozsudek Velkého senátu ESLP S. A. S. proti Francii ze dne 1. července 2014 ve věci č. 43835/11 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22S.A.S.%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-145466%22%5D%7D>

konflikt. Taktéž sekulární a demokratické hodnoty lze podřadit podle ESLP pod legitimní cíl ochrany práv a svobod jiných. Zbývala otázka nezbytnosti zásahu v demokratické společnosti. Po vytyčení uplatňovaných principů ESLP konstatoval, že stěžovatel neměl na výběr, zda se k soudu dostaví, kdy pokud by se nedostavil bez řádné omluvy, riskoval by pokutu, či zatčení. Na výzvu soudu se neváhal postavit, avšak odmítl sejmout náboženskou pokrývku hlavy - za to dostal pokutu, která se později změnila v trest odnětí svobody. ESLP připustil lepší postavení vnitrostátních orgánů při hodnocení místních podmínek a potřeb, pročez přiznává širokou míru posuzovací volnosti v tomto případě. K tomu připustil i fakt, že předa soudu řešil nesnadný úkol spočívající v zajištění pořádku a celistvosti jednání, jelikož účastníci odmítali sekulární pojetí státu a uznávali pouze "Boží soud". I přesto však bylo opatření neospravedlnitelné, jelikož stěžovatel nepodléhal povinnosti neutrality, nestrannosti a zdržení se nošení náboženských symbolů při výkonu úřední pravomoci. Podle ESLP není pochyb, že nesejmutí náboženské pokrývky hlavy bylo projevem náboženské svobody, kdy stěžovatel navíc přehodnotil svůj předchozí postoj ohledně povstání před soudem a všechna jeho další jednání dala najevo, že soudem nepohrdá, jen hodlá dodržet svou náboženskou povinnost a neprojevil k soudu neúctu. Nebylo proto shledáno, že by samotné nesejmutí pokrývky hlavy bylo způsobilé ohrozit uvedené zájmy.¹⁶⁸

Prvním faktorem vyplývajícím z výše uvedeného rozhodnutí, který se objevuje například i v případě Müslüm Gündüz proti Turecku, je faktor výběru. Tím, že by se stěžovatel nedostavil k soudu, se vystavoval vcelku závažné sankci, pročez neměl na výběr, než nějakým způsobem skloubit svou povinnost se svým náboženským přesvědčením. Pokud by zde tato možnost výběru existovala, je však pravděpodobné, že charakter náboženské pokrývky hlavy by přesto umožnil ji nosit, jak vyplývá z případu Lachiri proti Belgii. Pokud by však náboženská pokrývka představovala zahalení celého obličeje, bylo by přihlíženo k principům S. A. S. proti Francii. Hlavním faktorem, který vyplývá z tohoto případu, je faktor ostatních projevů stěžovatele a s tím spojené celistvé posouzení otázky přístupu stěžovatele k soudu, kdy

¹⁶⁸ Rozsudek senátu ESLP Hamidović proti Bosně a Hercegovině ze dne 5. prosince 2017 ve věci č. 57792/15 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22ENG%22%5D,%22appno%22:%5B%2257792%2F15%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-179219%22%5D%7D>

nejprve soudem v podstatě pohrdal a přistupoval k němu neuctivě, svůj postoj však přehodnotil a ponechal si toliko jen svou výhradu k sejmutí náboženské pokrývky hlavy. Pokud by jeho přístup k soudu byl opačný, mohla by náboženská pokrývka hlavy, potenciálně braná jako součást pohrdání soudem, být brána za nepřípustnou, což by ESLP později pravděpodobně shledal jako nezbytné v demokratické společnosti.

Poslední případ, Leyla Şahin proti Turecku, se týká náboženských oděvů a symbolů v rámci školní instituce. Stěžovatelka, praktikující muslimka, byla dotčena směrnicí univerzity, která zakazovala studentům s pokrývkou hlavy a vousy účast na seminářích. Na základě této směrnice navíc nebyla připuštěna ke dvěma zkouškám, vždy z důvodu nošení islámského šátku. Vinou událostí počínajících v její nemožnosti dostavit se na semináře proti ní také zahájeno disciplinární řízení, které vedlo k udělení varování. Stěžovatelka se také účastnila nepovoleného protestu před děkanátem, který směřoval proti předmětné směrnicí, následkem čehož byla vyloučena na jeden semestr. Disciplinární tresty však byly na základě amnestie zrušeny. Před ESLP stěžovatelka namítala porušení práva podle čl. 9 Úmluvy danou směrnicí. Již senát ESLP připustil zásah, sledování legitimního cíle, ospravedlnitelnost omezení, i jeho přiměřenost sledovaným cílům a tím pádem i nezbytnost v demokratické společnosti. Uvedené důvody však stěžovatelka napadla a věc byla předmětem zkoumání Velkého senátu. Stžovatelkou bylo tvrzeno, že svůj oděv vnímá jako náboženskou povinnost a směrnice tedy představovala zásah do jejího práva na svobodu náboženského vyznání - v tom dal ESLP stěžovatelce zapravdu. Po vypořádání se z otázkou zákonného základu ESLP uvedl, že opatření sledovalo legitimní cíl spočívající v ochraně práv a svobod jiných a v ochraně veřejného pořádku - o tom ostatně nebyl spor ani mezi stranami. K otázce nezbytnosti zásahu v demokratické společnosti bylo uvedeno, že zásah byl založen na principech laicity a rovnoprávnosti a dál se ESLP zabýval otázkou laicity v tureckém státu, kdy shledal její významnost, pro kterou lze toto opatření považovat za nezbytné pro ochranu demokratického systému v turecku. Proto chování nerespektující tuto zásadu nemusí být chráněno článkem 9 Úmluvy. Podle ESLP musí být brán v potaz i dopad na ty, kdo nošení šátku odmítají. Turecko je totiž podle ESLP zemí, kde je většina společnosti stále vázána na islámskou víru, proto mají náboženské symboly čím dál větší význam a to i proto, že v turecku stále existuje řada hnutí snažících se vnútit náboženské symboly společnosti. Nad to ESLP konstatuje, že praktikování víry v

mezích směrnice není na škole zakázáno a na půdě univerzity jsou zakázány i ostatní náboženské oděvy. Důvody pro tuto regulaci byly studentům připomenuty a její přijetí trvalo řadu let, kdy bylo provázeno širokou debatou veřejnosti a profesorů, navíc i judikatura v této oblasti se zdála být ustálená. Zásah byl proto shledán ESLP jako splňující všechny tři podmínky přípustnosti.¹⁶⁹

Narozdíl například od případu Müslüm Gündüz proti Turecku zde Turecko použilo v zásadě lepší argumentaci, která byla podepřena citlivostí otázky ve společnosti - to je ostatně faktor, který často dává ESLP k dobru státům při posuzování předmětných omezení. Pokud je společnost na náboženské otázky citlivější, může se meze projevu náboženského vyznání posunout směrem ke zdržení se určitých projevů, jako například v tomto případě. Dalším faktorem, s tímto úzce souvisejícím, je dopad na ty, kdo muslimskou víru tímto způsobem neprojevují v souvislosti se zásadou lajcity, která může být v tomto případě taktéž mezi projevem náboženského vyznání v neposlední řadě to byly částečné poznatky vedoucí k ospravedlnění opatření, jako byla veřejná debata, vysvětlení studentům. Posledním podstatným faktorem hodnocení nezbytnosti v demokratické společnosti je otázka, že dané opatření nebylo diskriminující a přistupovalo ke všem stejnou měrou. Pokud by byly zakázány vyloženě jen tyto muslimské pokrývky hlavy, bylo by to diskriminující a docela určitě by vedlo k porušení článku 9 Úmluvy. V případech, kdy k diskriminaci nedochází, lze však toto za určitých okolností považovat dané omezení za mezi náboženského vyznání.

5.6.4. Náboženské symboly a oděvy v zaměstnání

Na náboženské symboly a oděvy v zaměstnání by se jistě dala vztáhnout většina faktorů pro rozhodování o mezi náboženského vyznání v rámci veřejnosti a veřejných institucí, nicméně co se týče zaměstnání, existuje řada specifíků.

Prvním zkoumaným případem v této oblasti je Ebrahimian proti Francii, kdy se jednalo o neprodloužení pracovní smlouvy z důvodu trvání na nošení muslimské pokrývky hlavy. Ve zdravotnickém zařízení byla smlouva na dobu určitou - tato nebyla

¹⁶⁹ Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. listopadu 2005 ve věci č. 44774/98 - Leyla Şahin proti Turecku [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22documentcollectionid%22%3A%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D>

prodloužena z důvodu, že si stěžovatelka odmítala sundat náboženskou pokrývku hlavy, na což si pacienti stěžovali. Jako kompenzace jí byla zařazena do výběrové řízení na jiné místo, kdy toto však odmítla. V rámci vnitrostátního správního soudnictví stěžovatelka neuspěla. Daným rozhodnutím mělo dojít k zásahu do náboženské svobody podle článku 9 Úmluvy, což ESLP potvrdil. Podmínka zákonnosti byla z hlediska ESLP splněna a legitimním cílem shledal ochranu práv a svobod jiných, kdy je kladen důraz na potřebu respektu ke všem náboženským přesvědčením a duchovní orientaci uživatelů veřejné služby a potřeba rovného zacházení s nimi. Dále k otázce přiměřenosti zásahu ESLP uvedl, že požadavky neutrality lze vztahovat na celý sektor veřejné služby - to vyplynulo i z případu Leyla Şahin proti Turecku. Stěžovatelka se sice nedopouštěla proselytismu¹⁷⁰ a jediný důvod zásahu spočíval skutečně v nošení muslimského šátku, kdy však toto je neslučitelné s požadavkem neutrality veřejné služby - v tom spočívá rozdíl mezi soukromými osobami a představitelů veřejné moci, co se týče nošení náboženských symbolů. ESLP také připustil, že stát může vyžadovat, aby stěžovatelka nedávala najevo své náboženské přesvědčení, pokud toto směřuje k rovnému zacházení s pacienty a k zamezení pochybnostem o nestrannosti veřejné služby. ESLP se odkázal i na fakt, že nošení náboženských symbolů na pracovišti není většinou smluvních států upraveno a proto je nutno vzít v potaz, že ve Francii je vyvinut velmi specifický systém laickosti a to hovoří ve prospěch většího prostoru pro uvážení státu. Příklad se odehrál v nemocničním prostředí a vedení nemocnice je rozhodně v lepší pozici při posouzení svých věcech. Pokud je tedy dána přednost zásadě laickosti před svobodou náboženského vyznání, nevidí v tom ESLP problém. Stěžovatelka navíc věděla o následcích, kterým se vystavuje, kdy navíc nevyužila kompenzace ze strany zaměstnavatele. Následkem uvedeného podle ESLP stát nepřekročil prostor pro uvážení.¹⁷¹

Mezi projevem náboženského vyznání je v tomto, i jiných případech zásada laicity, je však třeba věnovat pozornost i tomu, že ESLP tuto zásadu laickosti hodnotí nejen jako takovou, ale i z hlediska jejího postavení v rámci daného státu, kdy většinou lze hovořit o státech, kde je tato zásada dostatečně rozvinuta, nicméně nelze

¹⁷⁰ Snaha spočívající v získávání nových stoupenců víry

¹⁷¹ Rozsudek senátu ESLP Ebrahimian proti Francii ze dne 26. listopadu 2015 ve věci č. 64846/11 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22brahimian%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-159070%22%5D%7D>

pravděpodobně tuto zásadu uplatnit, pokud je uplatňována pouze účelově. Celkem jasnou mezí je s přihlédnutím k okolnostem požadavek neutrality veřejného sektoru. ESLP nadto sice zdůrazňuje, že je rozdíl mezi zaměstnáním v soukromém a veřejném sektoru, nicméně i v sektoru soukromém může zásadě laickosti a neutrality být dána přednost, což uvedl na evropské úrovni mimo ESLP například i ESD v případě G4S Secure Solutions, který jsem nastínil v rámci kapitoly "Judikatura ESD". Vypozorovatelným faktorem z tohoto, i jiných případů, je faktor kompenzace. To znamená, že určité opatření, které zasahuje do svobody náboženského vyznání je doprovázeno snahou o určité smírné řešení v rámci možností ze strany zasahujícího, kterým je v tomto případě účast na výběrovém řízení na jinou pracovní pozici subjektu. Tento faktor však nelze hodnotit sám o sobě a na stanovení meze projevu náboženského vyznání by jistě nestačil.

Dalším zkoumaným případem v této oblasti je případ Eweida a další proti Spojenému království. Jedná se spojeďní hned čtyř stížností podobného charakteru. První stěžovatelka, p. Eweida, pracovala u přepážky v rámci společnosti BA. Byla stanovena jednotná uniforma, pro kterou existovala i příručka. Existovaly však výjimky pro turban, náramek a muslimský hidžáb. Stěžovatelka nosila v práci křížek, od určité doby na viditelném místě a zaměstnavatel ji požádal o zakrytí, či sejmutí, což stěžovatelka nejprve uposlechla, ale později svůj názor změnila, což vyústilo v její poslání domů bez náhrady mzdy kvůli nerespektování uniformy - byla jí nabídnuta jiná pozice, kde uniforma není nutná, což odmítla. U vnitrostátních soudů se stěžovatelka práva domáhala neúspěšně a společnost mezitím svůj postoj k uniformám přehodnotila. Podle ESLP nebylo sporu, že nošení křížku bylo projevem náboženského vyznání, stejně jako nebylo ani sporu, že zásah do tohoto práva podle článku 9 Úmluvy směřoval. ESLP i zde podotýká, že Spojené království nemá zákonné ustanovení o nošení církevních a náboženských oděvů na pracovišti a že na legitimnosti cíle zásahu se shodly soudci všech národních cílů. Stěžovatelčina stížnost na tento "dresscode" byla v rámci společnosti řádně řešena a navíc došlo k uvolnění politiky BA v tomto směru, avšak rozhodující je, že se stěžovatelka dřívějšímu "dresscodu" nepodrobila, kdy navíc jí byla nabídnuta stejně finančně ohodnocená pracovní pozice. Tyto faktory podle ESLP zmírnily rozsah zásahu. Dále ESLP připoměl míru posuzovací volnosti států, nicméně současně s tím konstatoval nedosažení rovnováhy vnitrostátními soudy. Podle

ESLP byla vnitrostátními soudy nošenému křížku přiznána přílišná váha s ohledem na jeho rozměr, nenápadnost a kdy navíc nošení náboženských symbolů nikdy nevyústilo v problém. Předpis BA byl navíc podle ESLP nepřiměřený, neboť nerozlišoval mezi náboženskými a čistě ozdobnými prvky. Na druhé misce vah proti zájmu společnosti byla pluralita a rozmanitost, které jsou nezbytné v demokratické společnosti. Rozhodující byla i skutečnost, že společnost daný předpis sama změnila a i proto došlo k porušení článku 9. Fakt, že existovaly výjimky, které se na stěžovatelku nevztahovaly, mohl vést ESLP k posouzení faktoru diskriminace. Dalším zohledněným faktorem, byl faktor rozměru symbolu, kdy tento byl příliš malý na to, aby se mohl stát problémovým, což podle ESLP nebylo dostatečně zohledněno. Pokud by tento symbol byl daleko větších rozměrů, znamenalo by to možnou mezi projevu náboženského vyznání. Zdá se, že právě toto hrálo podstatnou roli při rozhodování ESLP, jelikož většina ostatních faktorů hovořila spíše ve prospěch zásahu, s výjimkou faktoru důkazu o problémovosti jednání v jiných případech, kdy nebylo prokázáno, že by nošení náboženského symbolu dříve způsobilo problémy v rámci společnosti. Na druhou stranu ESLP vzal v potaz i společnost nabízenou kompenzací v podobě nabídky jiné pracovní pozice, což však v daném případě nestačilo k ospravedlnění předmětného zásahu. Posledním zohledněným faktorem byl fakt, že společnost změnou předchozích pravidel vlastně potvrdila názor, že předchozí pravidla, která způsobila zásah, byla v té předmětné míře nepotřebná.¹⁷²

Další stěžovatelka, paní Chaplin, byla zaměstnankyní státní nemocnice. Zde bylo nošení náboženských symbolů podmíněno souhlasem nadřízeného, který lze odepřít jen z vážných důvodů. Před vnitrostátním soudem bylo prokázáno, že se ostatní zaměstnanci tomuto vždy podrobili, vyjma dvou muslimek, kterým bylo povoleno nošení upraveného hidžábu. Z několika důvodů požádal zaměstnavatel stěžovatelku o sejmutí křížku, ta na tom však trvala a nepodařilo se najít východisko společné stranám, které by umožnilo permanentní nošení křížku. Stěžovatelka byla přeřazena na jinou pracovní pozici, která později zanikla. U vnitrostátního soudu byla stěžovatelkou neúspěšně namítána přímá i nepřímá diskriminace. ESPL nepochybuje, že nošení křížku bylo projevem náboženského vyznání a zásah do práva podle článku 9 Úmluvy

¹⁷² Rozsudek ESLP Eweida a ostatní proti Spojenému království ze dne 27. května 2013 ve věcech 48420/10, 59842/10, 51671/10 a 36516/10 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-115881%22%7D>

směřoval. Nepochybuje však ani o tom, že omezení nošení křížku, jakož i ostatních šperků a náboženských symbolů, sledovalo především ochranu zdraví a bezpečnost sester a pacientů. Byly navíc nabídnuty alternativy nošení křížku. Rozdíl od předchozího případu však spočíval v naprosto zásadním legitimním cíli, který je uvedený výše. Vedení nemocnice je podle ESLP v lepší pozici, co se týče rozhodování o vnitřních záležitostech. K porušení článku 9 Úmluvy nedošlo.¹⁷³

Zásadní rozdíl od předchozího případu, jak uvedl ESLP, spočívá v legitimním cíli, který předmětný zásah sledoval, tedy v ochraně zdraví a bezpečnosti a který může představovat mezi pro projev náboženského vyznání. Zohledněným faktorem, stejně jako v případě (Eibrahim), byl faktor kompenzace v podobě hledání kompromisu v nošení samotného křížku. Tento případ, zdá se, vymezil poměrně ostrou hranici pro projev náboženského vyznání, pokud je argumentována výše zmíněnými důvody. Tyto důvody však ESLP zohledňuje i ve vztahu k okolnostem, jak vyplývá ze srovnání předchozích dvou případů. U první stěžovatelky totiž zhodnotil sám potřebnost zákazu nošení náboženského symbolu, kdežto v tomto případě nechal zhodnocení toliko na vedení nemocnice.

Třetí stížnost v rámci tohoto případu se týkala případu, kdy stěžovatelka věřila, že partnerství osob stejného pohlaví je proti Božímu zákonu. Byla zaměstnána jako matrikářka u úřadu, který zastával řadu antikriminačních zásad, kterými se pod hrozbou disciplinární sankce mají řídit pod pohrůžkou disciplinárního řízení. Ve Spojeném království mezitím vstoupil v platnost zákon, který přiznával stejná práva a povinnosti stejnopohlavním párům tak, jako manželským. Provádění obřadů v souvislosti se stejnopohlavními páry stěžovatelka odmítala a vyhýbala se tomuto prohazováním směn s kolegy. Následkem toho však byla informována úřadem, že by toto mohlo být porušením etického kodexu a byla požádána o písemné potvrzení, že takové obřady provádět bude, což odmítla a naopak žádala, aby úřad učinil opatření vyhovující jejímu náboženskému přesvědčení. Prohazování směn však začalo půdobyť problémy v rozpisu směn a navíc se objevily i stížnosti kolegů homosexuální orientace. To vedlo k disciplinárnímu řízení, kdy byla stěžovatelka přeřazena na jinou pracovní pozici, která neobsahovala výše uvedené povinnosti. Stěžovatelka proti tomu

¹⁷³ Rozsudek ESLP Eweida a ostatní proti Spojenému království ze dne 27. května 2013 ve věcech 48420/10, 59842/10, 51671/10 a 36516/10 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-115881%22%7D>

neúspěšně brojila u vnitrostátního soudu, mezitím však došlo vlivem jiného předpisu ke změně zaměstnavatele a ten uvědomil stěžovatelku, že pokud v řízení neuspěje, bude pravděpodobně propuštěna. Před ESLP si stěžovala nikoli na porušení článku 9 Úmluvy, ale na diskriminaci z důvodu náboženského přesvědčení - ESLP neměl pochyb, že její jednání bylo tímto motivováno. Pro porovnání musel ESLP použít obdobný subjekt, kterým je v tomto případě matrikář bez podobných náboženských výhrad. ESLP bere v potaz i fakt, že dosavadní matrikáři byli ustanoveni i na úsek registrovaného partnerství, což mělo na stěžovatelku obzvlášť závažný dopad. Legitimním cílem bylo poskytování veřejné služby v souladu se zastřešující nediskriminační politikou. S odkazem na vlastní judikaturu ESLP uvedl, že spravedlnění rozdílného zacházení na základě sexuální orientace vyžaduje zvlášť závažné důvody. Nelze podle ESLP tvrdit, že stěžovatelka se vzdala práva projevit své náboženské vyznání uzavřením pracovní smlouvy, jelikož předmětný požadavek byl zaveden až později. Důsledky tohoto byly závažné, kdy čelila kárnému postihu a navíc ztratila práci. Na druhou stranu, cílem politiky úřadu bylo zajistit práva druhých, která jsou Úmluvou rovněž chráněna a proto je orgánům přiznána široká míra posuzovací volnosti (prostor pro uvážení), kterou dotčené orgány nepřekročily a proto nedošlo k porušení článku 9 Úmluvy.¹⁷⁴

Meze projevu náboženského vyznání se zde jeví poměrně jasně. Spočívá v kolidujících právech zaručených Úmluvou, kdy v tomto případě jde o diskriminaci na základě sexuální orientace a tu podle ESLP lze ospravedlnit jen závažnými důvody, které se neprokázaly a kdy v případě takto kolidujících práv ESLP přiznává státům poměrně širší prostor pro uvážení. Tato meze byla stanovena i přes přihlédnutí k faktoru výběru, kdy stěžovatelka v podstatě nepodepsala pracovní smlouvu, ze které by předtím daná povinnost vyplývala a i přes přihlédnutí k faktoru důsledků zásahu, které byly v případě stěžovatelky opravdu zásadní a kdy přišla o práci. Lze se také domnívat, že výše uvedené důvody diskriminace pouze předčily důvody, na základě kterých by taktéž byl ospravedlněn zásah do práv vyplývajících z článku 9 Úmluvy v tomto případě. Těmi by jistě mohla být neutralita úřadu a možnost požadavku zdržení

¹⁷⁴ Rozsudek ESLP Eweida a ostatní proti Spojenému království ze dne 27. května 2013 ve věcech 48420/10, 59842/10, 51671/10 a 36516/10 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-115881%22%7D>

se náboženských projevů při účasti na státní moci, jak vyplynulo z například z případu Lachiri proti Belgii.

Poslední stížnost v tomto případě se týká taktéž homosexuality v kolizi s náboženským přesvědčením stěžovatele, avšak skutkové okolnosti významné pro stanovení mezi náboženského vyznání jsou velice podobné, pouze s tím rozdílem, že v tomto případě měl stěžovatel předem na výběr, zda uzavře pracovní smlouvu a tím se podrobí i politice společnosti. Faktor možnosti výběru proto zásadně hovořil v jeho neprospěch, jelikož se sám a dobrovolně vystavil opatřením směřujícím proti jeho projevu náboženského vyznání. ESLP se zde vyjádřil v tom smyslu, že uzavření pracovní smlouvy záleží na rozhodnutí jednotlivce a ten sám musí vzít v potaz dopad na jeho svobodu projevovat své náboženské vyznání. Faktor, který je tedy ESLP zohledněn v jiných případech jen s přihlédnutím k ostatním faktorům a okolnostem, se zde sám o sobě stává mezi projevu náboženského vyznání, kterou stěžovatel uzavřením pracovní smlouvy vlastně sám sobě stanovil. Nicméně tento faktor, i kdyby byl hodnocen ve prospěch stěžovatele, neznamenal by přesto jeho úspěch, kdy by stěžovatel jinak musel tím spíše čelit faktoru diskriminace hovořícímu v jeho neprospěch, který by také mohl znamenat zkoumanou mezi projevu náboženského vyznání.¹⁷⁵

5.6.5. Výchova dětí

Další oblastí sledovanou touto prací je oblast výchovy dětí. Zde je třeba brát v úvahu, že proti svobodě projevu náboženského vyznání stojí podstatně důležitější práva vyplývající také z Úmluvy o právech dítěte.¹⁷⁶ Co se týče míry prostoru pro uvážení, lze od ESPL očekávat, že tento bude přiznávat v podstatně užší míře.

V prvním případě se jedná o rodičovskou odpovědnost, resp. o její omezení z důvodu systematického uplatňování tělesných trestů v souvislosti s náboženským přesvědčením. "Dvanáct kmenů" je náboženské společenství působící v Německu, o které se začaly zajímat orgány péče o dítě v souvislosti s tiskovými zprávami referujícími o tělesných trestech vůči dětem a o neposílání rodiči - členy do školy.

¹⁷⁵ Rozsudek ESLP Eweida a ostatní proti Spojenému království ze dne 27. května 2013 ve věcech 48420/10, 59842/10, 51671/10 a 36516/10 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-115881%22%5D%7D>

¹⁷⁶ Úmluva o právech dítěte (Ve znění přijatém v ČR, zveřejněném ve Sbírce zákonů č. 104/1991) [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: https://www.unicef.cz/odkazove_zdroje_textove_materialy/prava_deti/umluva_o_pravech_diteteplne_zneni.pdf

Objevil se i videozáznam zachycující trestání dětí ve věku 3 až 12 let různou formou, jakož i svědectví bývalých členů komunity o tomto svědčících. Děti byly následkem toho orgánem ochrany dítěte odebrány a umístěny do pěstounské péče. Stěžovatelé namítali rozpor těchto rozhodnutí s právem na spravedlivý proces a uvedli, že důvodem odebrání bylo náboženské přesvědčení a bylo znemožněna výchova vlastních dětí v souladu s tím. Podmínkami zásahu podle článku 8 odst. 2 jsou zákonnost a legitimní cíl, přičemž zákonnost byla ESLP potvrzena. ESLP dále připustil, že Protokol č. 1 k Úmluvě dává rodičům právo na výchovu dětí v souladu s náboženským přesvědčením, avšak že toto nemůže znamenat vystavování dítěte nebezpečným praktikám, či fyzické újmě. Toto zakazují i jiné mezinárodní úmluvy, například Úmluva o právech dítěte zavazující státy k přijetí opatření před tělesným a duševním násilím. Souvislost takového trestání zde sice existovala pouze v rovině pravděpodobnosti, byly tyto metody ospravedlňovány a tím pádem přiznány stěžovateli samotnými. Legitimní cíl opatření byl podle ESLP zásahem sledován. Co se týče jeho nezbytnosti, uvedl ESLP zájem dítěte na zachování vazby v biologické rodině, avšak použil obecný komentář k Úmluvě, který zapovídá jakoukoliv formu násilí na dětech a to jakkoliv mírně a s odkazem na vlastní judikaturu zdůrazňuje povinnost státu chránit fyzický a morální vývoj dětí a jiných zranitelných osob. Vystala tedy otázka, zda užívání tělesných trestů - bití rákoskou, bylo důvodem omezení rodičovské odpovědnosti. Podle stěžovatelů míra fyzického násilí nedosahovala závažnosti ve smyslu článku 3 Úmluvy a stopy fyzického násilí nebyly zřejmé ani při vyšetření dětí. I pouhé riziko systematického bití je však podle ESLP dostatečným důvodem k takovému omezení. Podle vnitrostátních soudů bylo odebrání dětí na místě z důvodu možných fyzických a psychických následků dětí, také byl znemožněn řádný dohled orgánu ochrany dítěte, kdy rodiče odjeli během řízení ze země. Podle ESLP jsou tyto důvody relevantní a dostatečné a proto vnitrostátní orgány nevybočily z prostoru pro uvážení.¹⁷⁷

Zde je meze projevu náboženského vyznání vymezena velmi ostře, kdy spočívá ve fyzickém trestání dítěte, které vede ve fyzické újmě, avšak taktéž je zapovězená i újma psychická. Není toliko ani důležitá míra fyzického trestání, ale jejich pouhá existence.

¹⁷⁷ Rozsudek senátu ESLP Tlapak a ostatní proti Německu ze dne 22. března 2018 ve věci č. 11308/16 a 11344/16 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: [http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/0AF8AE1F95DA4AA9C125844700377470/\\$file/Tlapak%20a%20ostatni%C3%AD%20proti%20N%C4%9Bmecku_annotace.pdf?open&](http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/0AF8AE1F95DA4AA9C125844700377470/$file/Tlapak%20a%20ostatni%C3%AD%20proti%20N%C4%9Bmecku_annotace.pdf?open&)

Další mezi projevů náboženského vyznání vyplývající z tohoto případu je morální vývoj dítěte, ale i jiných zranitelných osob. Tyto důvody, pro které ESLP rozhodl o legitimitě, nezbytnosti a přiměřenosti zásahu jsou z jeho pohledu tak zásadní, že stačí i jen řada nepřímých svědčících důkazů, které vedou byť jen k neprokázané možnosti, že k trestání dětí skutečně dochází. Tyto nepřímé svědčící důkazy jsou tedy jedním z faktorů, ke kterým je přihlíženo při rozhodování v této oblasti.

Případem souvisejícím s výchovou dítěte je i Vojnity proti Maďarsku

Zde se stěžovatel pokoušel o to, aby byl syn, toho času v dosavadní péči matky, svěřen do péče jemu, případně byl upraven styk. Znalecké posudky svědčily, že pravidelný volnější kontakt nebude pro dítě představovat psychickou zátěž. Soudem byla žádost opakovaně odmítnuta, matka navíc požadovala úplné odepření styku z důvodu oddanosti otce náboženskému vyznání. Matka však byla sama shledána nezpůsobilou k výchově a tak s ohledem na přehnaný proselytismus otce a nedostatečné podmínky bydlení podal Opatrovnický úřad návrh na svěření dítěte do péče bratra. Byl učiněn nový posudek, který konstatoval neexistující silné emoční pouto k otci a nerealistické výchovné představy poznamenané náboženským fanatismem. Dítě bylo nakonec skutečně svěřeno do péče bratra. I ten však požadoval úplné zrušení styku dítěte s otcem a tak byl znalec ustanoven znovu. V posudku bylo uvedeno, že působení stěžovatele dítě poškozuje neustálým naléháním ohledně přistoupení dítěte k náboženské víře. Znalec navrhl odepření práva na styk a okresní soud tento návrh naplnil, což bylo potvrzeno odvolacím soudem. Stěžovatel před ESLP namítal, že rozhodnutí bylo přijato v přímé souvislosti s jeho náboženským přesvědčením a proto spadá pod rámec článku 9 Úmluvy. ESLP toto ověřoval. Přiznal, že vnitrostátní soudy sledovaly zájem dítěte, avšak při posuzování vhodnosti působení na stěžovatele kladly příliš velký důraz na náboženské vyznání stěžovatele a nebyly hlouběji posuzovány jiné faktické a právní otázky. Podle ESLP navíc odvolací soud uvedl předávání náboženských postojů jako argument svědčící proti otci o to je podle něj nepřijatelné, jelikož to znamená rozlišování založené na náboženském vyznání. Podle ESLP bylo uplatněno rozdílné zacházení od rodičů v analogické situaci, protože stěžovateli byly vytýkány náboženské postoje a toto není diskriminační jen tehdy, pokud je dáno objektivní rozumné odůvodnění. Legitimním cílem je podle ESLP v tomto případě

ochrana zdraví a práv dítěte, je tedy na místě posoudit přiměřenost prostředků. Navíc ESLP konstatoval výhrady k úvaze, že intenzivní snaha stěžovatele přivést dítě ke svým náboženským postojům mohla vyvolat stres a ohrožení psychického zdraví dítěte. Navíc, právo vychovávat dítě v souladu s náboženským přesvědčením vyplývá z článku 2 Protokolu č. 1 k Úmluvě. V rodině dvou rodičů by toto právo bylo chápáno jako nepopíratelné, i kdyby tak činili jakkoliv naléhavým způsobem. Nesmělo by však jít o vystavení dítěte psychické, či tělesné újmě - důkazy nasvědčující byt' jen riziku reálné újmy však neexistovaly. Obavy vnitrostátních orgánů o újmu dítěte sice byly považovány za závažný důvod pro rozdílné zacházení, avšak udržení rodinných vazeb dítěte, které by tímto vnitrostátní orgány přerušily, je příliš významné, než aby toto mohly vnitrostátní orgány ospravedlnit, kdy ani nezházely mírnější formu řešení, než přerušování práva na styk.¹⁷⁸

Ve prospěch stěžovatele v tomto případě hovoří již zmíněný faktor nepřímo svědčících důkazů, kdy nebyla prokázána byt' jen možná újma dítěte, která by v případě prokázání zkoumanou mezi projevem náboženského vyznání mohla znamenat. Dalším podstatným hodnotícím faktorem, kterým ESLP velmi podpírá své rozhodnutí, je faktor srovnávací, který ESLP prezentoval na příkladu fungující rodiny, která by jakkoliv naléhavým způsobem mohla dítě k náboženskému přesvědčení vést. Tento faktor se v jiné souvislosti objevil v případě Eweida proti Spojenému království. V tomto případě jsou dalšími faktory důsledek zásahu, který spočívá v přetrhání vazeb dítěte na rodinu, což je dle ESLP velmi podstatné, jakož i faktor kompenzace, kdy orgány ani nezházely mírnější řešení a v neposlední řadě i faktor diskriminace, související s faktorem srovnávacím. Meze projevu náboženské vyznání je sice stanovena také ostře - velmi podobně jako v předchozím případě, a tím potvrzuje poznatky, meze a faktory vyplývající z předchozího případu. Tentokrát však ona "meze" překročena nebyla.

Další zkoumaný případ se sice omezení rodičovské odpovědnosti netýká, avšak souvisí přímo s jejím výkonem. V případě *Osmanoğlu and Kocabaş* proti Švýcarsku rodiče odmítli umožnit svým dcerám účastnit se školních kurzů plavání smíšeného charakteru

¹⁷⁸ Rozsudek ESLP *Vojnity* proti Maďarsku ze dne 12. května 2013 ve věci č. 29617/07 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22ENG%22%5D,%22appno%22:%5B%2229617%2F07%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-116409%22%5D%7D>

(dívky i chlapci) z důvodu náboženského přesvědčení a výchovy dětí v souladu s ním. Přes varování a pokus o mediaci bylo proti rodičům vedeno správní řízení, jež vyústilo v pokutu za neplnění rodičovských povinností, proti čemuž stěžovatelé neúspěšně brojili u vnitrostátního soudu. Příslušná povinnost byla podle stěžovatelů v rozporu s náboženským přesvědčením a vymáhání pokuty v rozporu s článkem 9 Úmluvy. Podle ESLP nebylo sporu, že zásah směřoval do svobody náboženského vyznání, jelikož ta zahrnuje i právo vychovávat dítě v souladu s náboženským přesvědčením a k tomuto je vést. Podmínka zákonného základu byla naplněna, stejně jako požadavek legitimního cíle, kterým byla integrace dětí různých kultur a náboženství, dobrý průběh vzdělávání, respektování povinné školní docházky a rovnost pohlaví. Navíc toto opatření mělo chránit děti před sociálním vyloučením. Podle ESLP hraje škola zvláštní roli při sociální integraci, tím spíše u žáků cizího původu. V souvislosti s požadavkem na rovné zacházení s náboženskými kulturami nepovažuje danou povinnost za nepřiměřeně rigidní. Sociální integrace dětí podle místních zvyklostí je podle ESLP klíčová a převažuje nad zájmem rodičů, kterým je neúčast dívek na plaveckém kurzu. Soukromé kurzy toto zaručit nemohou. Navíc zde byla možnost nošení burkin (vysvětlit) a odděleného sprchování. Uložené pokuty tak podle ESLP nebyly nepřiměřené účelu a orgány nepřekročily svůj prostor pro uvážení.¹⁷⁹

V tomto případě je mezi projevem náboženského vyznání integrace dětí různých kultur a náboženství, jakož i jejich sociální integrace, což vlastně znamená opačným výkladem i jejich ochranu před sociálním vyloučením. To lze podřadit pod požadavek sociální interakce, jež vyplývá z případu S.A.S. proti Francii, když zde jsou však naprosto jiné podmínky a okolnosti. Dalšími takovými mezemi, které s tímto souvisejí, můžou být za určitých okolností rovnost pohlaví, respektování povinné školní docházky a dobrý průběh vzdělávání. Významným je zde faktor kompenzace, kdy je vyjádřeno, že povinnost dětem (resp. rodičům) daná je motivována výše uvedenými důvody, kdy s přihlédnutím k nim je dána co nejvyšší možná kompenzace, kterou je vyjádřen respekt k náboženské identitě dětí (burkiny, oddělené sprchy). Zároveň je však použit i faktor srovnávací, svědčící přijatelnosti opatření, kdy se ESLP zabývá

¹⁷⁹ Rozsudek senátu ESLP *Osmanoğlu and Kocabaş* proti Švýcarsku ze dne 10. dubna 2017 ve věci č. 29086/12 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22osmanoglu%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-170436%22%5D%7D>

otázkou, zda by soukromé kurzy mohly školní kurzy dostatečně nahradit, což však nebylo shledáno. Na druhou stranu, i účast dívek na plaveckém kurzu mohla v tomto konkrétním případě teoreticky být k jejich újmě, zejména z důvodu nošení burkin, které jsou odlišné od normálních plavek a to může ve společenství dospívajících dětí vést v krajním případě a ve spojení s dalšími faktory až k vyloučení z kolektivu a možné psychické újmě dětí.

5.6.6. Výkon trestu

Výkon trestu je oblastí, kde se náboženské projevy musí často držet v rámci vnitřních předpisů věznic. V tomto ohledu je dbáno zejména na bezpečnost a pořádek ve věznici, který bývá podstatnější než právo projevovat náboženské vyznání mnohými způsoby podle článku 9 Úmluvy.

Takovým případem je i *Austrianu* proti Rumunsku, kde se jednalo o zabavení kazetového přehrávače, kdy poslouchání náboženských nahrávek z něj mělo být projevem náboženského vyznání stěžovatele. Ten byl věřícím baptistického vyznání, toho času ve výkonu trestu odnětí svobody. Během výkonu trestu ve věznici se intoxikoval léky, důsledkem čehož proběhla prohlídka jeho cely, kdy došlo k zabavení náboženských nahrávek a kazetového přehrávače. Kromě jiného namítal stěžovatel porušení článku 9 Úmluvy z důvodů výše zmíněných. Podstatné však je, že stěžovateli byla v tomto případě poskytnuta možnost projevovat své náboženské vyznání jiným způsobem. ESLP sice připustil, že tímto opatřením došlo k zásahu do práv stěžovatele podle článku 9 Úmluvy, avšak nebylo stěžovateli zabráněno projevovat jeho náboženství úplně, pouze zde byla podmínka, že poslech jeho nahrávek bude probíhat ve vzdělávací a kulturní místnosti. Navíc nebylo zamezeno ani navštěvování seminářů a čtení náboženských knih a to ani v cele. Opatření tedy podle ESLP sledovalo legitimní cíl spočívající v ochraně práv a svobod jiných a k zajištění bezpečnosti ve věznici. K porušení článku 9 Úmluvy nedošlo.¹⁸⁰

Zde je meze projevu náboženského vyznání opět zcela evidentní - je jí zajištění bezpečnosti ve věznici. K tomu je třeba brát v úvahu i fakt, že výkon trestu je natolik

¹⁸⁰ Rozsudek senátu ESLP ve věci *Austrianu* proti Rumunsku ze dne 12. února 2013 ve věci č. 16117/02 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22austrianu%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-116367%22%5D%7D>

specifickým opatřením, kterému se stěžovatel vystavil sám svým předchozím jednáním, vinou kterého byly jeho náboženské projevy určitým způsobem omezeny. Velkou roli zde hraje faktor kompenzace, kdy stěžovateli byla v souladu s určitými pravidly věznice poskytnuta možnost, jak své náboženské vyznání projevit, kdy navíc ani ve způsobech mu nebylo nijak zabráněno a pravidla se vztahovala pouze na změnu místa, kde byde své náboženské praktiky provozovat, tedy v místnosti k těmto aktivitám určené.

Druhým případem problematiky projevu náboženského vyznání v rámci výkonu trestu ve věznici je Jakóbski proti Polsku. Předmětným projevem náboženského vyznání bylo odmítání pokrmů z masa při stravování ve věznici z důvodu, že stěžovatelova víra klade v oblasti stravování vysoké nároky a měl by se požití masa zdržet. Byla mu doporučena bezmasá dieta, toliko však z důvodů zdravotních a nikoli náboženských a to pouze po dobu tří měsíců. Následná strava však malé množství masa přesto obsahovala - tato byla podávána i šesti muslimům ve věznici. Poté proběhlo znovu lékařské vyšetření, kdy nebyl pro další trvání diety shledán zdravotní důvod, s čímž stěžovatel nesouhlasil, hrozil hladovkou a podal z výše uvedených důvodů na zaměstnance věznice trestní oznámení ve kterém uvedl, že byl odkázán na stravu od rodiny a vězeňskou stravu musel přijímat a následně vracet, jelikož odmítnutí by mohlo vést ke kázeňskému potrestání. Stěžovateli vyjádřila podporu i místní budhistická obec, kdy zaslala věznici dopis, ve kterém popisovala morální traumata spojená s konzumací masa. Stěžovatel dále požádal o bezmasou stravu z náboženských důvodů a podal na vězeňskou stráž další dvě oznámení kvůli označení budhistické obce za "sektu". Nad to měla hodit jeho knihy do záchodu a po návštěvě rodiny jej podrobit dehonestující osobní prohlídce, kdy však neexistovali svědci a tak trestní stíhání bylo zastaveno. Vnitrostátní soud uvedl, že stěžovatel měl být vegetariánem, avšak přesto přijímal stravu, která není zcela bezmasá. Podle krajského vězeňského inspektora ve věznici bezmasou stravu podávat nelze. Ve stejném smyslu se později vyjádřil i úřad ombudsmana, kdy podle něj věznice není tomuto povinna, jelikož příprava by její chod příliš zatěžovala. Před ESLP bylo tvrzeno, že došlo k porušení práva projevovat náboženské vyznání prováděním budhistických obřadů tím, že byla upřena bezmasá strava. Vláda tvrdila, že vegetariánství není v daném případě chápáno jako nutný prvek víry, ale pouze je vírou

podporováno. Podle ESLP článek 9 Úmluvy jmenuje řadu forem náboženského projevu a uvádí, že po státu se požaduje nestrannost a neutralita, protože nesmí jakkoliv hodnotit legitimitu náboženských vyznání. Podle ESLP navíc může být dodržování jistých stravovacích návyků považováno za vyjádření víry podle článku 9 Úmluvy, kdy stěžovateli velela jeho víra, aby jedl jednoduchou stravu bez masa a žádal jen tolik, aby mu byla podávána bez masných výrobků. Podle ESLP tato dieta nevyžaduje přípravu jídla předepsaným způsobem, ani žádné zvláštní výrobky, kdy navíc ani nebyla nabídnuta žádná alternativa a věznice se nepokusila o součinnost s buddhistickou obcí. Poskytování bezmasé stravy by podle ESLP nenarušilo vedení věznice a nevedlo by ke snížení kvality stravy pro ostatní. Výbor ministrů¹⁸¹ navíc doporučil členským státům, aby byla vězňům podávána strava v souladu s náboženským vyznáním. Došlo k porušení článku 9 Úmluvy.¹⁸²

Především faktor kompenzace je zde k tíži vedení věznice a vnitrostátních orgánů, kdy se nepokusily jakkoliv dojit ke konsenzu se stěžovatelem, nekonzultovali s buddhistickou obcí a nebyla poskytnuta žádná alternativa. Pokud by příprava bezmasé stravy vyžadovala speciální postupy, či výrobky, čímž by příliš zatěžovala chod věznice, mohla by znamenat mezi projevem náboženského vyznání. Ve prospěch stěžovatele hovořil v tomto případě i faktor neexistence újmy ostatních, kdy by tato poskytnutím bezmasé stravy nebyla způsobena, jelikož by toto nezpůsobilo snížení kvality stravy pro ostatní. Roli sehrálo i doporučení Výboru ministrů, které bylo opozicí názorům vnitrostátních orgánů a vedení věznice, kdy toto však ESLP uvádí až závěrem a pravděpodobně by byla dostatečná výše uvedená argumentace nezatížením chodu věznice ve spojení s faktorem kompenzace hovořícím ve prospěch stěžovatele.

5.6.7. Vojenská služba

Tato oblast se týká zejména výhrady svědomí, která je uplatňována jako důvod pro nevykonávání vojenské služby. Součástí některých náboženských vyznání, či přesvědčení, je totiž i odpor k válce, zbraním a všemu, co se války týká.

¹⁸¹ Výbor ministrů je podle článku 46 Úmluvy orgánem, jemuž se doručují konečné rozsudky a který dohlíží nad jejich výkonem

¹⁸² Rozsudek senátu ESLP Jakóbski proti Polsku ze dne 7. prosince 2010 ve věci č. 18429/06 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22jakobski%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-102121%22%5D%7D>

V případě Thlimmenos proti Řecku je stěžovatelem svědek jehovův, který byl odsouzen vojenským tribunálem za neuposlechnutí rozkazu ohledně obléknutí uniformy. S přihlédnutím k polehčujícím okolnostem byl odsouzen ke čtyřletému trestu odnětí svobody a po dvou letech byl propuštěn. Nějakou dobu potom se ucházel o post účetního experta, avšak komora jej nakonec odmítla jmenovat s odůvodněním, že byl dříve uznán viným ze závažného trestného činu. ESLP poznamenal, že stížnost se netýká odsouzení za neuposlechnutí rozkazu, ale je stěžováno to, že zákon vylučující jeho jmenování pro zvlášť závažný trestný čin nerzlišuje osoby, jež byly potrestány z důvodu náboženského přesvědčení. ESLP poznamená, že stěžovatel patří ke svědkům Jehovovým, kteří jsou pacifistickou skupinou, přičemž není sporu, že stěžovatel odmítl uniformu, protože mu to zakazuje jeho víra. Stěžované okolnosti tedy spadají do článku 9 Úmluvy, jelikož bylo zacházeno stejně s osobami v podstatně jiné situaci. Podstatné je, že se ESLP domnívá, že je legitimním zájmem státu vyloučit některé delikventy z výkonu zmíněného povolání, avšak odsouzení za odmítnutí uniformy z náboženských důvodů neschází o nečestnosti, či morální haněbnosti, která je způsobilá snížit schopnost výkonu tohoto povolání. Vyloučení s nedostatečným odůvodněním tedy nebylo ospravedlnitelné. ESLP bere v potaz argument vlády, že osoby odmítající sloužit zemi mají být trestány, nicméně odpykaný trest považuje za dostatečný a další sankci tím pádem za nepřiměřenou. Vyloučení z výkonu povolání tedy nesleduje legitimní cíl. Podle ESLP je to právě stát, kdo přijetím legislativy bez přiměřených výjimek porušil právo stěžovatele nebýt diskriminován v užívání práva podle článku 9 Úmluvy.¹⁸³

V daném případě se meze projevu náboženského vyznání neobjevuje. Projevem zde bylo odepření uniformy z náboženských důvodů a tím pádem neuposlechnutí rozkazu, které bylo trestným činem. Nicméně dané odsouzení je v tomto případě navazujícím důvodem, pro který stěžovatel později nebyl jmenován do své funkce. V tomto hrál roli hlavně faktor diskriminace, kdy bylo zacházeno stejně s osobou v rozdílné situaci a důležitým byl i faktor důsledku zásahu, kdy toto vedlo k velmi podstatnému zásahu do života člověka, kdy nebylo umožněno jmenovat jej na

¹⁸³ Rozsudek Velkého senátu ESLP Thlimmenos proti Řecku ze dne 6. dubna 2000 ve věci č. 34369/97 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22thlimmenos%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-58561%22%5D%7D>

příslušnou pracovní pozici. S tím úzce souvisí i faktor přiměřenosti sankce objevující se v případě S.A.S. proti Francii, jelikož míra sankce by v případě nepřijetí byla překročena, kdy by vlastně byl stěžovatel trestán za stejný čin podruhé.

Další případ, Aydan a ostatní proti Arménii, je podobný, týká se svědků jehovových, kteří byli shledáni vhodnými pro vojenskou službu. Zde však existovala alternativa v podobě alternativní služby, kterou však s ohledem na její taktéž vojenský charakter stěžovatelé odmítli. Samotná vykonávaná práce v tomto rámci vojenský charakter neměla, avšak dohled nad ní a ostatní složky už ano. Pokud existuje alternativní systém vojenské služby, je podle ESLP třeba zkoumat, zda skutečně vyhovuje požadavku, aby byla dostatečně separována od vojenských struktur. Pokud by těmto požadavkům bylo vyhověno, znamenalo by odmítnutí takové služby mezi projev náboženského vyznání. Byl zde ve prospěch stěžovatelů ESLP tedy zhodnocen faktor kompenzace, kterou měla představovat alternativní služba, avšak ta nebyla dostatečného odpovídajícího charakteru. Objevil se zde i faktor důsledku zásahu, který může spočívat v nepřiměřené délce alternativní vojenské služby, kterou se ESLP rovněž zabýval.

Posledním případem je Enver Aydemir proti Turecku. Stěžovatel se prohlásil za svědomitého odpůrce a odmítl se podrobit povinnosti vojenské služby, pročež byl násilně převezen na četnickou stanici, kde si však přesto odmítl obléci uniformu a poslouchat nadřízeného. Následkem toho byl vzat do vazby, kdy posléze byl dočasně propuštěn, avšak k výkonu služby se již nevrátil a byl prohlášen za dezertéra. Následně byl zatčen a převezen do věznice, kde měl údajně být bit a jinak ponižován. K nošení uniformy zde byl údajně násilně donucen a vystaven i jiným formám špatného zacházení. Před vojenským soudem službu znovu odmítl a prohlásil se za svědomitého odpůrce. Řízení z důvodu dezerce vyústilo v peněžitou pokutu. Vojenská nemocnice jej diagnostikovala jako asociálního s poruchou osobnosti a prohlásila jej za nevhodného pro vojenskou službu. Stěžovatel mezitím podal trestní oznámení z důvodu zmíněného zacházení ve věznici, kdy byly podle prohlídek skutečně přítomny zhojené rány na těle a ostražka věznice proto byla obviněna. Odvolává se na článek 3 Úmluvy stěžovatel namítal před ESLP také porušení článku 9 Úmluvy a tvrdil, že byl opakovaně odsouzen, přestože nárokoval status svědomitého odpůrce. K tomuto ESLP uvedl, že námitky stěžovatele proti vojenské službě nebyly motivovány náboženským,

ale politickým přesvědčením. Stěžovatel totiž uvedl, že nebyl schopen vykonávat vojenskou službu pro sekulární republiku, kdy toto by bylo v rozporu se systémem Koránu a jeho pravidly. Proto ESLP dospěl k závěru, že stěžovatel neodmítl vojenskou službu kategoricky, kdy navíc z řízení před vnitrostátními soudy nevyplývá jeho pacifismus, či antimilitaristická filosofie. Definice pro výhradu svědomí podle ESLP neexistuje, avšak již dříve bylo rozhodnuto, že tato je založena na svobodě myšlení, svědomí a náboženství a to by muselo znamenat odmítnutí použití smrtící síly. Důkazy však dle ESLP nenaznačují, že by stěžovatelova víra zahrnovala pevný, upřímný odpor proti pozvednutí zbraní. Jednání nebylo motivováno náboženským přesvědčením, což vedlo k nepoužitelnosti článku 9 Úmluvy a tím pádem k jeho neporušení.¹⁸⁴

Mezi projevů náboženského vyznání je toliko i projev, který možná má původ v náboženském přesvědčení, ale později je ESLP považován za politický zejména s přihlédnutím k tomu, že stěžovatel evidentně neměl problém s militarismem a použitím zbraní jako takovým, ale se sekulárním státem, který tyto jevy měl v tomto případě zprostředkovat a to bylo neslučitelné s náboženským, ale hlavně politickým přesvědčením stěžovatele. Dá se tedy říct, že výhrada svědomí na politickém základě je mezi projevů náboženského vyznání. Žádné další faktory rozhodování v tomto případě evidentní nejsou, kdy rozhodnutí je podloženo hlavně jistou "upřímností" výhrady svědomí, což je pro ESLP tak silným důvodem, že výrazného hodnocení dalších faktorů ani nebylo třeba.

¹⁸⁴ Rozsudek senátu ESLP Enver Aydemir proti Turecku ze 7. září 2016 ve věci č. 26012/11 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-163456%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-163456%22]})

6. Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo pokud možno co nejostřeji vymezit hranici pro náboženské projevy z hlediska ESLP, tedy najít meze projevu náboženského vyznání v rámci instituce, která je pro svoji širokou působnost dle mého názoru nejvýznamnější.

Samotný pojem náboženství je velice obtížné, až nemožné definovat, avšak taková definice by s ohledem na její možnou následnou rigiditu pro právo ani nebyla žádoucí, přestože právo se o definice někdy pokouší. Exkurz do dějin náboženské svobody skrze jednotlivé etapy společnosti a podstatné milníky evropských dějin významně přispěl k pochopení skutečného významu náboženství pro evropskou společnost, kdy však ani tento nelze přesněji, než že tento význam je zásadní, pravděpodobně definovat. Tento význam se navíc může postupem času měnit a pokud, pak je otázka, jakým směrem. Podařilo se však dostatečně vymezit, co je subjektem a co předmětem náboženského vyznání, což bylo zásadní pro další pokračování práce - právě vnější složka svobody náboženského vyznání je totiž projevem náboženského vyznání, bez jehož definice by v pozdější fázi práce nešlo toliko ani určit, jaký projev daným omezením skutečně podléhá.

Co se týče výzkumu právní úpravy, má náboženká svoboda, přestože jí toto soudy odmítají přiznat, velmi specifické postavení v právu jednotlivých zemí, v oblasti mezinárodních Úmluv i judikatury evropských soudních institucí, kdy mnohdy je, ať už individuálními, či jinými akty, přiznáno náboženské svobodě mnoho výhod, které například v oblasti Evropské unie může vést i k určitým zvýhodněním, přestože hlavním cílem této svobody v rámci EU je nebýt na základě náboženství diskriminován. Neopomím ve své práci ani judikaturu ESD, na druhou stranu však uvádím dostatečné důvody, proč jsem se v práci rozhodl zabývat výhradně judikaturou ESLP.

Směřujíc k hlavnímu cíli práce jsem dokázal stanovit nejprve obecné podmínky omezení projevu náboženského vyznání, při jejichž splnění jsou taková omezení, či zásahy přijatelnými. Pokusil jsem se o výběr co nejrozumnějších případů tak, aby byly schopny pokrýt co nejširší oblast situací a ty co možná nejstručnějším způsobem, avšak neopomínaje zásadní okolnosti v práci shrnul, abych následně mohl jasně uvést, kde jsem objevil skutečné, či potenciální meze náboženského vyznání. Těch z rozhodování ESLP vplynula celá řada. Meze projevu náboženského vyznání mohou spočívat

v nenávisných projevech, ve vysoké náboženské citlivosti, v útocích směřujících proti náboženskému vyznání, v neutralitě a laicitě, v účasti na státní moci, v minimálních požadavcích na život ve společnosti spojených se sociální interakcí a integrací, v diskriminaci, ve zjevném pohrdání soudem, ve velikosti náboženského symbolu, v ochraně zdraví a bezpečnosti a v podněcování k násilí a nesnášenlivosti. Dále mohou spočívat ve fyzické a psychické újmě dítěte, v zajištění bezpečnosti ve věznici, v přílišném zatížení chodu věznice a v odmítání alternativní vojenské služby skutečně civilního charakteru. Takových mezí může samozřejmě v budoucnu vzniknout daleko více, ovšem při zkoumání dalších a dalších případů z judikatury ESLP jsem narazil na fakt, že se tyto meze velmi často opakují a pokud ne, tak podobají. Některé z těchto mezí však nelze vyložit absolutně a v určitých případech mezemi být nemusí. Proto je na místě zmínit i faktory vyplývající z argumentace ESPL, s přihlédnutím k nimž je rozhodováno. Těmito faktory jsou faktor dopadu na ostatní, nesouladu právních úprav v zemích Úmluvy, faktor výběru, způsobu a účelu, faktor náboženské citlivosti, jakož i faktor dostatečné publicity, faktor argumentace státu, účasti na státní moci, míry zahalení, přiměřenosti sankce a faktor diskriminace. Dále je to faktor důsledku zásahu, faktor kompenzace, neexistence důkazu o problémovosti jednání, faktor původce zásahu, rovnosti zbraní v řízení, faktor srovnávací, faktor svědčících důkazů, újmy ostatních a nakonec faktor nedostatečného označení problémového projevu.

Je evidentní, že některé meze projevu náboženského vyznání se mohou toliko stát pouze hodnotícími faktory a naopak - to je jen důkazem, že ESLP ve všech případech rozhoduje skutečně s uváženým přihlédnutím ke všem okolnostem případů. Proto lze říci, že o projevech náboženských vyznání a jejich mezích je z objektivního hlediska rozhodováno spravedlivě a nikoliv strojově a že na úrovni této mezinárodní evropské instituce lze hledat spravedlivou rovnováhu mezi náboženskými projevy problémovými ve společnosti a právě životem ve společnosti.

Resumé

The aim of this thesis was to define as much as possible the limits of the manifestation from the point of view of ECHR, which in my opinion is the most important for its wide scope. For these purposes, I have tried to define terms such as religion, religious freedom and other important terms as precisely as possible. This thesis also presents a brief excursion into the history of religion and the freedom of religion and seeks to define in general terms the relationship between state and church and religious freedom in European countries. Another area of interest for defining the true position of religion in European law is international regulation within Europe, including the definition of religious freedom in the Council of Europe and in the European Union, where I also describe the reason why I prefer ECtHR case law over ECJ case law. I also described the ECHR's work itself, its decision-making methods and the formations in which it decides.

Finally, I looked for the various possible ECtHR case-law and divided it into several areas, then briefly summarized each case and described the outcomes - found limits of religious expression, but these limits are not always limits, so I defined the factors under which the ECHR decides and I found that even these factors could in some cases become the limit of religious expression, as well as some of the limits could be reduced to factors.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

BARTOŇ, Michal. *Svoboda projevu: principy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010. Teoretik. ISBN 978-80-87212-42-4.

HEJNA, Dalibor. *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2427-0.

HERCZEG, Jiří. *Meze svobody projevu*. 1.vydání. Praha: Orac, 2004. Knihovnička Orac. ISBN 80-861-9994-0.

HUBÁLKOVÁ, Eva. *Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika: Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva*. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-720-1417-X.

OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Sedmnáctý díl. Praha: Jan Otto, 1901.

OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Druhý díl. Praha: Jan Otto, 1889.

OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Čtrnáctý díl. Praha: Jan Otto, 1899

OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Dvacátý šestý. Praha: Jan Otto, 1907

SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. ISBN 978-80-87127-13-1.

MCCREA, Ronan. *Religion and the Public Order of the European Union*. Oxford: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0-19-871394-4.

RYDELL, Anders. *Zloději knih: pátrání po zmizelých knihovnách*. 1. vydání Zlín: Kniha Zlín, 2017. Tema (Kniha Zlín). ISBN 978-80-7473-532-5.

Internetové zdroje

Pokusme se definovat náboženství. *Ateisté ČR* [online]. Praha: Občanské sdružení ateistů České republiky, 2012 [cit. 2020-02-15]. Dostupné z: <http://www.osacr.cz/2012/10/15/pokusme-se-definovat-nabozenstvi/>

Zrození létajícího špagetového monstra – humor jako zbraň. *Ateisté ČR* [online]. Praha: Občanské sdružení ateistů České republiky, 2013 [cit. 2020-02-15]. Dostupné z: <http://www.osacr.cz/2013/05/30/zrozeni-letajiciho-spagetoveho-monstra-humor-jako-zbran/>

ŠTURMA, Pavel. *Lidskoprávní dimenze mezinárodního práva* [online]. Beroun: Univerzita Karlova v Praze, 2014 [cit. 2020-02-25]. ISBN 978-80-87975-17-6.

Dostupné

z: https://www.researchgate.net/publication/329877341_Lidska_prava_pravnickych_osob_dle_EULP_Human_rights_of_legal_persons_under_the_ECHR

DURHAM, Cole. FREEDOM OF RELIGION OR BELIEF: LAWS AFFECTING THE STRUCTURING OF RELIGIOUS COMMUNITIES. *Refworld* [online]. Genève: United Nations High Commissioner for Refugees, 1999, September 1999 [cit. 2020-02-24]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/pdfid/3e283bd01.pdf>

Formování křesťanství a jeho vývoj do konce středověku. ZBÍRAL, David. *Náboženství světa I : západní tradice: Formování křesťanství a jeho vývoj do konce středověku* [online]. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2014, [cit. 2020-02-19]. ISBN 978-80-210-7201-5. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/131671/Books_2010_2019_078-2014-1_8.pdf?sequence=1

Religious Mobilization and Popular Belief. *International Encyclopedia of the First World War* [online]. Berlin: Freie Universität Berlin, 2015, 26 August 2015 [cit. 2020- 2-23]. Dostupné z: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-religious_mobilization_and_popular_belief-2015-08-26.pdf

Violations by Article and by State 2019. *European Court of Human rights* [online]. Štrasburk: Council of Europe, 2020 [cit. 2020-02-18]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2019_ENG.pdf

LISSE, Luděk. Listina základních práv Evropské unie. *Ústav práva a právní vědy* [online]. Praha: Ústav práva a právní vědy [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <http://student.ustavprava.cz/cz/sekce/casopis-pravo-2010-1-listina-zakladnich-prav-evropske-unie-123/>

PRESS RELEASE No30/17. *Soudní dvůr Evropské unie* [online]. Luxembourg: Court of Justice of the European Union, 2017, 14 March 2017 [cit. 2020-02-28]. Dostupné z: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2017-03/cp170030en.pdf>

MARZOCCHI, Ottavio. Ochrana základních práv v EU: Přistoupení EU k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod (EÚLP). *Evropský parlament* [online]. Brusel: Evropský parlament, 2019, Prosinec 2019 [cit. 2020-03-15]. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/146/ochrana-zakladnich-prav-v-eu>

FOREJTOVÁ, Monika. Závaznost soudních rozhodnutí – judikatura Evropského soudu pro lidská práva a judikatura Soudního dvora EU. *Právní prostor* [online]. ATLAS consulting spol. s.r.o, 2017, 27.06.2017 [cit. 2020-03-15]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/mezinarodni-a-evropske-pravo/zavaznost-soudnich-rozhodnuti-judikatura-evropskeho-soudu-pro-lidska-prava-a-judikatura-soudniho-dvora-eu>

BENDOVÁ MARUŠKOVÁ, Jana. Přesah rozsudku Michaud: ESLP jako záchranné lano ochrany lidských práv. *Bulletin-advokacie.cz* [online]. Praha: Česká advokátní komora, 2013, 2013 [cit. 2020-03-15]. Dostupné z: https://www.cak.cz/assets/komora/bulletin-advokacie/ba_78_2013_web.pdf

Analysis of statistics 2019. *European Court of Human Rights* [online]. Strasbourg: Council of Europe, 2020, January 2020 [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2019_ENG.pdf

THE MARGIN OF APPRECIATION. *Council of Europe* [online]. Štrasburk: Council of Europe [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/themis/echr/paper2_en.asp

Otázky a Odpovědi. *Evropský soud pro lidská práva* [online]. Štrasburk: Rada Evropy [cit. 2020-04-15]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Questions_Answers_CES.pdf

Margin of Appreciation: An overview of the Strasbourg Court's margin of appreciation doctrine. *Open society justice initiative* [online]. Open society, 2012, April 2012 [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: <https://www.justiceinitiative.org/uploads/918a3997-3d40-4936-884b-bf8562b9512b/echr-reform-margin-of-appreciation.pdf>

Europe. *GLOBAL RELIGIOUS FUTURES PROJECT* [online]. Washington, DC: PewResearchCenter, 2016 [cit. 2020-04-15]. Dostupné z: <http://www.globalreligiousfutures.org/regions/europe?fbclid=IwAR1wxJL3IPWrTc3FBx1I9sWJkFBRp-tHZx80eFB81VU2NCKX3iAeM511pGk>

Právní předpisy

Jednací řád ESLP. In: Štrasburk: Kancelář ESLP, 2011, ročník 2011. Dostupné také z: https://www.cak.cz/assets/pro-advokaty/mezinarodni-vztahy/jr-duben-2011_s-prijatymi-zmenami_2.pdf

Základní zákon Maďarska vyhlášený dne 25. dubna 2011 [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2013.pdf?lang=en

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 (1950) [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

Úmluva o právech dítěte (Ve znění přijatém v ČR, zveřejněném ve Sbírce zákonů č. 104/1991) [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné

z: https://www.unicef.cz/odkazove_zdroje_textove_materialy/prava_deti/umluva_o_pravech_ditete-plne_zneni.pdf

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2013/32/EU ze dne 26. června 2013 o společných řízeních pro přiznávání a odnímání statusu mezinárodní ochrany [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=CELEX%3A32013L0032>

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/31/EU ze dne 19. května 2010 o energetické náročnosti budov [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0031>

Rozhodnutí Rady (EU) 2018/1215 ze dne 16. července 2018 o hlavních směrech politik zaměstnanosti členských států [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018D1215&from=EN>

Rozhodnutí Komise ze dne 31. ledna 2018 o kodexu chování členů Evropské komise (2018/C 65/06) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018D0221\(02\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018D0221(02)&from=EN)

Dohoda o přistoupení EU k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod. *Bulletin-advokacie.cz* [online]. Praha: Česká advokátní komora, 2014, 22.12.2014 [cit. 2020-04-15]. Dostupné z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/dohoda-o-pristoupeni-eu-k-evropske-umluve-o-ochrane-lidskych-prav-a-zakladnich-svobod>

Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie (2012/C 326/01) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=cs>

Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře. In: . New York: Valné shromáždění OSN, 1981, ročník 1981. Dostupné také z: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/de01-81.htm>

Listina základních práv Evropské unie (2012) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=CS>

Směrnice Rady 93/119/ES ze dne 22. prosince 1993 o ochraně zvířat při porážení nebo usmrcování [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1993L0119:20070105:CS:PDF>

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/1896 ze dne 13. listopadu 2019 o Evropské pohraniční a pobřežní strážci a o zrušení nařízení (EU) č. 1052/2013 a (EU) 2016/1624 [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019R1896&from=CS>

Nařízení Rady (ES) č. 1186/2009 ze dne 16. listopadu 2009 o systému Společenství pro osvobození od cla [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=cellar:20b34435-21a5-4ed5-a430-bf7afb3404ab>

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 767/2008 ze dne 9. července 2008 o Vízovém informačním systému (VIS) a o výměně údajů o krátkodobých vízech mezi členskými státy (nařízení o VIS) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=celex%3A32008R0767>

Universal Declaration of Human Rights. *United Nations* [online]. New York: United Nations [cit. 2020-03-06]. Dostupné z: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře (1981) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/de01-81.htm> Revidovaná Evropská sociální charta (1996)

§1-4 Zákona o ochraně německé krve a německé cti z 15. září 1935, [online]. [cit. 2020-02-24]. Dostupné z: http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=system/files/Norimberske_zakony.pdf

§2 odst. 2 Nařízení k zákonu o říšském občanství z 15. září 1935, [online]. [cit. 2020-02-24]. Dostupné z: http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=system/files/Norimberske_zakony.pdf

Čl. 32 zákona č.100/1960, Ústava Československé socialistické republiky, [online]. [cit. 2020-02-24]. Dostupné z: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html

Protokol (č. 33) o ochraně a dobrých životních podmínkách zvířat (1997) [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:12006E/PRO/33&from=CS>

Judikatura

Rozsudek senátu ESLP ze dne 5. prosince 2017 ve věci č. 57792/15 – Hamidović proti Bosně a Hercegovině [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22hamidovic%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-179219%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22hamidovic%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-179219%22]})

Rozsudek senátu ESLP ze dne 16. září 2014 ve věci č. 21163/11 – Mansur Yalçın a ostatní proti Turecku [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],\[%22appno%22:\[%2221163/11%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-146487%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],[%22appno%22:[%2221163/11%22],[%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-146487%22]})

Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. listopadu 2005 ve věci č. 44774/98 - Leyla Şahin proti Turecku [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

Rozsudek senátu ESLP *Kosteski proti Bývalé jugoslávské republice Makedonie* ze dne 13. 4. 2006 ve věci č. 55170/00 [online]. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-73342%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-73342%22]})

Rozsudek senátu ESLP Hartman proti České republice ze dne 10. července 2003 ve věci č. 53341/99 [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-160564%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-160564%22]})

Rozsudek senátu ESLP Vokurka proti České republice ze dne 16. října 2007 ve věci č. 40552/02 [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-83129%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-83129%22]}), §46

Rozskudek Velkého senátu ESLP Scordino proti Itálii ze dne 29. března 2006 ve věci č. 36813/97 [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-72925%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-72925%22]}), §138

Rozskudek Velkého senátu ESLP S.A.S. proti Francii ze dne 1. července 2014 ve věci č. 43835/11 [online]. [cit. 2020-02-27]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22S.A.S.%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-145466%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22S.A.S.%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-145466%22]}), §59

Rozsudek senátu ESLP Hamidović proti Bosně a Hercegovině ze dne 5. prosince 2017 ve věci č. 57792/15 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2257792/15%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-179219%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2257792/15%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-179219%22]}), §129

Rozsudek senátu ESLP Schalk a Kopf proti Rakousku ze dne 24. června 2010 ve věci č. 30141/04 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-99605%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-99605%22]}), §98

Přesah rozsudku Michaud: ESLP jako záchranné lano ochrany lidských práv. *Bulletin-advokacie.cz* [online]. Praha: Česká advokátní komora, 2013, 22.10.2013 [cit. 2020-03-15]. Dostupné z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/presah-rozsudku-michaud-eslp-jako-zachranne-lano-ochrany-lidskych-prav?browser=mobi>

Rozskudek Velkého senátu ESLP S.A.S. proti Francii ze dne 1. července 2014 ve věci č. 43835/11 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné

z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22S.A.S.%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-145466%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22S.A.S.%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-145466%22]}), §156

Rozsudek senátu ESLP Ibragim Ibragimov a ostatní proti Rusku ze dne 28. srpna 2018 ve věci č. 1413/08 a 28621/11 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-6173344-7999426%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-6173344-7999426%22]})

Rozsudek senátu ESLP Kokkinakis proti Řecku ze dne 25. března 1993 ve věci č. 14307/88 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2214307/88%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57827%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2214307/88%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57827%22]})

Rozsudek senátu ESLP Hamidović proti Bosně a Hercegovině ze dne 5. prosince 2017 ve věci č. 57792/15 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2257792/15%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-179219%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2257792/15%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-179219%22]})

Rozsudek senátu ESLP Dmitrijevs proti Lotyšsku ze dne 16. prosince 2014 ve věci č. 49037/09 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwjw79-c5enoAhXzTRUIHX2qDIUQFjAAegQIAxAB&url=https%3A%2F%2Fhudoc.echr.coe.int%2Fapp%2Fconversion%2Fpdf%2F%3Flibrary%3DECHR%26id%3D001-148674%26filename%3D001-148674.pdf%26TID%3Dihgdqbxnfi&usg=AOvVaw2L8ttDNRXWbMe7fWk1hEiT>

Rozsudek pléna ESLP Handyside proti Spojenému království ze dne 7. prosince 1976 ve věci č. 5493/72 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22handyside%22\],%22docume](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22handyside%22],%22docume)

ntcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57499%22]} , §49

Rozsudek senátu ESLP Gündüz proti Turecku ze 4. prosince 2003 stížnost č. 35071/97 [online]. [cit. 2020-03-14]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-69682%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-69682%22]})

Rozsudek senátu ESLP Otto-Preminger-Institut proti Rakousku z 20. září 1994 stížnost č. 13478/87 [online]. [cit. 2020-03-14]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22otto%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57897%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22otto%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57897%22]})

Rozsudek senátu ESLP Ibragim Ibragimov a ostatní proti Rusku ze dne 28. srpna 2018 ve věci č. 1413/08 a 28621/11 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-6173344-7999426%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-6173344-7999426%22]})

Rozsudek senátu ESLP Lachiri proti Belgii ze dne 18. září 2018 ve věci č. 3413/09a 28621 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-198929%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-198929%22]})

Rozsudek Velkého senátu ESLP S. A. S. proti Francii ze dne 1. července 2014 ve věci č. 43835/11 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22S.A.S.%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-145466%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22S.A.S.%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-145466%22]})

Rozsudek senátu ESLP Hamidović proti Bosně a Hercegovině ze dne 5. prosince 2017 ve věci č. 57792/15 [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2257792/15%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-179219%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2257792/15%22],%22documentcollectionid2%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-179219%22]})

Rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. listopadu 2005 ve věci č. 44774/98 - Leyla Şahin proti Turecku [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

Rozsudek senátu ESLP Ebrahimian proti Frnácii ze dne 26. listopadu 2015 ve věci č. 64846/11 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22brahimian%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-159070%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22brahimian%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-159070%22]})

Rozsudek ESLP Eweida a ostatní proti Spojenému království ze dne 27. května 2013 ve věcech 48420/10, 59842/10, 51671/10 a 36516/10 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-115881%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-115881%22]})

Rozsudek senátu ESLP Tlapak a ostatní proti Německu ze dne 22. března 2018 ve věci č. 11308/16 a 11344/16 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: [http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/0AF8AE1F95DA4AA9C125844700377470/\\$file/Tlapak%20a%20ostatn%C3%AD%20proti%20N%C4%9Bmecku_a_notace.pdf?open&](http://eslp.justice.cz/justice/judikatura_eslp.nsf/0/0AF8AE1F95DA4AA9C125844700377470/$file/Tlapak%20a%20ostatn%C3%AD%20proti%20N%C4%9Bmecku_a_notace.pdf?open&)

Rozsudek ESLP Vojnity proti Maďarsku ze dne 12. května 2013 ve věci č. 29617/07 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2229617/07%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-116409%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2229617/07%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-116409%22]})

Rozsudek senátu ESLP Osmanoglu and Kocabaş proti Švýcarsku ze dne 10. dubna 2017 ve věci č. 29086/12 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22osmanoglu%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-170436%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22osmanoglu%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-170436%22]})

Rozsudek senátu ESLP ve věci Austrianu proti Rumunsku ze dne 12. února 2013 ve věci č. 16117/02 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné

z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22austrianu%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-116367%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22austrianu%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-116367%22]})

Rozsudek senátu ESLP Jakóbski proti Polsku ze dne 7. prosince 2010 ve věci č. 18429/06 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22jakobski%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-102121%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22jakobski%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-102121%22]})

Rozsudek Velkého senátu ESLP Thlimmenos proti Řecku ze dne 6. dubna 2000 ve věci č. 34369/97 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22thlimmenos%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58561%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22thlimmenos%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58561%22]})

Rozsudek senátu ESLP Enver Aydemir proti Turecku ze 7. září 2016 ve věci č. 26012/11 [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-163456%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-163456%22]})

Rozsudek senátu ESLP ze dne 15. června 2017 ve věci č. 58088/08 – Metodiev a ostatní proti Bulharsku [online]. [cit. 2020-02-16]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-174412%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-174412%22]})